

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

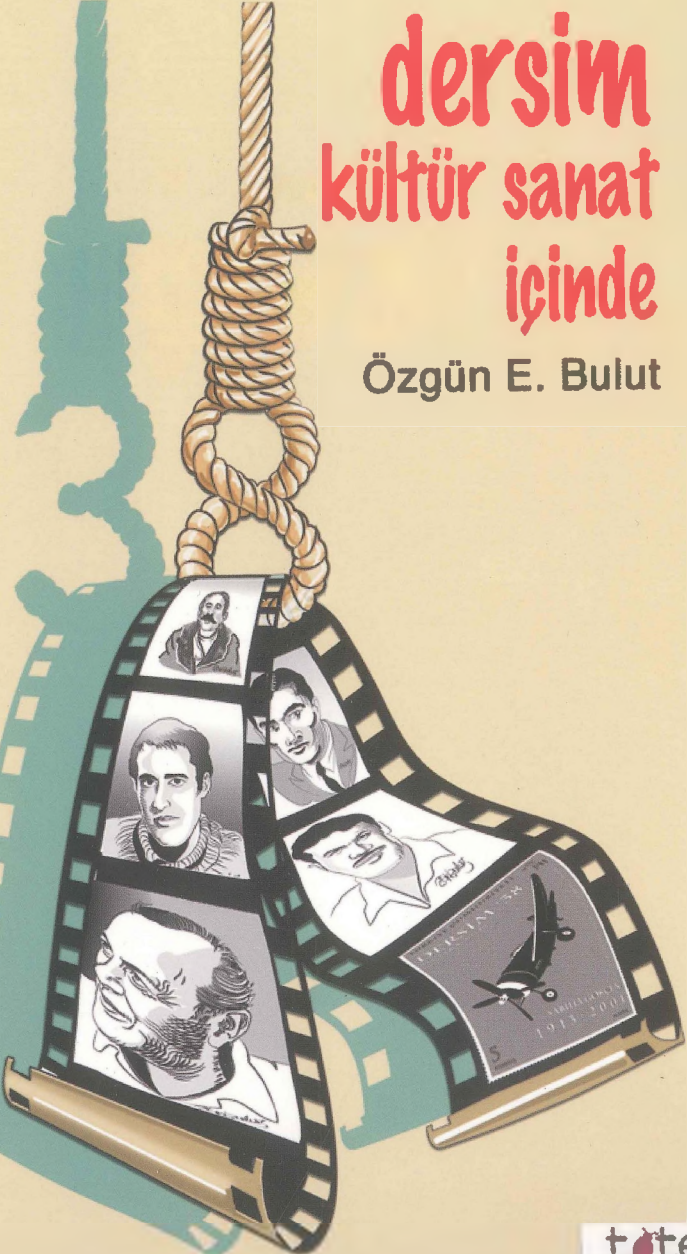
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

dersim kültür sanat içinde

Özgün E. Bulut

toteM

Dersim Kùltür Sanat içinde

Sanat ve Edebiyat Yansımaları

ÖZGÜN E. BULUT

töteM

Totem Yayıncılık : 13

Kültür Dizisi : 11

Kitabın Özgün Adı : Dersim Kültür Sanat İçinde

Yazarı : ÖZGÜN E. BULUT

1 Baskı : Nisan 2014 - istanbul

Editör : Hasan YILMAZ

ISBN : 978-9944-330-13-8

Kapak Tasarım : Zeki BULUT

Dizgi ve Düzenleme : Uğur ÖZTÜRK

Düzelti : TOTEM Yayıncılık

Baskı ve cilt : Kayhan Matbaası

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi

C blok No: 244 Topkapı/İstanbul

Genel Dağıtım : Totem Yayıncılık ve Dağıtım Hiz. Ltd. Şti.

Cemal Nadir Sokak Büyük Milas Han

No: 26-28 / 94 Cağaloğlu - İstanbul

E-mail : totemyayin@gmail.com

İçindekiler

Önsöz	11
Edebiyatın Coğrafyası	17
Munzur Ve Edebiyat	19
Dersim Sanat Ve Edebiyatın Neresinde	26
Şiirlerde Dersim İmgesi	33
Şiirde Dersim Dersimde Şiir	35
Dersim'i Şiirin Dilinden Okumak	39
Yürekten Dökülüp Yüreğe Dağılan Şiirler	46
Şiir Geçer Dersim Üstünden	50
Harput'tan Şiir Geçer Şair Geçer	54
Dersim, Roman Ve Öykü	59
Dersim'in Yazılmayan Romanı	61
Yüzünde Bir Yer'e Dokunmak	70

Nuri Dersimi'nin Hasreti	81
Portreler	85
Alişer Şiirdir	87
Nuri Dersimi'yi Anımsamak	91
Şiir Gider Süreya'dan Cevahir'e	94
Ruhumuzu Canlandırmanın	
Ve Anımsamanın Zamanıdır Şimdi	99
Kara Tren Biraz Dersim'dir	105
Doğu'nun Trenleri Ya da Korku Trenleri	107
Değıniler	115
Dersim Türküsü Acep Nereli	116
Dersim'in Kayıp Kızları	124
Dersim Ve Horasan Gerçeği	127
Karikatürlerin Dilinden Dersim Meselesi	134

Önsöz

1987 yılıydı. Adnan Yücel'in Dersim Dağları isimli şiirini okuduğumda, o an kafamda şimşekler çakmıştı ve Dersim'i anlatan başka şiirler var mı yönündeki merakım, beni Ankara Emek'te bulunan Milli Kütüphane'ye götürmüştü. Gençliğimin verdiği enerjiyle neredeyse günde sekiz saat kütüphanede çalışıyor, şiirler araştırıyordum. Bu araştırmaları yaparken Nuri Dersimi'nin Kürdistan Tarihinde Dersim isimli kitabını okudum. Nuri Dersimi'nin Dersim doğasını, kültürünü anlattığı bölümleri beni oldukça etkileyip, öğretici olmuştur. Enver Gökçe'nin kitaplarına girmeyen, Türkiye Yazıları Dergisi'nde yayınlanan 'Ayaklar Baş Olacak' isimli şiirini bulup Yaba Edebiyat dergisinde yayınlattım. Yine Yılmaz Güney'in gençliğinde yazdığı öyküleri Yaba'nın sahibi Aydın Doğan'ın yönlendirmesi ile Yeni Ufuklar dergisinde buldum. Bununla birlikte ikinci yeni ile araştırmalarım neticesinde Pazar Postası

Gazetesi'nde Yılmaz Gùney öykùleriyle karşılaştım. Bunları da Yaba Edebiyat Dergisi'nde yayınladık. Bu öykùler daha sonra 'Ölüm Beni Çağırıyor' ismi ile kitap oldu. Uzun lafın kısıası tüm bunlar Dersim şiirleri ile yakalanmıştı.

Dersim şiirleri, Dersim hakkında yazılan romanlara götürmüştü beni. Barbaros Baykara'nın romanları ve Mustafa Yeřilova'nın Kopo isimli romanını bu dönemde okudum. Sonra sol cenahta yazılan romanlar var mı araştırmaları Kemal Bilbařar'ın Cemo ve Memo romanlarına taşımıştı. Munzur Çem'in Gùlümse Ey Dersim isimli iki ciltlik romanını buldum ve benim okuma ve araştırmalarım başka bir boyut almaya başladı.. Bu arada ben de şiirlerin Diliyle Dersim antolojisini tamamlayıp yayınlattırma fırsatı buldum. Birçok kitapta Dersim'e dair dűřùlen notları okudum. Yazıları inceledim. Sonra yavaş yavaş bunlar üzerine yazmaya başladım. Ortada dağınık gibi duran, ancak başlık olarak dűřünùldüğünde Dersim'in kùltür ve sanata yansımasını irdeleyen, inceleyen epeyce yazı yazdığım söylenebiler.

şiirleri bir kenara koyarsak, resmi ideolojinin yönlendirdiğ i romanlar ilk ürünlerdir. Devlete baş kaldıran asiler ve kahraman askerler vardır. Devletin gücü vardır. Sonra cumhuriyet aydınları el atmıştır olaya. Feodal beyler, kandırılan köylùler ve aydınlanma götür en bir Cumhuriyet vardır. Ya da top Osmanlı'ya atılmıştır. Yakın zamanda ise öncelikle Dersimli romancıların dili ile anlatılan başarılı çalışmalar vardır. Ses getiren öykùler vardır.

Amacım bu yazıları daha bütünlüklü çalışıp, aka-

demik bir araştırma yapmaktı. Bu amacımdan da vazgeçmiş değilim. Sadece Dersim ile ilgili bir yığın kitap, yayın, yazı varken, biraz daha ileriye ertelemiş oldum. Dersim'i incelemeyen, yazmayan kalmadı doğrusu. Bizim gazete ve dergilerde yazdıklarımızın tekrarından başka bir şey yok ortada. Fark sadece, yazarların ismi ve yayınlandıkları yerlerle ilgiliydi. Dolayısıyla ses getiren yazılar elbette günlük gazete ve popüler dergi sayfalarındakiler oluyordu.

Tüm bunları düşününce bu kadar emeğin dergi, gazete sayfalarında dağınık bir şekilde durmasına gönlüm razı olmadı. Yazıları tekrar düzenlediğimde inanılmaz bir heyecan ve duygu fırtınası yaşadım. 1987 yılından bugüne kadar dönemleri koklaya koklaya geldim. Böyle de düşünmek gerekiyor. Zor dönemlerdi ve o zor dönemlerde coğrafyamıza olan aşkımızı yazıyorduk.

Bölümler başlıkları ile değerlendirildiğinde, Dersim'in edebiyat ve sanat içerisindeki yerinin net olarak anlaşılacağı kanısındayım. Şiirler, romanlar, karikatürler, türküler, filmler var ortada ve tümüne dair cümlelerim olmuş. Her yazı bir araştırma/inceleme yazısı neredeyse. Şiirle ilgili bölümdeki yazıları tutkuyla yazdım. Bu satırların yazarı aynı zamanda bir şair ve şiire torpil geçmesinden daha doğal ne olabilir ki.

Benim için yazılarda iki önemli durum var. Yazmasaydım içimde ukde olarak kalacaktı. İlki, popüler kültürün sınırlarında gezmeden, kendi coğrafyayı, oraya bakışımı, orali biri olarak yazdım. Ait olduğum toprakları, o toprakların insanının kültür ve sanat içerisindeki yerlerini orali birinin gözüyle inceledim.

Tekinsiz coğrafyanın has evladı olarak baktım. İincisi, bütönlüğe önem verdim. Yani ayırım yapmadan yazılanları inceledim ve eksiklikleri söyledim. Bana göre eleştiriyi biraz da budur. Eksiktir, ilktir, idare edin gerekçelerini sığınmadım. Yaptığımın doğru olduğuna inandım. İnanmak gerçekliğin kapılarını açan bir anahtardır. Açtı da.

Portreler olarak düzenlediğim bölüm benim için çok önemli. Dersim'in değerleri var orada. Şair ve ideolog Alişer Efendi, Baytar Nuri, Sait Kırmızıtoprak, Cemal Süreya ve Hüseyin Cevahir... Şiire dahil hayatlar yaşıyan bu değerleri yazmak benim için çok önemliydi ve kıyısından da olsa becerdiğimi, başardığımı düşünüyorum. Kùltür ve sanat adamlarıdır onlar. Duygu adamlarıdır ve devrimcidirler hayat içerisinde durdukları yerlerde. Yaşıyan kayıplarımız onlar. O nedenle bu bölüm benim için vefanın ne olduğunu ifade eder. Yine bölüm için, kitaplarımın kapaklarına her daim sonsuz katkısını sunan can abim Zeki Bulut desenler çizdi. Minnettarlığımı ve teşekkürlerimi belirtmeyi bir borç biliyorum.

Okuyucu kitabın kapağında 2001 yılında basılan bir pul görecektir. Bu pul, statükonun özelde Dersim'e genelde Kürt coğrafyasına bakışının çok net bir görünüştüdür. 'O, Dersim Üstüne Ebabil Kuşlarını Gönderdi' diye yazar. O kuşlar yakın zamanda Roboski'ye uğradı ve yaşamları karartı. Devletin tüm kahramanlık öyküsü bundan ibarettir.

Kuşkusuz nihai hedef akademik alışma. Çünkü yazılanlar çoğaldı ve Dersim artık 'herkesin bildiği sır'

olmaktan çıktı. Bu ülke insanının yapamadığı en önemli şey; yüzleşmemek. Resmi ideoloji o kadar kuşatmış ve beyinleri işlemiş ki yapılanlar onaylanmış, vahşeti anlatmaya çalışanlar mahkûm edilmiştir. Oranın insanları suçlu görülüp, terörist muamelesi yapılmıştır. Yaşatılan acılar bitmemiş, yakın zaman kadar devam etmiştir. Dersim coğrafyası ve insanının oniki eylülünden sonra görmediği zulüm kalmadığı gibi; çöken bir ekonomi, boşaltılan köyler, yakılan ormanlar da ateşin boyutunu ortaya koymaktadır. Göç bu işin derinliği olarak durmaktadır. Durum böyle olunca edebiyat da yaşananlara kayıtsız kalmamıştır. Daha çok merkezine 'otuzsekiz'i almış ve Dersim'in yakın zaman yangınına gelememiştir.

Bu çalışma, sanat ve edebiyata yansıyan Dersim'in ruhunu inceleyen bir şairin notları olarak okunmalıdır. Kapsamlı bir çalışmadan ziyade, farklı zamanlarda yazılan yazılardan bölümler oluşturulmuştur. Küçük bir Dersim bibliyografyası olarak da görülebilir. Hepsisi bu.

Edebiyatın Coğrafyası

Munzur Ve Edebiyat

Mitolojiler incelendiğinde; dağlar, sular, ağaçlar, sayılar ve kahramanlar ortak bir dil olarak karşımıza çıkar. Bunun böyle olması da doğaldır. Çünkü mitolojik öğeler, insan yaratımlarının coğrafik olarak yayılması ve benzerlikleri ile birlikte gezinti halinde olmasıdır bir anlamda. Zamanla bir yerden bir yere yayılır. Aynı yerde birden fazla uygarlığın peş peşe geçmesi, bir etkileşim ve duygu birliği oluşturarak, mevcut kazanımları başka başka yerlere taşır ve yoluna devam eder. Birbirlerinden etkilenmemiş kültürlerde de ortak mitolojik yaratımlar bulunabilir. Bu da çok doğaldır. İnsanların mevcut yaşam biçimleri benzerdir sonuçta.

Breton mitolojisinde kutsal kılıç, Kral Arthur'un kılıcı olan Eskalibor'dur. İskandinav mitolojisinde Arthur'un yerini Sigurd alır, muhteşem kılıcın adı ise Gram'dır ve Sigurd'un olağanüstü bir atı vardır. İslam mitolojisine bakıldığında, olağanüstü kılıç, çift çatallı Zülfikâr; kişi Hz. Ali ve at Döldül'dür.

Keza dağlara bakıldığında her kavim, her topluluk, her uygarlık için kutsal bir dağın olduğunu görüyoruz. Nuh'un Gemisi'nin Cudi veya Ağrı Dağı'nda olduğu söylenmektedir ve bu dağlar görkemli dağlardır. Hz. Musa on emri Sina Dağı'nda almıştır, Yahudiler için bu dağ önemli ve kutsaldır. Süryaniler için Tur-Abdin kutsal bir dağdır. Hz. Muhammed Hira Dağı'nda meleklerle görüşmüştür ve bu dağ müslümanlar için kutsaldır. Yine Yunanistan'da Olimpos kutsal bir dağdır. Anadoluda bunun gibi önemli ve kutsal sayılan epeyce dağ mevcuttur ve buralar sürekli ziyaret edilmektedir.

şimdi bu benzerliklerden yavaş yavaş Dersim'e doğru geliyoruz. Belirttiğim nedenlerden dolayı Dersim'de kaçınılmaz olarak çeşitli kùltrlerin etkisi ve buradaki mevcut kùltrle kaynaşması sonucu Dersim'e özgü zengin bir mitolojik malzeme oluşmuştur. Dersim'de de aynen diğer mitolojilerdeki gibi kutsal dağlar, sular, ulu kişiler, kahramanlar vardır. Yukarıda sözü edilen atlardan Dersim mitolojisinde de vardır ve Xesp Xızır'dır bu at. Yine Munzurlar her Dersimli için kutsaldı, bugün de kutsaldır. Efsanesine konu olan Munzur; saf, temiz, hisleri ile hareket eden, dürüst bir insan. Doğal olarak kaybolduğu rivayet edilen yerde suyun dağdan fışkırarak çıkması ve köpük köpük olan büyüleyici görüntüsü, Munzurları halkın gözünde kutsal kılmıştır. Munzur'un kutsallığı ile ilgili hiç bir yorum katmadan sözü Nuri Dersim'ye bırakıyorum. "Buradaki umumi manzara insana bir heybet ve ilahi bir alamet duygusu telkin eder. İnsan gayri ihtiyari bir heyecana kapılır, birçokları heyecanından ağlar, tabiata prestiş ve secdeye gelmek ihtiyacını duyar. Ufuklara baş çeken sonsuz zincirleme dağların eteklerinden fışkıran kaynakların yamaçlara aksettirdiği inleyişler, göklerin

mavisini kapatan asırlara şahit büyük ağaçlar, efsanevi bir âlem duygusu verir. Aşiretlerin bu kaynaklar başında kestiği kurbanları, tabiatın harikalarına tapınmanın bir tabii tezahürü saymamak imkansızdır.”

Munzur Edebiyatın Neresinde

Bilindiği gibi, edebiyat oldukça geniş bir sahada gezinir. Şiirden romana, öyküden eleştiriye ve anıya kadar uzanır bu saha. Yaşamın olduğu her yerde edebiyat vardır. O nedenle edebiyat bir yüzüyle de toplumsal olaylara dönüktür. Ancak edebiyat olayların neden ve sonuçlarıyla ilgilenmez asıl olarak. Olaylardaki trajik boyuttur edebiyatı etkileyen. Anadolu’ya bakıldığında kanlı ve acılı bir tarihin tanıklığını görmek mümkün. Bedreddin Hareketi trajik bir sonla bitmiştir. Baba İshak ayaklanmasında meydanlar kan gölüdür ve manzara korkunçtur. Şahkulu ayaklanması yine öyledir. Bahsettiğim bu olaylar edebiyatı çekmiş ve edebiyat içerisinde trajik yanlarıyla yer almışlardır. Çocuk, kadın, erkek, yaşlı, genç ayrımı yapılmadan; asker ve paralı şövalyelerin kanlarıyla dolmuştur her yer. İşte edebiyatı çeken tam da burası, yani akan kandır.

Yine bilinmektedir ki yakın zamanda Dersim’de sonu korkunç acılar ve trajediyle biten bir yok etme harekâtı ve buna Dersimliler’in karşı koyması vardır. Edebiyat Dersim’e bu pencereden girmiştir. Eğer bu katliam, bu yıkım olmasaydı belki de Dersim çok farklı ya da hiç yer almayacaktı. Yani kan, sürgün ve gözyaşından girmiştir edebiyat Dersim’e. Yazılan ürünler incelendiğinde Dersim’deki hareketin sonuçları ile yer bulunduğu görülecektir. Burada bir parantez açmak gerekiyor. Yazarlar iki farklı cephede yaklaşmışlardır olaylara.

Resmi görüş paralelinde, tamamen cumhuriyeti övmek, yapılanların doğru olduğunu ve gerici, feodal sistemin yok edilmesine yönelik bir harekâttın sonuçlarını olumlamak gibi gayretlerle yazılanlar; bir de resmi görüş dışında, tamamen tanıklıklar ve araştırmalarla yazılan, katliam boyutunu ortaya koyanlar ve onların rnleri. Buradaki konu Munzur’un edebiyattaki yeri olduğu için, tüm edebi türler ayırım yapılmadan incelenmiştir. Konu Dersim olunca, Munzurlar’da doğal olarak arka fon olarak yer alacaktır. Dersim’in olmazsa olmaz simgesi olarak hem de...

Edebiyat’ın Dersim’e olan ilgisi, özellikle 1950’li-1960’lı yıllardan itibaren Kemal Tahir ve Kemal Bilbaşar’la başlamaktadır. Kemal Tahir, Kondurma Siyaseti isimli öyküsünde, Dersim’den Urum Elleriine sürgün gönderilen Dersimlilerin öyküsünü, bir orumlu’nun ağzından, mizahi bir dille anlatmaktadır. Kemal Bilbaşar Cemo ve özellikle Memo isimli romanlarında Dersim’i anlatır. Sonra Barbaros Baykara Dersim 37 ve Dersim 38’i yazar. Hasan İzettin Dinamo, Kutsal Barış isimli romanının 7. cildinde Dersim’e girer. Mustafa Yeşilova’nın Milliyet Roman dl de alan Kopo romanı 1978 yılında yayımlanır. Bu romanlar tamamen cumhuriyet ideolojisinin penceresi ile anlatırlar Dersim’i. Bir de resmi görüşten ayrılan romanlar vardır. Ali Arslan, Dersim sürgünü küçük bir çocuğun yaşadıklarını Serçe isimli romanında anlatır. Buna 1945’lerin Türkiyesini de dahil eder. Roman estetiği açısından başarılı bir roman, ancak Dersim’e dair anlatılanlar eksik ve yanlışlıklar taşıyor. Metin Aktaş, Acı Fırat Asi Fırat ile Munzur em Gülümse Ey Dersim, Haydar Işık Dersimli Memik Ağa ve Dersim Tertelesi, Muzaffer Oruçoğlu Dersim isimli romanıyla; Mehmet etin Asmin (ykler) ve Sıdık Avar anılarında bahseder Dersim’den.

Bu roman ve öykülerde Munzurlar;

1- Kutsaldır,

2- Görkemlidir,

3- İnsanın gözlerini kamaştıran büyüleyici bir güzelliğe sahiptir.

Yazarlardan alıntıyla devam ediyorum: “Munzur nehri, insanın ruhunu korkudan ürperten; yağmur yüklü bulutların gökyüzü ve doğa anayı kalın bir perde gibi kuşattığı, insanın beş on metre ilerisini göremediği zifiri karanlık gecelerde içinde yaşanmasına doyum olmuyor. Munzur binbir renk ve yeşilden oluşmuş söğüt, kayın, kavak, meşe, ardıç, asma üzümü; gökyüzüne heybetle yükselen, yüzyılları geride bırakmış ceviz, elma, yabani armut; çiçekleri yıl boyu solmayan çalı ağaçlarının ortasında kan kırmızı bir renkte, yaşadığı trajediye tanık, akıyordu.” (Metin Aktaş, Acı Fırat Asi Fırat)

“İnancını alabalıklara yedirerek durmadan beraklaşan Munzur’a baktı...(sf.7) Turna gözü gibi duru ve buzlu munzur pınarları... (sf.9) Munzur’un dibinde sürüler halinde gezen ve tırnaklarından yayılan ışıklarla alabalıkları renklendiren perileri görmek için gözlerini açtı. Yedi kat yerin dibinde uslanan ateş ananın güneşe hasret duyarak yeryüzüne fışkırmasıydı Munzur. Bu kadar soğuk ve duru olmasının nedeni budur.” (sf.53 Muzaffer Oruçoğlu, Dersim)

“ Diz boyu yeşil otların yayla meltemini sevgiyle selamladığı yer. Karın beyazı, gölün mavisini, otun yeşili arasında insan gönlünün doğaya tutsak düştüğü yer. Munzur Yaylası...” (Mustafa Yeşilova, Kopo)

“ Çamurumuz Tujik Baba toprağından oluşmuş,

ak sùte benzer Munzur Suyu ile yıkanmıştır tenimiz. (sf.98) Munzur'un insanı büyüleyen zirvesine bakarken..." (Cilt 2, sf.11 Barbaros Baykara, Dersim 37-38)

" Munzur nehrinin maviliklerine bıraktılar kendilerini... Munzur suyunun güzel bir türküyü andıran şarılıtsı..." (Munzur Çem, Gülümse Ey Dersim)

Şiir Ve Munzurlar

Artık yavaş yavaş şiirin penceresinden konuya dalma zamanı. Dersim ve onun simgesi olan Munzurlar'ın şiirle olan ilişkisi gerçekten de ilginçtir. Şiirlerin akrabası, Dersim'e özgü bir deyimle şiirin kirvesi olmuştur Munzur. Şiir, toplumsal olaylardaki trajedi karşısında adeta kurutulmuş bir yaprağını yeniden canlandırma göreviyle hareket eder. Şiirdeki anlam ve derinlik diğer edebi türlere göre daha coşkulu, hüznü ve sancılıdır. Bu şiirin ve onun omurgası olan sözcüklerin zenginliğinden kaynaklanan bir özelliktir. Gerçekten de diğer edebi türlerin sayfalarca anlattığı şeyler şiirde belki de tek bir dizeyle karşılar bizi. Hele her yönüyle kendisini etkileyen, heyecanlandıran bir coğrafyayla karşı karşıyaysa. Hele dumanlar içerisinde bütün heybetiyle duran karlı Munzur Dağları; alabalığın ve hüznün dans ettiği mağrur bir su; tüm acılara rağmen çiçeklerin, otların, börtü böceğin eksik olmadığı bir vadiyse burası.

Buranın nasıl bir karşılığı olabilir yürek dilinde? Elbette şiir olur. Alın Ahmet Telli'nin Yangın Yıllarındaki şiirlerini, Hasan İzettin Dinamo'nun Sürgün Şiirleri'ni, Ömer Bedrettin Uşaklı'nın Munzur Dağları şiirini ve diğer metinlerle kıyaslayın. Sözün ve

şairin gücüne güç katan, baştan başa şiir olan Munzurların kendisini göreceksiniz.

Munzurlar şiirlerde, bir başkaldırı simgesidir. Şairin yüreğine ve şiirine erdemin tanıklığını yaparak girer. Dolayısıyla Munzurların şiirlerle kirvelik bağı bu açıdan daha net görünür.

Munzur ve edebiyat ilişkisini incelemeye çalışan bu yazı sadece yazılı edebiyatı kapsamaktadır. Elbette daha öncesinde sözlü edebiyattan gelen bir birikim vardır. Klamlar, çiroklar vardır. Bu birikimlerin de işin içine taşınmasıyla Munzur'un edebiyattaki yeri tam olarak oturmuş olacaktır.

(1. Munzur Kültür ve Doğa Festivali'nde, Munzur ve Edebiyat konulu söyleşide yapılan konuşmadır. (28-30 Temmuz 2000) Konuşma aynı yılın Yaba Edebiyat Dergisi'nin Eylül-Ekim 2000'de çıkan 6. sayısında yayınlanmıştır. Buradaki metin dil ile ilgili küçük düzeltmeler ile yeniden yayınlanmaktadır.)

Dersim Sanat Ve Edebiyatın Neresinde

Söze başlayabilmek sözün sonunu getirebilmektir. Ancak ben ne zaman Dersim ve Dersim için yazılan çalışmaları değerlendirmek istemişsem, hep zorlanmış ve yazmak istediklerimi toparlayamamışımdır çoğunlukla. Bunun nedeni de Dersim'i sanat ve edebiyat çerçevesinde yoğun olarak incelemem ve bu konuda çokça değerlendirme yazıları yazmamdandır. İnsan ister istemez aynı konular üzerinde yazınca tekrara düşebiliyor.

Bezuvar Dergisi Ağustos-Ekim 2011 sayısı için dosya konusu olarak Dersim'de sanat ve edebiyatı seçince, Bezuvar'ı çıkaran arkadaşlar da bu ahvalde yazmamı isteyince, masanın başına oturmak kaçınılmaz oldu.

Dersim'in sanat ve edebiyata yansımasını iki şekilde ele almak mümkün. İlki Dersim'de sanat ve edebiyat,

diğeri edebiyat ve sanatsal yaratıda Dersim. Dersim'in, Dersimli yazar ve sanatçılar tarafından anlatılması, görsel olarak işlenmesi kadar doğal bir şey olmasa gerek. Ancak Dersimli yazarların bunu yeterince yapamadıklarını, edebiyata taşıyamadıklarını çok net olarak ifade etmek gerekiyor.. Zira yazılanlar 38'eksenlidir ve bir inceleme araştırma yazısının dışına çıkılmamıştır. Duydukları, dinledikleri ve okudukları tüm bilgileri romanlarının ana kurgusu yapmış ve roman havasından öte bir dile kaymışlardır. Kanımca bunun dışına çıkabilen roman Haydar Karataş'ın Gece Kelebeği'dir. Haydar Karataş, küçük bir kızın gözlerinden Dersim'e bakıyor ve o trajediyi bütün çıplaklığı ile roman dili ve kurgusuna uygun bir şekilde anlatıyor. Burada amacım kimseyi övmek ya da yermek değil. Sadece bir gerçeği anlatmaya çalışıyorum. Bildiğimiz ve okuduğumuz her şey roman olmuyor. On-onbeş sayfalık inceleme ve araştırma yazılarından farklı şeyler ortaya koymalı romancı. Son dönemde okuduğum Celal Yıldız'ın Dersim Dile Geldi isimli roman çalışması tam da bahsettiğim anlamda örnek bir kitap. Yazarın Dersim'e dair okuduğu ne varsa, tümünü bu romanda bulmak mümkün. Necip Fazıl Kısakürek'ten Jandarma Umumi Müfettişliği belgelerine; Evliya Çelebi'den sürgüne uzayan bir dizi bilginin araya serpiştirilmesi ile yazılan bir roman formatı kısaca. Böyle olunca da yazılanlar roman olmadığı gibi, okunmuyor ve edebiyat dünyasında ses getiremiyor maalesef.

Edebiyatta Dersim olgusu, özellikle 50'li yıllardan itibaren işleniyor. Oraya bir şekilde yolu düşen edebiyatçıların anlatımlarıdır bunlar. Ortaklaştıkları nokta, Dersim'de 'ağaların, dervişlerin, şeyhlerin' kandırdıkları yoksul, zavallı ve çapulcu köylülerin; okul, yol ve çağ-

daşlık gütüren devlette baş kaldırmalarıdır. Kemal Bilbaşar ve Hasan ve İzzettin Dinamo'nun anlatımları bu yöndedir. Dersim'de polis olarak görev yapan Mustafa Yeşilova'nın Milliyet roman ödülü alan 'Kopo' isimli romanı diğerlerinden farklı bir anlatım değildir. Kemal Tahir, 'Kondurma Siyaseti' isimli öyküsünde anlatır Dersim'li bir aşiretin sürgünlük hallerini. Tamamen mizah vardır ve gerçekten Trabzon'a gidene kadar başlarından her türlü hal geçmiştir. Gittikleri güzergahlardaki ahalinin korkuları, aşiretten kaçmaları v.s anlatılır. Benzer bir anlatımı da İshak Sunguroğlu'nun Meşrutiyet'in Harput'ta kutlanmasına dair anlatımında okumuştum. Dersim'den Harput'a getirilen uzun boylu, yakışıklı, babayiğit Dersimli aşiret çocuklarını gören Harput ahalisinin bir kısmı, tarih boyunca isyan halinde bulunan 300-400 kişilik bu topluluğu görünce korkudan evlerine çekildiğini yazar Sunguroğlu Harput Yollarında isimli kitabında.

Erendiz Atasü, 1996 Orhan Kemal roman ödülü alan Dağın Öteki Yüzü isimli romanında, orada görev yapan akraba izlenimlerinden ara ara anlatır Dersim'i. Zaten Cumhuriyet'in aile albümünden bir anlatımı da denebilir romana. Kitabı sunuş yazısına da Dersim'le ilgili şöyle bir not düşmeyi ihmal etmez Atasü. "Dersim'le ilgili anlatılanların gerçeklikle bağlantısı yoktur, ancak çocukluğumda, ayaklanmayla ilgili pek çok acı olayın orada görev yapmış kişilerden naklen anlatıldığını duymuştum. "Dersim"in bu kitaptaki işlevi, birbirleriyle çatışmaya girmek zorunda kalmış, aynı yurdun evlatlarının, bu deneyimin yaralarını yaşam boyu taşımalarına -çoğu kez gizleyerek, bir iç kanama gibi- trajik bir örnek oluşturmastır." Ben bu aktarımı çok vicdani buluyorum. Romanda da vicdani

bir dil kullanıyor yazar. Bana göre tek hata, sonuçları üzerinden kurguyu yapması ve dili buradan oluşturmastır. “Üsteğmen İzzet, “Hiçbir şey aynı olmayacak,” dedi. “Burada unutulmaz şeyler yaşadık. Asiler askere, asker asilere unutulmayacak şeyler yaptı.” Teğmen Burhan, “Hayır,” dedi. “Her şey eskisi gibi olacak, buna mecburuz. Harbe katılan ilk ordu biz değiliz. Babalarımız ve ağabeylerimiz, ‘vatan’ için dövüştü, toprağa düştü. Vazife sırası bizdeydi. Vazifemizi ifa ettik. Vicdanımızda ağırlık gereksizdir. Bu bir zaruretti.”

Aslında uzun zamandır Dersim’i anlatan romanlar üzerine yazmak istiyordum. Hatta bunun için daha önce okuduğum romanları yeniden okumaya başlamıştım. Ali Arslan’ın ‘Serçe’si ile Celal Yıldız’ın ‘Dersim Dile Geldi’ romanları ne yazık ki gardımı erken düşürdüler ve ben bu çalışmamı ertelemek zorunda kaldım. Her iki roman da zor okunan romanlardı ve başlangıç için beni oldukça yordular. Açıkçası diğerleri için de aynı şeyleri yaşayacağımı bildiğimden, planladığım diğer okumalarıma geçtim.

Eskiden Dersim ile ilgili tüm yayınları izler, bir arşiv oluşturmaya çalışırdım. Ancak bu ilgin sonraki yıllarda azaldı ve ben artık daha seçici davranıyorum yayınlar konusunda. Çünkü başta da belirttiğim gibi bir masa başı tarihçiliği ve araştırmacılığı var. Herkes bildiği ve okuduğunu yazıyor. Dolayısı ile tekrardan öteye gidilemiyor ne yazık ki. Araştırma inceleme kitapları birbirinin tıpkı basımı gibi. Bir belge bulan derhal kitap yazıyor. Bir görüşme, iki fotoğraftan filmler yapılıyor. Belleğim beni yine seksenli yılların sonuna götürüyor. Her şeyin zor zamanlarına. Fotoğraf makinasının bile gizlendiği zamanlara. Derginin, kitabın, gazetenin gir-

mediği o zamanlarda, bir avuç insan yaratılan o ablukayı kırmaya çalışıyordu. Heyetler oluşturuluyor, kamuoyu yaratılmaya çalışılıyordu. İşte tam da bu dönemde Dersim'e gidip fotoğraf alışan Hüseyin Elçi'nin fotoğraf karelerini yeniden anımsatmak gerekiyor. Düğün dernek kollayıp, fotoğraf makinesini gizleyerek Dersim'e giriyor ve çalışmalarını böyle yapıyordu. Fotoğraf demişken resmi de unutmamak gerekiyor. Nuray Canerik'in çizimlerini de anımsatmak gerekiyor. Tekin Fırat'ın çizimlerini özellikle belirtmek boynumuzun borcudur

Dersim belki de en gerçekçi halini şiirde yakalıyor. şiir Dersim'le ilginç bir yol arkadaşlığı yaşıyor. Doğası, acıları, tanıklıkları, inançları, insanları ile Dersim'i var ediyor kendinde. Tarihin arka sokaklarından geçip, mitolojiye uğruyor, imge ile buluşup söze karışıyor. Kısaca böyle denebilir şiir ve Dersim yoldaşlığına. Hasan İzzettin Dinamo, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Enver Gökçe, Ahmed Arif, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Tahir Abacı, Ahmet Telli, şükrü Erbaş, Haydar Eroğlu, Mehmet Taner, Arif Ay, şeref Bilsel, ztrk Uğraş gibi şairler, Dersim'i oldukça duyarlı ve incelikli bir şekilde şiirlerine taşımışlardır. Bunun yanında Dersimli şairler de kendi gerçeklikleri olarak var etmişlerdir Dersim'i şiirlerinde. Kemal Burkay, Haşim şahin, Mehmet etin, Hüseyin etinkaya, Fadıl ztrk, Emirali Yağan, Aydın ztrk, Haydar Oğur, Ali Asker Barut, Ahmet Can Akyol, Binali Duman, Nesimi Aday, Hüseyin Elçi, Müslim elik, Tevfik Taş, Burhan Gündoğan, Ahmet Cemil, Erkan Eslek, Arzu Karadağ, Munzuray, zgn E. Bulut Dersim topraklarının şiire armağını olarak gezinirler edebiyat bahçesinde.

Bugün gelinen noktada Dersim yazılmaya, anlatılmaya devam ediyor. Bunun böyle olması da çok doğaldır. Sözlü tarih çalışmalarından bize kalan ayrıntılar oldukça önemli ve Dersim'in daha çok işleneceğine dair ipuçları sunmaktadır. Bana göre Dersimli yazar ve çizerler yapacakları işlerde şayet bu sözlü tarih çalışmalarındaki anlatımların altında bir dil kuruyorlarsa hiç yazmamalıdır. Çünkü ortaya çok kötü edebi ürünler çıkarmaktadırlar ve bence insanları da bu şekilde oyalamanın anlamı yok. Yaşlılarımızın kullandığı dil çok daha edebi ve çok daha önemli.

Konu çok uzun ve sistematığı olan bir konu. Sanat ve edebiyat da oldukça geniş bir yelpazeye uzanmakta. İşin müzik boyutu, sinema, tiyatro alanı var. Müzikte çok başarılı çalışmalar yapan Dersimli müzisyenler var. Metin-Kemal Kahraman, Mikail Aslan, Zele Mele, Erdoğan Emir, Aynur Doğan, Cemil Koçgün, Ferhat Tunç, Hasan Sağlam sadece müzik değil, dil anlamında da önemli katkılar sunmaktadırlar. Kazım Öz, Umur Hozatlı, Volga Sorgu gelecekte daha önemli işlere imza atacak sinemacılar olarak kendilerini gösteriyorlar. Handan Öztürk'ü söylemek gerekiyor. Yine gerek kurmancı gerekse kırmancı yazan önemli şair ve yazarlarımız mevcut. İnceleme araştırma yapıp Dersim kültürüne katkı sunan araştırmacıları da unutmamak gerekiyor. Munzur Çem, Munzur Cömerd, Mesut Özcan, Erdal Gezik, Bilal Aksoy, Gürdal Aksoy, Cafer Solgun ve ölümüne büyük üzüntü duyduğum Ertuğrul Danık'ı unutmamak gerekiyor. Dersim kültürü üzerine gerçek anlamda saha çalışmaları yapan Hüseyin Ayrılmaz ve Cemal Taş'ın katkılarını mutlaka söylemek gerekiyor. Akademik çalışmalar yapan ve iyi bir araştırmacı olan Şükrü Aslan'dan söz etmeden geçmek mümkün görünmüyor. "Herkesin Bildiği Sır" önemli bir çalışma.

Bu yazı aslında sadece edebiyat ile sınırlı kalmayı amaçlamıştı. Ancak öyle olmadı ve yayıldı. Belki isimlere boğulan

bir yazı da oldu. Burada kimseye haksızlık yapmak istemem. Kuşkusuz benim bilmediğim, bilip de unuttuğum farklı isimler de olabilir. Burada art niyet yok. Kavafis'in o meşhur dizesi ile söylemek gerekirse: " Yeni bir ÷lke bulamazsın, başka bir deniz bulamazsın/ Bu şehir ardından gelecektir./ Sen gene aynı sokaklarda dolaşacaksın./ Aynı mahallede kocayacaksın: aynı evlerde kır düşecek saçlarına./ Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda." Dersim de Dersimliler için biraz değil, tam da böyle. Vaz geçilmeyen bir aşk. Ama biraz da özen gerekiyor aşklar için.

(Bezuvar, Ağustos-Ekim 2011)

Şiirlerde Dersim İmgesi

Şiirde Dersim Dersim’de Şiir

Kentleri anlatan şiirlerin genel yapısı incelendiğinde, temelde şu gerçeğe karşılaşılabacaktır. Şiirini ortaya koyan şairin dünya görüşüne göre biçimlenir kent. Bu şiirlerde kentin coğrafik yapısına ve kültürel mirasına göre bir tavır takınılarak, kent ya yüceltilir, ya yerilir, ya zevksel bir mekanla bütünleştirilir ya da toplumsal bir patlamanın kalbi olarak görülür. Dersim’e bu anlamda bakıldığında hakkında yazılan şiirlerde söylediğimiz anlamda ne bir yüceltme, ne bir yerme ne de hedonik bir altyapı vardır. Dersim şiirlerinin alt yapısı ve öznelere kaynağını ‘otuzyedî’ ile ‘otuzskiz’in trajik sonuçlarından alır. Yani, Dersim’in coğrafik yapısı, kültürel kalıtları, dağları, taşları, ormanları, nehirleri, dereleri hep ‘otuzyedî’ ve ‘otuzsekiz’ trajedisiyle bütünleşerek yerleşir şiirlere.

Genel anlamda düşünüldüğünde, sonuçları itiba-

riyle Dersim'le aynı kaderi paylaşan birçok bölge mevcuttur. Ağrı, Zilan, Koçgiri bu bölgelerdendir. Buralarda da acılar yaşanmış, kıyımlar ve sùrgùnler olmuştur. Ancak bu bölgelerdeki trajedi , şiirler için yùzeysel bir ses olmanın ötesine geçmemiş ve bir değini olarak kalmıştır.

Öyleyse Dersim'i şiirlere taşıyan, şiirlerde detaylandıran, çoğaltan asıl etken nedir? Dersim'in uzun bir zaman dilimi içerisinde dışarıya kapalı olan kapıları, Dersimliler arasındaki bütùnleřme ve kenetlenmeyi çoğaltmıştır. Köylerin birbirleriyle ilişkileri sıcaaktır, canlıdır. Ayrıca inanç boyutundan gelen bir farklılık söz konusudur. Dedelerin, pirlerin, rehberlerin köy köy gezip, kardeşçe bağ kurmaları, Dersimlilerin ortak hareket ve dayanışmalarını büyùtmüřtür. İşte bu özellikler; Dersim hareketinin genişliği, süresi ve sonuçları hakkında yeterince bilgi vermektedir. Bu bilgiler canlı tanıklarla da bütùnleřerek, şiirdeki dilin rengini ortaya koymaktadır.

Ayrıca yukarıda vurgulanan etkenlere şunu da eklemek mümkün. Hirořima ve Nagazaki'nin sanatsal yönden anlamı neyse Dersim'in de odur. Guernica'nın sanatsal detayı neyse, Dersim'in de odur. Bu kentler/bölgeler sonuçlarıyla düşünùldüğünde bir bitimi anlatırlar aynı zamanda. Nasıl ki Nagazađi ve Hirořima ile bir savaş noktalanmışsa, Gurnica ile İşpanya susmuşsa, Dersim'le de uzun bir sessizlik çökmüştür coğrafyaya. Yalnızca gözler ve onun altındaki anlam konuşmuştur. O halde şiir konuşmalıdır artık.

Lorca olsaydı, bilirdi Dersim'in bir adının Guernica olduğunu! Belki bunu Picasso bile fark etmemişti! şimdi

Couldwell olsaydı, bilirdi Dersim’de bir İspanya olduğunu!! Peki ya nasıl anlatacaksınız, ANNA BARBARA KİSTLER’in kod adının KİNEM olduğunu!! Derler ki o Anka kuşudur, bir daha geri gelmeyecek. Belki bu yüzden, Munzur’da her şafağın ardında bir pepuq kuşu söylenir. (1)

Dersim ile ilgili şiirlerin diğer kentlerle karşılaştırmasını yaparsak, Dersim’in adeta İstanbul’la yarıştığını görürüz. Hatta günümüz şairlerinde İstanbul ile başa baş bir çizgi izler. Şiirlerin çokluğu yanında, anlatım olarak da benzerlikler vardır. Nazım, ‘Bir Şehir Rehberi’ isimli şiirinde şöyle anlatmaktadır İstanbul’u: “*Bu şehrin/ basılır hep aynı şekilde/ coğrafya kitaplarında resmi/ Dört çeşit yazılır fakat/ bu resmin altına ismi/ Konstantiniyye Konstantinipol/ Dersaadet/ İstanbul.*”

‘Dersim’ isimli şiirine ise küçük bir açıklama ile girer Kemal Burkey. “Tunceli, toprağı kırmızıya, sarıya, mora çalan, yamaçları meşe ağaçlarıyla kaplı, iri yalçın dağlarla çevrilmiş, içinde Munzur ve Harçık adında iki ırmakla birleşen, altıbin nüfuslu, üç isimli bir kasabadır. Mameki, Kalan, Tunceli. Yani Mameki’den kalan Tunceli... Halkı sakindir. ‘Kirve, hısım, aşiret çocukları’dır. İçinde iki büyük kışla vardır, ‘38’den kalma. İl oluşu daha sonraki bir tarihe rastlar. Tunceli bölgesinin eski adı “Dersim” dir. (2)

Yeniden başa dönersek; şiirlerde yer alan kentlerin eski cami avluları, tarihi yapıları, çeşmeleri, mehtaplı geceleri, meyhaneleri, yosmaları vardır. Bu özellikler şehirler için zengin bir fon oluşturur. Ahmet Hamdi Tanpınar, ‘Bursa’da Zaman’ isimli şiirinde, vurguladığımız özelliklerle donatmıştır şiirini. M. Niyazi Akıncıoğlu’nun ‘Edirne’ şiirinde, mehtaplı geceler, dal

dal stler ve köprüleri vardır Edirne'nin. Ümit Yaşar Oğuzcan'da ise Boğaziçi'nden başlayıp Beyoğlu'na uzanan bir İstanbul vardır. Orhan Veli'de ise biraz daha genişler İstanbul. Kapalıçarşı, Galata Köprüsü, Balık Pazarı'nı içine alır. Dersim'e bakıldığında ise, ne cami avlusu, ne bir medrese, ne sevgilinin başını döndüren sırma saçlı kızlar ne de tarihi köprüler vardır. Burada hüzün, burada vahşete düğümlenmiş ölüm vardır. Burada dağ vardır. Yoksulluk vardır. şiir bu taraflardan inmektedir Dersim'e. *"En yoksul sürgün yıllarım Pülümür'de geçti./ Ne bir kaside anlatabilir bunu, ne bir gazel./ Pülümür'de görmedim bir tek güzel/ Kurumuş gitmişti hepsi açlıktan./ Ne yüzleri pembe şeftali rengi/ Ne saçları sırma gibi tel tel./ Ne ay boyunda bir peri görürsün/ Ne de bir maral çıkar ağaçlıktan"* (3) Ağıtlara taşınan çocukların bedeninden, annelerin fistanına düşen başlardan inmektedir şiir. *"kırmızı benekli alabalıkların/ parıltısıyla akışan Munzur ağıtını söyledi/ sızısı al köpüğü vuran/ ulaşmasın diye ağlamaları/ dağ taş mfrezelere/ taze taze gelinler/ gözyaşlarını göletinde boğdular/ titreyen elleriyle bebelerini/ hala ali boğaz'da kutu dere'sinde/ uyuyan yankılarda iniltile-ri"* (4)

(1) Gitmek Bir Uzun yk, Emir Ali Yağın, Piya Kitaplığı, 1995.

(2) Dersim, Kemal Burkay, Toplum Yay. 1975.

(3) Sürgün şiirleri, Hasan İzettin Dinamo, May Yay. 1975.

(4) Yanardağ Sıcığında, Aydın ztrk, Ekin Yay. 1991.

(Dersim Dergisi, Ocak 1996, Sayı: 2)

Dersim'i Şiirin Dilinden Okumak

*Bir eski öyküdür bileceksiniz
Masallardan kalmıştır Dersim
Ülkemin ortasında gizli
Yanık bir türküdür Dersim(1)*

Şiir dili ile başlayacak olursak, masallardan kalan bir öykünün izleriyle bakmak gerektiğini anlarız. Dünyanın bu denli güzelliklere sahip, tanrının adeta bir cennet bahçesi olarak yarattığı Dersim'de, daha dün sayılacak bir zamanda, büyük bir katliam yapıldı. Katliamı seslerinin çıkabildiği kadar dile getiren Dersimliler, Dersimliler'e kulak veren vicdan sahipleri, ne yazık ki yürekleri sarsamadılar 38'den bugüne. Çünkü mantık şöyle oluşuyordu. Asiler, haydutlar, eşkiyalar, zorbalar, çapulcular, gericiler devlete baş kaldırmışlardı ve yok edilmeleri meşruydu. Ha, bir de baş-

larında feodal zorba ağaları vardı! Hal böyle olunca, kuşkusuz yapılanlar genel kabul görüyordu. Hümanizm buralar için uçuyor, buharlaşıyordu. Belgeler, tanıklıklar, anlatılanlar vicdan oluşturmadiğı gibi, gericilerin, kandırılmışların yalanları olarak aksettiriliyordu. Dönemin ilerici diye bilinen yazarları, tamamen bu büyölü atmosferin gazıyla, Cumhuriyet'in aydınlığını yazıyorlardı. Medeniyet istemeyen feodal ve gerici halka medeniyet, çağdaşlık götürölüyordu. Ne zamana kadar? Ta ki taşların yerlerinden oynatılmaya başlanmasına kadar. Taşlara dokunuldukça öfkelenenler, ağızlarından kaçırdıkları cümlelerle, o sızlamayan vicdanları geri getiriyorlardı nihayet.

Dersim'de dağlar/ Dağlıktan çıkmazdan önce/ Menekşeler saz çalarmış eteklerinde/ Papatyalar halay çekermiş/ Ve Munzur'un yüreğinde/ Sular güneşi oynatmış köpüklerinde...(2) Dağların dağlıktan çıktığı bir yerde; evleri yakılan, tarlaları ateşe verilen, tayyarelerin bombardımanından kaçan, süngülerin ucuna bedenleri düşen insanların dramına verilen ismi bulmak mümkün görünmüyor. Burayı olsa olsa psikoanalizciler bulabilir. Çünkü o günkü travmanın izleri olduğu gibi bugüne düşmekte. Aylarca aç susuz kalan insanlar, hayatta kalabilmek için oradan oraya kaçıp duruyorlar. Sadece korku ve o anki zaman diliminden kurtulabilmenin paniğı var. O nedenle askerlerin kendilerine yakın olduğu yerlerde ve kuşatıldıklarını anladıkları anda, kendilerini açığa çıkarabilecek her türlü sesi bilinçsizce bastırmaya çalışıyorlar. Köpek sesi ya da bebek sesi. Ses çıkaran ne varsa artık.

Derler ki/ ol kıyamet gününden beri/ kan akar/ harçık deresinden/ yani kederli değıl/ yaralıdır harçık/ kapanmaz yarası o gün bugün...(3) Dersimliler o kadar korkunç ve

zalim bir güçle karşı karşıya kalıyorlar ki, günlerce kan akan Munzur Suyu'ndan söz eden tanıklıklar var. El atılmayan bölge, yıkılmayan köy kalmıyor neredeyse. Her köyün bir anısı var ölüme dair. Her evin içinde bir figan var. Kimse kalmamışsa bile, figanı köpekler, otlar, ağaçlar çıkarmış. Dünyanın durması gerken en büyük kıyamet günlerini yaşamıştır Dersim. Yaralı kalması bu yüzdendir derelerin. Dokundukça kanar, dokundukça ağıt yakar.

Küsmüş gelmiyor su tanrıçası Anahit/ Munzur'un gözesinden/ Göreliden beri yağız evlatlarının kanını...(4) Dersim'de neler oldu ki, Dersimliler kırıldı, yerlerinden yurtlarından edildi? Dersim'de neler oldu ki su tanrıçası Anahit gözelerine uğramıyor Munzur'un. Gördüğü kan nasıl bir kandır ki su tanrıçasını sarsıyor böyle? Amacım tarihi ortaya dökmek değil, yeni bir tarih de yazmak değil. Amacım o günlerden bugüne kin, nefret ve öç alma duygusu da taşımak değil. Sadece o günkü yaraların bugüne uzanan ve hiç bitmeyen acısını paylaşmak istiyorum şiirlerin ve şairlerin diliyle. Yıllardır oluşturmak istediğimiz vicdana, yenisini eklemek istiyorum. İnsanların acılarını ortaklaştırıp, acılar kadar ortak bir dil yaratmak istiyorum. Acılar ortaklaştırıldıkça, paylaşıldıkça anlamak denen mücevherin değerinin ortaya çıkacağına inanıyorum. Şiirlerin yarattığı vicdan üzerinden konuşmak istiyorum. Biliyorum ki her şeye kulaklarını tıkayan, gözlerini kapayan ve konuşmayan 72 yıllık suskunluktan bugüne getirilen tek şey; 'bölücü propaganda' yaygarası oldu. Sonuç: gerçekler ne yapılsa da gizlenemiyor. Sadece erteleniyor.

Buğday en yoğun/ bir öyküdür/ anlatılır bizde/ bir de bitlis tütününü gibi/ iplere dizildiğimiz/ yaprağın ağıtı çürütür ağacı/ işte mazgirt, tersemek/ ektik acımızdan toprağı/ bire on, bire bin verip/ sarı başaklar gibi/ biçildik... (5) Dersim'de

katliam için şiirler belge kabul edilmeyecekse eğer, sadece iki belge yeterlidir. İlki İhsan Sabri aęlayangil'in katliam ile ilgili ses kaydı, diğeri ise aęlayangil'in Seyit Rıza'nın asılmaya gôtürüldüęü andaki sözleri ve tavrına ilişkin aktardıklarıdır. Çağlayangil'in sesi internetten dinlenebilir. Aynen anlatımı şöyledir: "Neticeyi söylüyorum: Maęaralara iltica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı. Mağaraların kapısının içinden bunları fare gibi zehirledi ve yediden yetmiş o Dersim Kùrtlerini kestiler. Kanlı bir hareket oldu. Dersim davası da bitti." Evet, çok kanlı bir hareket oldu. Ekinlerdeki sarı başaklar gibi biçildi Dersimliler. Kadın, ocuk, yaşı, genç, hayvan, tarla, bağ, bahçe ayrımı yapılmadı. Seyid Rıza'nın asılışını, hatıralarında şöyle anlatmaktadır aęlayangil. " Seyit Rıza sehpaları görüncü durumu anladı. Asacaksınız, dedi ve bana döndü. Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin? Bakıştık... İlk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyordum. Bana güldü... Evladı Kerbelayih, bi hatayih, ayıptır, zulümdür, cinayettir, dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşı adam rap rap yürüyüp, ingeneyi itti, ipi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağıyla tekme vurdu, infazını yaptı." Artık bu sözlerden sonra sadece şiir vardır.

Besbelli idi söylenecekler dün / üstlerine gün geldi dağıldılar/ öyle lâle gibi açtı ki vakit/ cihan oldu kocaman lâle kadar/ Gün gibiydi dün denecek/ sildi süpürdü hep, hepsini rüzgar/ bir dal hayal kaldı ıssız bellekte/ nacak yemiş, aylak bir atardamar...(6) Dersim ve merkezi otorite arasında sürekli bir problem olmuş ve aşiret aşiret başlayan tedip hareketleri Cumhuriyet'le birlikte tüm Dersim coğrafyası üzerine yapılmıştır. Dahiliye Vekili Muğla Mebusu şükrü Kaya, "1876'dan bugüne (yani 1935'teki Tunceli Kanunu görüşmelerine kadar) muhtelif zamanlarda

Dersim üzerine 11 askeri hareket yapılmıştır” diyor. Bildiğimiz de zaten aşiretlerden başlanıyor tedip. 1909’da Haydaranlılar üzerine gidiliyor. 1914’te Kırganlılar üzerine. 1916’da Ferhatuşağı aşireti yola getirilmek isteniyor. 1926 yılında Pülümür Harekatı var. Yani Dersim hep sıcak askeri anlamda. Yoğun bir hareketlilik içinde. İlgili aşiretin yola getirildiği düşünüldüğünde ya da coğrafik koşulların zorluğundan ordu geri çekiliyor. Şöyle bir bilgi de verelim. Koçuşağı aşireti üzerine gönderilen askeri birliklerin komutanı Albay Mustafa Muğlalı. Hani Ahmed Arif’in o ünlü şiirindeki paşa.

Dersim/ bir çocuk çığlığıydı/ yürürken yıldızlardan sesini soran bu çocuk ağlamasıydı/ öğrendik dedelerimiz de ağlamışlardı/ kalın beyaz kaşları arasında gezine gezine/ dalıp giden gözleminde o çığlığı gördük kutuderesinde/ anladık toprağın, havanın, suyun alnını dayadığı yer/ yüreklerimizdi dersim... (7) Bilinmesi gereken önemli bir nokta da Dersim ile ilgili hazırlanan raporların çoğunda; Dersimliler’in Öz Türk oldukları, ancak bunların gittikçe Kürtleştiklerinin önemle vurgulanması ve bu durumun önlenmesi gerektiği. Oysa burada büyük bir çelişki var. Kökeni Türk olan bu aşiretler neden dolayı Kürtleşiyor acaba? Bölgede olan Kürt aşiretlerinden dolayı deniyor. Ya da Zaza aşiretlerinden dolayı. Zamanla dillerini unutup, buradaki Kürt aşiretleri ile kaynaştıkları yazılıyor. Şimdi bu çok basit ve sıradan bir ifade. Neden Kürt aşiretleri benzemiyor da asılları ve çoğunluğu Türk olan bu aşiretler Kürtleşiyor. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey’in, Şükrü Kaya’nın, Fevzi Çakmak’ın raporları böyledir. ‘Kökenleri Türk’türler’ diyorlar. Mutasarrıf Mardini Arif Bey bir adım daha ileri gidiyor. İşin içine inanç boyutunu katıyor. Bütün fenalıkların başlıca sebebi olarak Şiiliği gösteriyor. Ve çözüm önerisinde Seyit, Ağa ve

Dede'lerin Dersime ayak basmamak üzere İşkodra, Trablusgarp, Fizan gibi yerlere sùrùlmesini istiyor. Yine Arif Bey raporunda Dersim'in sanıldığının aksine öteden beri Kùrt olmadığını, buraların Türk olduğunu, ancak git-tikçe Kùrtleřtiklerini belirtiyor.

Dersim'le ilgili yazılan raporlarda önemli bir nokta da halkın apulculuktan, seyyit ve ağaların emrinden kur-tarılması için ıslahat hareketlerinden söz ediliyor. Bahsedilen ıslahat askeridir (yani kışla), okuldur (ünkü aslı Türk olan bu halkın özünü kavraması sağlanacaktır), yol ve köprüdür (ulaşılmayan yerlere ulaşılacaktır). İşin özü Tunceli Kanunu ile Dersim'in ipinin çekilmiş olması. Dersim kıyımının, Dersim trajedisinin nihai kararı bu kanundur. Yazılan raporlar bu kanuna davetiye çıkarmış-tır adeta.

Bir gece ölemerik üzerinde/ bakır bir bilezik gibi hilali/ gördü/ ezik iėdemleriyle elazığ/ acı dağlarıyla ergani/ dersim, pùlümür, horasan... (8) Cumhuriyet dönemi kanunlarının yetmeyip, ayrı bir kanun çıkarılan tek bölgesi Dersim'dir. Tüm yetkilerin toplandığı bir general Vali vardır. Bu Vali aynı zamanda Umumi Müfettiř'tir. Olağanüstü yetkilerle donatılmış bir vali ve olağanüstü kurallarla yönetilecek bir bölge. Sonuç ne olabilir böyle bir bölgede. Bir taraf için ölüm, acı, ağıt, sürgün, gözyaşı, intihar; diğer taraf için acı-masızlık, yok etme, yola getirme. Kıyım böylece başlıyor Dersim'de. Çoluk ocuk, kadın erkek ve hayvanlarla sığnılan boğazlar, mağaralar üzerine ateş yağıyor. Tayyareler, toplar, tahrip kalıpları ve makinalı tüfekler ile şefkat sunu-luyor Dersimli'ye.

Munzur zirvesinde taşlaşmış karı yüzyılların/ kimbilir ne zaman akmış bu kan/ şimdi bir mumya imgesi. buzul turun-cu...(9) şiir bahçesinden, şair yüreğinden bir de Dersim'i

anlamak, anlatmak istedim. Sözü de çok fazla uzatmaya gerek yok. Devlet, Dersim'in bozulmamışlığını çıban olarak görmüş ve neşter vurmak istemiştir. Vurmuştur da. Geriye kayıplar, acılar ve bir coğrafyanın ılığı kalmıştır. Geriye asılanların nerde olduğu bilinmeyen mezarlarının sessizliğı kalmıştır. Ya da yakıldı denilen asılanların külleri. *Ülkenin bütün nehirleri küle akar/ kül suyla yanar, kül küle yanar,/ duyarız bir sabah, kahvaltıda,/ dersim yanar...(10)*

(1) Kemal Burkay, Dersim, Toplum Yayınevi,1975.

(2) Adnan Yücel, Acıya Kurşun İşlemez, Ayko, 1985.

(3) Ahmet Telli, Dövüşen Anlatsın, Dost Kitabevi Yayınları, 1985.

(4) Tahir Abacı, Zamanın Yüreğindeki Gece, Toroslu Kitaplığı, 2006.

(5) Arif Ay, Güne Doğan Koşu, Hece, 2006.

(6) Mehmet Taner, Çevre Çitin Üzerinde Yağmur, Dünya Yayıncılık, 2006.

(7) Fadıl Öztürk, Esmer Bir Acı, Piya Kitaplığı, 1995.

(8) Hilmi Yavuz, Doğı Şiirleri, Bağlam, 1988.

(9) Tevfik Taş, Günün Kapıları, Elma, 2003.

(10) Sabri Kuşkonmaz, Ölümsüz Resimler Geçidi, Kora, 1996.

(yaba edebiyat, kasım-aralık 2010, sayı:62)

Yürekten Dökölüp Yüreeğağılan Şiirler

*buğday en yoğun
bir öyküdür
anlatılır bizde
bir de bitlis tütünü gibi
iplere dizildiğimiz
arif ay*

Şiir bahçesinde gezintiye çıkınca, ne soluklar, ne rüzgarlar, ne dalgalarla karşılaşır insan. Hele konu bütünlüğü dahilinde bir gezintiye bu. Aşkın hallerinden güle, toplumsal duyarlılıktan devrime, bohem gecelerden şaraba, göçün korkunç yıkımından sürgüne gelmek mümkün. Sonra oturup o doyumsuz defterlerin dertlerini sahiplenip, içsel fırtınalarda tutunmaya çalışmak... Ne zaman bir kent şiiri okusam içimdeki dalgaların büyüklüğü sarsar ve yıkar beni. O içsel fırtınanın sesi dalgalarla savaş halindedir ve ben her zaman o savaşı kaybeder, uzun gecelerde düşerim yola.

Yol Ömer Bedrettin Uşaklı ile başlar, Metin Eloğlu'yla devam eder. Adnan Yücel ile kıvrılır, Ahmet Telli'yle yeşillenir. Tahir Abacı ile yarılanır, Kemal Burkay yolun piri olarak desturunu verir ve yol

Dersim'e doğru sözcükler arasından uzanır. Dersim suyun cenneti olduğu kadar, inancın ve kutsal yerlerin şarkısıdır da aynı zamanda. Aynı zamanda şiirin çiçekler bahçesi gibi çoğaldığı rengarenk bir duruştur. Şiiri de çoktur Dersim'in, şairi de. Ali Şer yüzyıllık bir destandan çıkan heybetli bir duruştur. İsyanı şiirin diliyle büyümüş, bilinmeyen perdeleri şiirle açmıştır adeta.

Dersim üzerine yazılan şiirlerle çoğaldığım zamanlarda, kendimi şiirin efsunlu diyarında ab-ı hayat çeşmesinin başında bulur ve kana kana içerim o sudan. Ömer Bedretin Uşaklı'nın şiirlerini böyle bir zamanda tanıdım. Munzur Dağları'nın heybet ve görkemini onun şiirinden okumanın yanında, doğal güzellikleri ve aşkın ince imgelemine, insanın her halini de yakaladım. Nihat Behram'ın yasaklı şiiri **Dersim'i Unutma** yine bu zamanların tanıklığı ile girer **Şiirlerin Diliyle Dersim** antolojisine. Belki ilk anda şairinden izin alınamadı ama o dönemde yasak delmenin keyfini de yaşamış oldum. Nihat Behram'ı da bu sayede sonraki yıllarda tanıma ve özür dileme şansını yakaladım. Ahmet Telli'nin **Yangın Yılları** yine yasaklı bir kitaptı ve bulunmuyordu. **Türkiye Yazıları Dergisi** ve **Yangın Yılları** Ahmet Telli'yi sevdirmişti bana. Bu yakışıklı şairi de ilerleyen yıllarda tanıma ve birlikte şiir okuma şansını diyebilirim ki Dersim'le olan akrabalığı sayesinde yakaladım. Tahir Abacı'yı yine Dersim Şiirleri ile ilgilendiğim dönemlerde tanıdım ve en iyi okuyucusu oldum sonradan.

Dersim Şiirlerini araştırırken Ahmet Hamdi Tanpınar'ın **Bursa'da Zaman** şiiri ve tüm şiirleri ile boğuştum. Niyazi Akıncıoğlu'nun **Edirne** şiiri yine bu zamanların keşfidir. Onun toplumcu şiirleri ve kenarda kalmış, unutulmuş yaşamı yine Dersim'in bana aktardığı bir izdi. Cemal Süreya 87 yılında beynime geçişini Dersim şiirleri ile ilgili çalışmamla yapmış ve başucu

şairlerimden olma özelliğini bugüne kadar korumuştur. Üstelik göçebe ve sürgün hali içimdeki resmi tarihin sil-kelenmesini sağlamıştır.

Arif Ay'ı, dostum Hüseyin Elçi'nin bana verdiği Dersim'e ilişkin iki şiir fotokopisi ile tanıdım. Gönlümde zel bir yeri oldu. Hep toplu şiirlerinin çıka-ağı günü kovaladım. **Güne Doğan Koşu** ile bunu yaka-ladım ve antolojinin yayınlanmasından sonraya denk gelen bu tanışma için de özgün olduğumu belirtiyorum. Keza Tahir Abacı'nın **Yenilmişlerin Akşamı** şiirini atla-mam gençliğimin hızlı okumalarının kurbanıydı. Umuyorum Dersim şiirlerinin yeni baskısında okuyucu bu eşsiz şiirleri de okuma fırsatı yakalayacaktır.

Her kentin bir şekilde şiiri mutlaka var. Ama her kentin Dersim gibi şiiri yoktur. Dersim'in şiiri tamamen yürek şiiridir. Yazılı şiirler değil, yürekten çıkmış şiirler-dir. Bilinen güzellikler yoktur o şiirlerde, bilinmeyen güzellikler vardır. Tarih yoktur, ama tarihin soluğu izlerle geçer kapımızdan. Gönül deryasındaki çığlık ve kan suya karışmıştır. O nedenle Dersim şiirleri yaralı ve acılıdırlar. O nedenle yürekten dklp, yüreklere dağılırlar.

şiiri çok Dersim'in demiştik ve şairinin çokluğun-dan dem vurmıştuk. Evet şair üretim yeridir Dersim coğrafyası. Kemal Burkay'ın ince siyaset dili şiir dilin-den gelmektedir. İmgesel bir başkaldırının şairidir Burkay. Dersimin en çok şairi olan ilesindendir. Yani Mazgirt'ten. zgn E. Bulut, Binali Duman, Hüseyin Elçi, Erkan Eslek, Burhan Gündoğan, Fadıl ztrk'de o ilçenin mayasından düşmüşlerdir Trk şiire.

Dersimli şairlerin şiirlerinde Dersim bir özlemin adresidir. Dersimli olmayan şairlerde ise Dersim'deki

katliamın iz düşümleri vardır. Dersimli şairler bu özlemin çoğalan acıları ile ortaklaştırmışlardır duygularını ve geçmişlerine bu yoğunlukla inmişlerdir. O nedenle şiirlerinde daha naif bir dil vardır Dersim ve coğrafyasına dair. Dersimli olmayan şairlerde ise daha gerçekçi ve yoğun bir tarihi dil vardır. İkisi de doğrudur.

Nesimi Aday, Aydın Öztürk, Haşim Şahin baraj suyunun ortasında kalmış Pertek Kalesi'nin tepesinde şiirlerini uzak iklimlere gönderirler. Munzur Vadisi boyunca da yankılanır bu şiirler. Vadinin sonunda, Ovacık düzlüğünde, Munzur'un gözesinde Mehmet Çetin ve Haydar Oğur şiirleri bağırlarına basıp, yeni şiirlerle düşerler Hozat'a doğru. Hozat'ın şairi yoktur, Hozat'ın şiiri çoktur. Destanı çoktur Hozat'ın ve ağıtı.

Dersim Türkülerinde aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya doğru olan geçişe göre yorumlanıp, söyleniyor türküler. Şiirlerde ise yatay bir seyir var. Doğu'dan Batı'ya ve Batı'dan Doğu'ya gidip gelen bir dil ağır basıyor.

Dersim, Dersim coğrafyası ve Dersim İsyanı. Dersim şiirlerinin tümü bu üç sözcüğün alanı, görkemi ve sonuçları ile oluşan şiirler. Ama üç sözcük sanılmasın ki aynı şiirleri yaratıyor. Zengin bir sofrası var Dersim Şiirlerinin. Arada tekrar ve şiir olmayan, şiire benzer çalışmalarda oluyor kuşkusuz. Onları da zaman eliyor.

(Esmer, Eylül 2009, Sayı:57)

Şiir Geçer Dersim Üstünden

Dersim'e sadece bir coğrafya gözü ile bakmak yanılgıya neden olabilir. Zira o coğrafyadan öte bir şeydir. Bunu hangi Dersimli'ye sorsanız böyle düşünür ve zaten Dersim'i de bu gözle görür. Çünkü Dersimli doğası ile konuşur. Dağlarına kalbini açar. Ziyaretlerini bağrına basar. Gelen konuklar da bu atmosferden etkilenir ve Dersim'in insanı büyüleyen bakışlarından kalplerine inen coşkuyu yakalarlar. Aşk ateşinin sesi gibidir ve öyle konuşurlar 'ovada kızıl bir granit seli, bir heykel uzaktan' olan Dersim dağları ile. Dersim bahar sonrasında yeşillenen bir şiir vadisidir, ezgi pınarıdır. Makamı ve güftesi Munzur efsanesinde gizlidir. Yolu Dersim'den geçen herkes bu inanç merkezindeki büyüünün farkına varır ve o kutsal suya ayaklarını batırırken arındıklarını hissederek. Oysa bundan etkilenmeyen, aşkı unutan, dünyayı kirleten, ekonomik dehşet saçan 'yurtdaşlar' da vardır. Eserleri ile övünür ve ne büyük işler yaptıklarını yedi düvele duyururlar, 'tek mülkün hiçlik olduğunu' unutarak.

Dersim zorun dilinden, zorbanın elinden çok çekti. Ama Xızır'ın mekanları hep korudu oraları. Ocaklar sevgi ve umut doldurmaya devam etti yüreklerle. 'Saz çalınmış akşamları, cem olmuş', niyazlar dağıtılmıştır. Şiir ise hiç eksilmemiştir buralardan. Şair Dersim'in yaralarını, doğasını, kültürünü, görkemini hissederek ciğerlerinde ve Dersim'i oğluna anlatır. *"bu ırmaklar sağır çocukların içinden akar/ Sabiha Gökçen'e inip kalkarken,/ kanadının doğusu yanmış kuşlar.../ düşünürüm/ su diye saykalyan boğuk günler içinde/ anaların gözlerinde söndürülmüş çocuklar/ büyük ağaçlar altında/ bu ırmaklar sağır çocukların içinden akar/ kırılır hatıralar, bakışlar, cep aynaları/kırılmaz mı analar, kızlar,/ mor cepkenli delikanlılar.../ kasları gelişir cumhuriyetin, eyvallah!! şahlandı cümle vatan/ şiir rejiminiz fenâ olsa ne çıkar!! toprağımızda kan ile malüldür hâfıza-i beşer/ yetmiş küsûr yıl geçti oğlum,/ bunca mezara, serinlik olsun diye/ bir yaprak düşmedi insanlığımızdan."* (1)

Dersim'in yerleri bilinmeyen mezarlarına insanlıktan bir yaprak düşseydi, o eşsiz güzellikteki topraklar, o büyümlü atmosfer, dünyaya güneşin, suların, ateşin dansını çok daha anlamlı bir şölene dönüştürerek izlettirecekti. Çünkü Dersim coğrafyası; günden, güneşten, ışıktan, Munzur Suyu'ndan, ziyaretlerin yanbaşıda yanan ve evlerin ocaklarından hiç sönmeyen ateşten ilham alarak sunar şiirsel büyümlü. Büyü Munzur'un gözesinden başlar, efsanesine uzanır, dağlarından geçer ve kayalıkların başında bir türkü tutturarak iner Anadolu'nun geniş ovalarına. *" Bir kayadan bir nehir fışkırır Ovacık'ta/ Yeşilyazı dumanlı vadilere karışır/ Bitimsiz ağıtlar yayılır koruluklara/ Suların koynunda alabalıklar oynar/ Kulaktan kulağa süt efsanesi/ Beyaz karanfillerden bir buluttur gözeler/ Bir yandan dağlar tuzak kurar öz çocuklarına/ Bir yanda ser verip sır vermeyen önder ölümlü/ Çarpar yüreğini aşiret kayalıklarına/ Alişer'den Zarife'ye kol nasıl uzanır/ Peri Çayı'ndan Seyhan nehrine yol nasıl/ Zulümden yana tok-aşktan yana aç/ Biraz*

Dımılı biraz Kurmanç/ Hep aynı türkü dolaşır diline/ "Dersim dört dağ içinde-gülü var bağ içinde"/ Çaldığın saz- söylediğin türkü aşkına/ Buğday sarısı Konya'dan yeşil Bursa'ya/ Hangi coşkular hangi suları sakladı koynunda."(2)

Tarih ve şiir kol kola ilerlerken, şiir tarihe göz kırparak yürür. Tarihe çok dalmaz, uğraşmaz. Ancak tarihten de uzak durmaz. Sözüünü ve sohbetini de esirgemez ondan. Şiirin Dersim'deki tarih boyutu böyle başlar ve kıyımla devam eder. Kıyımın tarihini okuruz Dersim şiirlerinde. Yani otuzsekiz'le başlar şiirin tarih ayağı. " *Derler ki/ ol kıyamet gününden beri/ kan akar/ harçık deresinden/ yani kederli değil/ yaralıdır harçık/ kapanmaz yarası o gün bugün."* (3)

Otuzsekiz, Dersim şiirleri için ana kaynaktır. Şair buradan başlayarak gezer Dersim'i. Onun ruhundaki göz, acıların izinden giderek gezer cümle Dersim toprağını. " *Bildim bileli kendimi/ Bir dal ağaç yeşermedi/ Süpürgeç'in sırtlarında./ Bağırırcasına akan sellere karşı/ Çoğunlukla berraktı Munzur./ Bir bilsen, Ahhh bir bilsen/ Ne büyük kayalar yuvarlanıp geçti/ Türkülerimin üstünden."* (4)

Devletin Dersim dersi topla, tüfekte, tayarelerle başladı. Öyle bir ders verdi ki devlet Dersimli'ye! Ne Dersimli ne de vicdanı olanlar unuttu buradaki zulmün sonuçlarını. Ancak her şeye rağmen bu topraklar yaşanan o büyük acıya, onca yıkıma rağmen küllerinden yeniden doğdu ve eşsiz güzelliği şairleri büyülemeye devam etti. " *Her çalı ardında bir çift göz,/ Eskimiş mavzerler, posbıyıklar.../ Bitmeyecek bir geçmiş sayıklar./ Munzur güzel, Munzur coşkun, yetmiyor söz."* (5)

Dersim, şiirlerde yaşanan acılarla yer almasına rağmen; Munzur en görkemli ve efsanevi hali ile dolaşır şairin kalbinde. Sonra söze düşer, imge olur, dize olur büyüdükçe büyür, aktıkça akar coşkuyla. Şimdilerde o coşku yavaş yavaş hüzne dönüşmüş durumda. Yaralı

bir Munzur var artık. Memleketi cennet parçası yapmaya and içmiş sermaye, durmaksızın çalışıyor. O kadar hızlılar ki ne inanç, ne kültür ne de doğa dayanabiliyor enerjilerine. Şair, Munzur'dan efsane yaratırken, efsanelerin barajlara yenileceğini bile hayal edemiyordu kuşkusuz. “ beş kardeştiler/ bir ekmeği bölüştüler/ geçtiler ateşlerden/ sulardan/ bir dağa ulaştılar/ güllük gülistanlık/ tepeleri apaydınlık/ birimize çok/ beşimize az gelir/ diye söyleştiler/ saygıdan olacak sonunda/ dağ kaldı büyükleri munzur'a/ dört kardeş dedi/ madem aldın/ koca dağı sen/ bize de ver tepeleri/ munzur dedi bir şartım var bilesiz/ yüz sürene el sürüp merhemini bulasız/ böylece anlaştılar/ ağbaba en yüksek tepel/ munzur üstündeki/ yelbaba iyileştirir/ nüzülleri/ kötürümle-ri/ sultanbaba yur paklar/ genişletir dar gönülleri/ teberbaba teberik/ bekler tuzlağında geyikleri.” (6)

Bu benim Dersim ve şiir üzerine yazdığım çokça yazıdan şu an için sonuncusu. Aslında bugüne kadar yazdığım tüm yazılarda kaçırdığım en önemli dize Seyid Rıza'nın o ünlü sözüdür. Söz demeye de dil varmıyor ya. “ Senin yalan ve hilelerine baş edemedim/ Bu bana dert oldu/ Ben de senin önünde diz çökmedim/ bu da sana dert olsun.”

1) Dersim ve Oğlum, Şeref Bilsel, Akköy Dergisi, Temmuz- Ağustos 2010.

2) Sular Tanıktır Aşkımıza, Adnan Yücel, Yurt Kitap-Yayın, 1998.

3)Dövüşen Anlatsın, Ahmet Telli, Dost, 1985.

4) Güneşe Sarın Beni, Haşim Şahin, 1982.

5) Munzur, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Kıyı Dergisi, Şubat 1999.

6) Efsane, Agit Mirza (Hüseyin Çetinkaya), Adam Sanat, Haziran 1990.

(Politik Art, 4 Haziran 2011, Sayı: 66)

Harput'tan Şiir Geçer Şair Geçer

*Neyle meyle bir alay mahbub ile her dem gelin
Bezm-i cem ayinini kabrimde mutad eyleyin
Rıfat Dede*

Ne zaman Harput'u düşünsem, aklıma türkülerden önce, oradaki çok sesli ve çok renkli yaşam biçimi gelir nedense. Süryani, Ermeni, Rum, Kürt, Türk birlikteliğinin çoksesli uyumu gelir. Türküler, nağmeler, makam bu etnik yapıyla özdeşleşerek kucaklamaya başlar beni. Ben o dem üzre dalarım çocukluğuma. Yürüyerek çıkıp indiğimiz müşkülathane anlarımız, (badem mi, erik mi toplamak için bunu yapardık.) Balakgazi Heykeli'nin hemen ardındaki havuz, çınarın altında ilk bira içişlerimiz... Sonra yavaş yavaş oluşan merak, araştırma, tarihi inceleme, türkülerini sevmek... Kalenin hemen altında şarapla buluşma... Bunlar benim hafızamdaki Harput'a dair ilk izler, ilk anılar.

Harput ve oradaki çok kültürlülük üzerine yazmaya kalkıştığım dönemlerde ise, karşılaştığım her yazı, düşlerimi yazmamı ertelememe neden oluyordu.

O zaman Enver Demirbağ daha efkarla dinleniyordu. Son kuşaktan Abdülkadir Bay, Hasan Öztürk... Efkarın olduğu yerde yazı da uçmuş oluyordu doğal olarak. Ünlü klarnetçi (gırnatacı) Mevlüt Canaydın istasyonal-tında kapı komşumuzdu. Kendisini yüz olarak çok anımsamıyorum, ama oğlu Sıtkı Canaydın ve kızı Tülay'ı unutmak mümkün değildi. Oturdıkları konak benzeri ev ve modern giyim tarzları ile onlara hayran hayran bakardık. Fayton ve Chevrolet marka arabayı da onların kapısının önünde görmüştüm.

Yakın zamanda sevgili dostlarım Hüseyin Elçi ve Burhan Gündoğan ile Dersim'de Helbest Kafe'de yaptığımız şiir dinletisi ve söyleşi sonrasında ben ve Hüseyin Elçi, Elazığ'da Jiyan Kitabevi'nde de bir söyleşi gerçekleştirmiştik. Çocukluğu ve gençliği Elazığ'da geçen bizler elbetteki duygu yoğunluğu yaşıyorduk. Biz o duygularımızı öne çıkarırken, dinleyicilerde tam tersi bir tepki ve öfke vardı kente karşı. Çünkü o kent sadece yaşadıkları yerdı ve onları karşılamıyordu. Çekilen acılar sonrası sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu çelişkili duygulardan çocukluğumun, gençliğimin Elazığ/Harput'undan geçtim tekrar. Ben de benzer duygular mı yaşıyordum. Hayır. Çünkü bu kent benim hüznün ve duygu adresimin çalınan ilk kapısıydı. Burada aşık olmuştum, ölüm acısını tatmıştım, sokaklardaki parke taşlarını saymıştım, buğday meydanını koklamıştım, izler bırakmıştım.

Yine o günlerde kentin Dersim ile olan akrabalığını düşündüm. Dersimli'nin 'ipek yolu' gibi bir duruşu vardı Elazığ'ın. Gerçekten de Dersimli'nin ipek yoluydu. Dersimli batıya, buradan açılıyordu. Alışverişini buradan sağlıyordu. Hastalarını buraya taşıyordu.

Dersim kùkenli olup da Elazığ'a yerleşen ve burayla bir şekilde gönùlbağı kurmuş şairleri düşündüm sonra. Bir çoğunun ilk durağı burasıydı. Karaçalı suyu eşlik ediyordu Munzur'dan getirilen bir tas suya. Sonra Harput'un ahengi. Bu ahenk onların şiirlerine çok sıcak değıyordu bence. Oradaki çelişkilerle dolu yaşam, renk cùmbüşü, çoksesli öğeler şiirlerine ılık bir Harput havası da veriyordu. Bu abartılı ve yanlış bir cùmle olmasa gerek diye düşünüyorum.

'Ayrılmışım eşimden/ Eşimden yoldaşımdan/ Mastar dağı ben oldum/ Duman kalkmaz başımdan' diyor hoyrat. Bu hoyrata çok yakın duruyor Kemal Burkay. Mazgirt'in Dırban (Kızılkale) köyünden başlayan yaşam, Elazığ'a da uğruyor. Köy Enstitülü yıllar ve Ankara Hukuk Fakùltesi sonrası, avukatlığının ilk yılları ile ince ağır bir hava ile geziniyor sokaklarda. Hoyratlarla efkarlanıp, mayalarla duygularına duygu katıp, yanık nefeslerle düşüyor yollara. Sonra da sığmaz oluyor hiçbir yere. Duman kalkmaz oluyor başından. Kemal Burkay'ın şiirlerini keşfettiğim yıllarıdaki Harput ziyaretlerimde mutlaka onun izlerini aramışım dır. Bir akrabamın kitaplığında olan ve bana hediye ettiği 'Dersim' isimli şiir kitabını (Toplum Yayınevi) bugün de ne zaman okusam, aynı duygularım canlanır ve kederlenirim. *'Güneş ve sular ülkesinde orda/ Orda ki eski bir öyküdür Dersim.'* Eski bir öyküdür Harput. Dersim Türküsü kadar yakın ve akrabadırlar. Bir not düşme yeridir. İsmet Özel kısa bir dönem askerlik yapmıştır Elazığ'da. Bu dönemde İsmet Özel'i de tanımıştır Kemal Burkay.

Harput/ Elazığ/ Elaziz'de yaşamış, sonra buradan ayrılmış şairleri tek tek yazmanın zamanıdır şimdi.

Aydın Öztürk, Binali Duman, Burhan Gündoğan, Erkan Eslek, Fadıl Öztürk, Hüseyin Elçi, Hüseyin Garip, Nusret Gürgöz ve bu satırların yazarı Özgün E. Bulut. Şairlerin ortak özelliği, neredeyse tamamına yakınının Mazgirtli oluşlarıdır. Hatta ben, Burhan Gündoğan ve Fadıl Öztürk, istasyonalı (yığıncı) kökenliyiz. Elazığ'da bir iç ada gibi duran Hozat Garajı, Şire Meydanı ve çevresi, hepimizin farklı dönemlerde yaşadıkları anı yuvasıdır. Bildiğim kadarı ile Elazığ'da uzun süreli yaşamamış, ancak ilişkileri olan, şair dostlarımız da vardır. Haşim Şahin, Mehmet Çetin (yanlış araştırmadıysam, orta ya da lise yılları Elazığ'da geçmiştir) ve Nesimi Aday...

'azar azar azalırken o mağrur zaman/ serçe hafifliğiyle vurdum yokuşuna harput'un/ alnıma değen serinlikle göğsüm mahsur orda/ kayabaşı'nda bir hoyrat: 'gelme yaram kanıyor'/ evlerden, sokaklardan, türbelerden: 'yok mu dar vaktimde/ unutulmuşluğun hicranına iki damla gözyaşı'. Mağrur ve Mahsur şiiriyle kedere değen bir gazeli tekrar tekrar kalplere indiriyor Hüseyin Elçi. Viran mahallelerden biriken ses, Harput Türkülerinin yanıklığıyla buluşup, Dersim'e doğru yola çıkıyor. Yıkık bir kentten acılı bir kente serzeniş taşıyor şair. 'yüzüm mastar dağına/ yüreğim murat akıyor/ saçlarını okşuyorum benimle dolaşan çocuğun/ şakaklarımdan ter, alnımdan anılar boşalıyor/ hozat'lı yaşlı bir amca bastonuna tutunup/ o eski ihtişamın gözlerindeki fotoğrafını sayıklıyor/ dersim'e adanmış dualarının arasında.'

Harput ve Dersim idari yapıları itibari ile de akra-baydılar. Dersim eskiden Harput Sancağı'na, yakın dönemde Pertek Elazığ'a bağlıydı. Tunceli'ye bağlanma yılı 1936'dır. Taşlar oturmuş, idari yapı şekillenmiştir.

Artık g yollarının açılma mevsimidir. Fevzi akmak, Yıldız Bağları, Sako Mahallesi, Aksaray gibi yerlerde bir dş alemini yaratır Dersim'den gelenler. Güneşin ve ayın nöbeti gibi, başlamının ve bitirmenin nöbetini devrederler birbirlerine. Burhan Gündoğan bu nöbet arasında hasret büyütür, hasret taşır dizelerine. *'Sen toy bir genç/ Sen orta yaş biri oldun mu hiç/ Elazığ'da/ Kavun Meydanında/ Alıp götürdüler mi Altınova'nın kokusunu'.*

Dersimli şairlerin izleri anılarına karışarak terk ediyor Harput'u. Geriye hasret kalıyor, söz kalıyor, türküler kalıyor. Mehmet şerif'in klarnetinden bir demet anı kalıyor. Hafızların aşklarından sarhoş yürek, şiire düşüyor. Bir yanımız Harputlu, bir yanımız Dersimli. Kardeşlerimizin külleri ile sürdürüyoruz g. Harput Türküleri'nden biraz sevda, biraz hüzün, biraz da uyum düşüyor heybemize.

Hüseyin Elçi ve ben Elazığ'da şiiri okumayı çok istiyorduk. Harput eteklerinde şiir okurken kandilin şavkına selam gönderiyorduk. Bu selamları isimlerini saydığım tüm şair dostlarımız için de gönderiyorduk. Orada ortak anıları ve acıları kokladık.

(Dersim'de Kùltür İklimi, Ocak 2006, Sayı:2)

Dersim, Roman ve Öykü

Dersim'in Yazılmayan Romanı

Bilindiği gibi Dersim'de 1937-1938'de yaşananlar, o güne kadar gelen zaman diliminde Kürt coğrafyasında yaşananların sonuncusuydu. Ancak ne diğer ayaklanmalar ne de Dersim direnişi ve katliamı hakkında bilinen gerçekler yeterliydi. Aksine o ölçüde az ve gerçeklikten uzaktı yazılan ve yansıtılanlar. Ne var ki, özellikle son dönemlerde, özelde Dersim, genelde Kürt tarihi ve uygarlığı üzerine ciddi araştırmalar ve çalışmalar yapılmış, bu çalışmalar giderek edebiyata yansımış, öykü ve roman içinde de kendine yer bulmuştur.

Bu yazıda amaçlanan, Dersim zerine yazılan romanlar arasında bir gezintiye çıkmak, onlara objektif bir bakış açısıyla yaklaşıp, eksikliklerini ortaya koymak ve eleştiri süzgecinden geçirmektir. Bunu yaparken de resmi ideoloji kafasıyla, o çizgiyle yazılmış yalan romanlarını es geçiyor, toplumcu nitelikte ve resmi

görüşten uzak yazılan romanları ele alıyoruz. Çünkü gereğın kendisinden korkan bir mantık, onun romanını ancak yalan ve arpıtmayla ortaya koyabilirdi. Yalana da karnımız tok olduğu için, bu tür romanları ele almıyor, onları bu yazının dışında tutuyoruz.

Dersim gereğından yola çıkan ve resmi ideolojinin bakış açısından uzak bir şekilde yazılan romanlardan biri 'Dersimli Memik Ağa'dır. (1) Dersimli Memik Ağa'da olaylar, Doğu Dersim'de geçer. Direnişin merkezi olan Batı Dersim, Doğu Dersim'de yaşayan Dersimliler tarafından yorumlanır ve tanımlanmaya çalışılır. Roman dili ve estetiğinden çok, makale havası ile dışınılıerek yazılmış, bu nedenle dağınık bir çalışma görüntüsü içinde olan bir roman havası vardır Dersimli Memik Ağa'da. Dağınıklık sayfalar arasında da çelişki ve yanlışı getirmiş, bu da romanın havasını bozmuştur.

Devlet yanlısı, subaylarla ilişkisi iyi olan ve sofrasını onlara açan Dersimli Memik Ağa, roman boyunca işbirlikçi biri olarak tanıtılıyor ve şöyle konuşturuluyor. *"Bizim aşiret devletten yanadır. Gerek büyük ağa, gerekse ben-deniz devletimize zeval gelsin istemedik..."* Ancak aynı ağa birkaç sayfa sonra şöyle bir yorum yapabiliyor. *"Dönüp bir kez kışlaya baktı. İki katlı, çatısıyla üç kat. Beyaz badanalı kaba yapı. Bir leke gibi yabancı. Araziye hiç uymamış. Hamiğ'e inat, Kürdistan dağlarına inat yapılmış. Kürdistan dağlarını zincire vurmak için yapılmış. Güçlölüğüün sembolü. Korku ve dehşet saçıyor etrafa."*

Roman birbiriyle çelişen sayfalar arasında gidip gelmeye devam ediyor. Bu çelişkiler roman bütünlüğü boyunca da gittikçe artıyor. Tutukevine alışan Kürtler şöyle bir anlatımda bulunuyorlar. *"İersi Kürt doluydu. İnsanlar gelişigüzel toplanmıştı. Ulusal bilinçten yoksun*

zavallılardı çoğu." İlerleyen sayfalarda ise, ulusal bilinçten yoksul Kürt köylüleri, yazarı utandırırçasına şöyle konuşabiliyor. " *Valla bira, kim ne derse desin. Biz Kürt doğduk öyle de ölmek isteriz. Kendi dilimizi özgürce kullanmak istediğimiz için eşkiya oluyorsak, eşkiyayız ha! O zaman babalarımız, dedelerimiz tümünden eşkiyalarmış. Bu dili, bu kültürü onlar bize öğrettiler. Demirci Kawa'dan beri bu dili konuşanlar eşkiya.*" Birkaç paragraf sonra, " *Köpek ağalarımız ise, düşman uşakları. Habercileri. Yedek güçleri...*" diyebiliyorlar. Yazara göre hem ulusal bilinçten yoksun hem de bu bilinçle düşünebiliyor Kürt köylüleri. Açık bir çelişkiden başka neyi ifade edebilir ki bu sözler. Burada hemen şunu da eklemek gerekiyor. Bu bilince sahip köylü, neden Batı Dersim'deki kardeşlerinin yanında yer almamıştır?

Dersimli Memik Ağa'da roman adına kötü bir sınav veriyor Haydar Işık. Romanın bütünlüğü ve akışı sık sık terk edilerek yorumlar yapılıyor, gereksiz açıklamalara gidiliyor. Akış içersinde, İmam Uşen isimli savaşçı, askerlerin elinden kaçarken, kuşağı çalıya takılıyor ve İmam Uşen yere düşüyor. Yazar, İmam Uşen'in ruh halini, heyecanını, içinde bulunduğu durumu anlatacağına, onları bir tarafa bırakıp, kuşak ile bilgiyi sıkıştırıyor araya. " *İmam Uşen kuşaksız dışarı çıkmazdı. Uzun boyunu daha da uzun gösterirdi kuşak. Bir selvi gibi uyum içinde. O gün de ulusal giysiler içindeydi. Bu giysiler rahattır. İnsan içinde kendisini tüy gibi hafif hisseder. Kuşak canlı renklerden örülür. Kürt kilimi gibi. Bir ucundan ağaca bağlanır ya da biri tarafından tutulur. Sonra da dönerek bele dolanır. Çocuklar annelerine kuşak tutmak için yarışır.*"

Romanın genel havasını bozan benzer tanımlamalar roman boyunca sık sık devam ediyor. " *Sevgili İmam Uşen'leri, kirveleri, güpe gündüz gözleri önünde katledilmiş-*

ti. Kirve kardeş gibidir. Kirve kara gùn dostudur. Kirve ailenin bir ferdidir. Kirveler ailelerinden kız alıp vermezler...” Yine kış tasviri yapılırken, HéliĒe (güllük) adlı bitki tanımlanıyor bu kez. Hem de yemek kitaplarındaki yemek tariflerini kıskandıracak şekilde! “HéliĒe ıktı ya artık bize ölüm yoktur der ocuklar. HéliĒin piştiĒi Ēün herkes mutludur. Korku geride kalır. HéliĒe hemen hemen her tarafta yetişir. İmam Uşen’in kesildiĒi yamaçlar onunla taşar. Çocuklar iri, taze yapraklarını itina ile çekerek alırlar. Biraz suda köpürene kadar kaynatılır. Sonra sıkılan kısım yaĒda kavrulur. Üzerine yumurta ve sarımsak konursa daha lezzetli olur.”

Haydar Işık, romanını oluştururken gerçeklerden yola çıkıyor kuşkusuz. Gerçekler, romanın sayfalarına, hatta satırlarına olduĒu gibi dūřmüyor. AĒaları dūřmanın yedek Ēüleri, uşakları, habercileri olarak tanıtan Işık, askerlerce öldürölen başka bir aĒayı şöyle de anlatabiliyor aynı zamanda. “Areyan aĒası, Memik aĒa gibi bir aĒa. Xıdan’da onu tanımayan yoktu. Boylu, poslu, dalyan gibi bir Ēen. Ali aĒa ata binip giderken, indirilip oracıkta kesiliyor.” İyi aĒa, kötü aĒa muhabbeti.

Romanın tamamı boyunca uřak ve işbirlikçi olarak tanıtilen Memik AĒa ile ailesinin romanın bitimine doĒru askerlerce öldürölmesini dramatize ederek sunan yazar, bir kez daha büyük bir çelişkinin içerisine dūřüyor. “Savruldu selvi boyu kadınlar, ko delikanlılar. Dalından kopan yaprak hafifliĒinde. Bebeklerin küçük göĒüsleri parçalandı, kalbura çevrildi. Kırk can ve iki yolcu kısa sürede kanlı derenin yamacına doĒru seildiler. Dersim’de kan akıyordu. Dersim Dersim olalı böyle barbarlıĒı görmemişti. Küçük Helinler, şılanlar, Hıdırlar, Hasanlar anne rahminde imha ediliyordu.”

Bu satırların ardına bir de ağıt eklenmiş. Ağa'sının askerlerce öldürülmesini isteyen Xıdan'lı, arkasından ağıt yakmadan da edemiyor. Doğrusu burası anlaşılır gibi değil. Kaldı ki ağıt Memik Ağa için değil, Dersim'in yiğit halkı için yakılmıştır. O ağıtı yakmak için, Memik Ağa'nın ölümünü beklemenin çok da anlamı olmasa gerek.

Haydar Işık, romanın sonunda bir de yanlış bir tespitte bulunuyor: *"Bak kızım, kurban olduğum. Biz Kürdüz, Türk değiliz. Dersim'de Türkler soyumuzu kestiler."* Bu vurgu tek kelime ile komiktir. Cumhuriyet kadrolarının yapmak istedikleri tek millet, tek bayrak, tek din felsefesinin sonucu yapılan askeri hareket ve kısımların sonucu Türk halkına mal edilemeyeceği gibi, tümünün ardında aranması gereken ve doğru olan, çirkin senaryoların kaynağının neresi olduğu ve hangi merkezden yönlendirildiğidir.

Resmi görüşten uzak durmaya çalışılarak yazılan diğer bir roman da Ali Arslan'ın 'Serçe' (2) isimli romanıdır. Ali Arslan, Dersim'de bacakları süngülenerek, Kütahya'ya sürgüne gönderilen küçük bir kızın yaşamından yola çıkarak, İkinci Dünya savaşı ve o dönem Türkiye'sini de anlatmaktadır Serçe'de.

Ali Arslan'ın romanda Dersim dışındaki anlatım ve gözlemleri gerçekçidir. Ancak Dersim'in yazar tarafından iyi bilinmediği ve araştırılmadığı da bir başka gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Şöyle ki, romanda, Demenan Aşireti Reisi Cebrail Ağa'nın Bergama hapisanesinde öldüğü anlatılmaktadır. Ancak belgelerde Cebrail Ağa'nın, oğlu Hasan ile birlikte Elazığ'da Seyid Rıza ile birlikte asılanlardan biri olduğu görülmektedir.(3)

Dersim’de üzerlerine gidilen, yok edilmek istenen ve bunun için direnen aşiretler Kùrt, Zaza ve Alevi airetlerdir. Alevi Kùrtleri’nde, Dede ve Seyidler’in önemli yerleri vardır. Bu nedenle Dede ve Seyidler ile konuulurken, ‘ Dede, Seyid, Sey’ gibi hitaplar isimleriyle birlikte kullanılarak onure edilirler. Romanda Serçe’nin eyh kızı olduğu vurgulanır. Dersim’de eyh Hasanlılar diye bir kolun mevcut olmasına rağmen, eyh kızı ya da eyh oğlu gibi hitaplara da rastlanmaz. Yukarıda anlatmaya çalışıldığı gibi Alevi inancında Dedeler, Pirlere, Rehberler vardır.

Romanın diğer bir olumsuzluğu da Serçe’nin roman boyunca kendisini ve kimliğini hiç sorgulamasıdır. Dersim’de yüzbaşı olarak görev yapan Murat’ın amcasını, Serçe’nin hayatını anlattığı roman kahramanını unutmayan ve Murat’ı amcasına benzetip, yüzbaşının ismini bile anımsayan Serçe, nedense kimliğini, hatta gerçek ismini hiç hatırlamamaktadır.

Geçmişinden ve ailesinden, onların ne olduğundan, birlikte sürgüne gönderildiği kardeşinden roman boyunca hiç söz etmemektedir. Romanın en büyük eksikliği buradadır. Kùrt ve Alevi olduğu için horlanan Serçe, kendisinin bu yönünü nedense hiç anımsamamaktadır.

Serçe’nin roman boyunca sürekli iyiye doğru giden bir şansı var. Çoğunlukla iyi ailelerin yanına düşüyor, iyi insanlar tanıyor. Ancak ezilen ve horlanan Serçe, kendisine iyi davranan aileleri bile silip atıyor. En son olarak da kendisine ve Dersim’e oldukça net, objektif bakan sosyalist düşünceye sahip eşini de nedensiz terk edip, Dersim’e dönebiliyor.

Metin Aktaş'ın "Acı Fırat Asi Fırat" (4) isimli romanına bambaşka girer Dersim gerçeği. Kişiler ve olaylar birbirine karışmış, tarihsel olaylar tersyüz edilmiştir romanda. İhanetçi Rehberé Kop, roman boyunca Kopo olarak anlatılmaktadır. Bu, Dersim'i bilmeyen okuyucu için yanlış bilgilendirmeye neden olmaktadır. Aslında Kopo olarak bilinen ve tanınan Kopo Use'dir. Yiğit bir direnişçi olarak bilinir. Resmi ideolojiden ayrılmayan romanlarda bile Kopo'nun bu yönü göz ardı edilmemiştir. Hatta romanlardan birinin ismi de Kopo'dur.

Metin Aktaş ikinci büyük yanlışını, Seyid Rıza'nın oğlu Bıra İbrahim'in öldürülmesinde yapmaktadır. Aktaş, Bıra İbrahim'in Rehberé Kop tarafından vurulduğunu yazmaktadır. Bu yanlış bir bilgi gibi durmaktadır. Bıra İbrahim'i Kırgan aşiretinden olan sağdıcı Mehmet vurmuştur. Bu ölümle ilgili ağıtlar bile yakılmıştır. (5)

Acı Fırat Asi Fırat'ta ihanetçiler ve Dersim'in önderleri sürekli pişmanlık yaşamaktadırlar. Tümü de "öyle yapmasaydım böyle olmayacaktı" ikilemini yaşıyorlar sürekli. Örneğin Seyid Rıza romanın bir bölümünde şöyle düşünüyor: "Onu kahreden şey, birlikte acılara sürüklediği ailesi, dostları ve halkıydı. Onların başına gelen dehşet verici zulmü gördükçe daha çok içine kapanıyor, daha çok üzülüyor, daha çok suçluluk duygusu altında eziliyordu." Bunun insani bir serzeniş olduğunu kabul edelim bir an. Ancak Seyid Rıza'nın idam sehпасına çıkarken, meydana haykırırken, ipi boğazına geçirirken ve sandalyeye tekme vururken; pişmanlıkları yaşayan değil de onun kararlı ve önder yanını görebiliyoruz rahatlıkla.

Acı Fırat Asi Fırat dil yönünden de büyük bir kısırlığı yaşamakta, neredeyse tüm doğa betimlemelerinde, “doğa ana” sözcüğü defalarca kullanılmaktadır. Yine, ‘inançları, fantezileri, düşleri’ sözü roman kahramanlarının dillerinden düşürmedikleri ortak sözcükler olarak sık sık tekrarlanmıştır.

Metin Aktaş, Dersim gerçeğini görmüyor. Daha doğrusu görmemekte ısrar ediyor. Dersim’de binlerce insana kıyılmış, dağ taş kana boyanmış, insanlar zincire vurulmuş, binlercesi de sürgüne gönderilmiştir. Roman bu gerçekler etrafında oluşturulacağına, Aktaş köpekle köpeğin, insanla köpeğin ilişkisini birkaç kez anlatıyor romanda. ‘Zevkin doruğuna çıkan köpek’ mi Dersim gerçeği diye de sormadan edemiyor insan.

Dersim’i romanlaştıran bir diğeryazar da Munzur Çem. Gülümse Ey Dersim(6) isimli iki ciltlik romanında anlatıyor Dersim’i ve Dersim’de yaşananları. Anı, araştırma ve roman üçgeni arasına sıkışmış, okuyucuyu boğanybir çalışma olmuş, Gülümse Ey Dersim. Yazar, Barbaros Baykara’nın ‘Dersim 1937-Dersim 1938’ romanlarına inat edercesine oturmuş, iki ciltlik bir roman yazmış. Romanın birincicildinin son bölümü, İhsan Sabri Çağlayangil’in anılarından derlenmiş. Romanın ikincicildi de köylülerin anlatımına ve Genelkurmay belgelerine dayandırılarak kurgulanmış. İkincicildinde eksiyi roman estetiğinde uzak durması ve daha çok araştırma-inceleme gibi bir görüntü vermesidir. Uzun sözün kısası; B. Şılan’ın ‘Değişik Yönleriyle Dersim Ayaklanması’(7) isimli araştırma-incelemeyle, Gülümse Ey Dersim’in ikincicildi arasında bir fark neredeyse görünmüyor.

Dersim’i kendine dert edinen ve resmi görüşten farklı olarak çalışılan bu dört roman gerek dil ve anlatım

yönünden, gerekse tarihsel gerçekliğin aktarılmasında eksiklikler ve yanlışlar taşıyorlar. Dersim'in romanlaşacağı gün diyelim ve yazıya nokta koyalım.

1) Dersimli Memik Ağa, Haydar Işık, Belge Yayınları, Eylül 1990.

2) Serçe, Ali Arslan, Sistem Yayınları, Mart 1988.

3) İdam edilenlerin sayısı hakkında tam bir kesinlik yoktur. Dönemin Cumhuriyet Gazetesi, (16 Kasım 1937) idama mahkum edilenlerin onbir kişi olduğunu, bunlardan dördünün yaşlarının büyük olması nedeniyle, ağır hapis cezasına çarptırıldığını, yedi kişinin ise idam edildiğini yazmaktadır. Nuri Dersimi ise bu rakamı onbir kişi olarak yazmaktadır ve bunların Elazığ sokaklarında halka teşhir edildiğini vurgulamaktadır. Cebrail Ağa'nın yaşının büyüklüğü nedeniyle Bergama Hapishanesinden öldüğünü kabul edelim bir an. Yazar Cebrail Ağa'nın oğlu Hasan'ın idam edildiğini görmeyip, onu İstanbul Hal'inde çalıştırma yanlışına düşüyor ne yazık ki.

4) Acı Fırat Asi Fırat, Metin Aktaş, İstanbul 1993.

5) Kürdistan Tarihinde Dersim Adlı Eserde Geçen Bazı Olaylar Üzerine 2, Mustafa Düzgün, Berhem Dergisi, Sayı 5, Mart 1993.

6) Gülümse Ey Dersim, Munzur Çem, Özgürlük Yolu Yayınları, Köln, Ekim 1990.

7) Değişik Yönleriyle Dersim Ayaklanması, B. Şilan, Deng Dergisi, Sayı 3, Şubat 1990.

(Rewşen, Sibat 1994, Hejmar 12)

Yüzünde Bir Yer'e Dokunmak

Yüzünde Bir Yer, Sema Kaygusuz'un ikinci romanı. Kendisiyle yapılan söyleşiler ve o söyleşilerde özellikle vurgulanan Dersim, Dersim katliamı sonrasında yaşanan sürgün ve Hızır kültü olmasıydı, roman üzerine söz söylemeyi düşünmeyecektim. *Kaygusuz*'la yapılan tüm söyleşilerde önemle vurgulanıp, öne çıkarılan bu kavramların romandaki yer alma hallerine baktığımda, aynı derinliği görememenin hayal kırıklığını yaşadım. *Tüh* ve *Ah* gibi insanın içsel dünyasından dışa vurulan içlenme, hayıflanma, acının oluşum biçimi ile oluşturulmaya çalışılan roman; ne sürgünü, ne Dersim yöresinde inanılan Hızır'ı yakalayabiliyor. Bana göre araştırılmış, üzerinde çalışılmış konuların, roman diliyle sunulmasından başka bir şey değil *Yüzünde Bir Yer*. Hem de başarılı bir sunum! Romana dair söylenen her söz yazarla yapılan söyleşilerden, dolayısı ile yazarın sözlerinden ibaret. Eleştirmenler bu duruma ne düşünür bilemiyorum artık. Romana ve *Kaygusuz*'un anlatımlarına gelmeden biraz bilgi vermek gerekiyor.

Dersim Dört Dağ İçinde

Dersim, alabildiğine geniş vadilerin uzandığı, bu vadilerde boğazların, derelerin yer aldığı ve aralarında her su gibi efsanesi olan, Dersimliler'ce kutsal sayılan Munzur suyunun geçtiği görkemli bir bölge. Doğanın dili ile yaşayan insanların yurdu. Tarihin hiçbir döneminde tam anlamıyla teslim alınmamış, iç taraflarına girilmemiş ve hiçbir zaman tam anlamıyla hükümranın egemenliğine dahil edilememiş bir bölge. Şu saptama belki daha belirleyici olacaktır; zulümden kaçan her topluluğu, Dersim Dağları bağrına basmıştır ve bu topluluklar da Dersim'in doğasıyla bütünleşmişlerdir. Hal böyle olunca otorite ile arasında her dönem sorunlar çıkmış ve hep bir tedip hareketi ile karşı karşıya kalmıştır bu coğrafyanın insanları.

Uz atmaya, tarihi ortaya dökmeye gerek yok. Bilinen bir şey var. Dersim üzerine bütün hışmıyla gidiyor Cumhuriyet. Önce *Tunceli Vilayeti Kanunu* çıkarılıyor. Dünya kadar rapor hazırlanıyor ve hareket başlıyor. Kıyımın sesi duyulmuyor. Çılgınlık dağlardan yankılanıp olduğu yere düşüyor. Her yer kan. Sular kan rengine bürünmüş. Dersim kıyımını, *Çayan Demirel*'in hazırladığı *38 Belgeseli*'nde konuşan bir yaşlının anlatımları çok net özetliyor aslında. "*Ateş yağdı, dünya durdu, su durdu. Ne yapacaksın ki!*"

Tam da buradan, bu sözden romana girmek gerekiyor. *Kaygusuz*'un Dersim tanıklığı bu belgeseldir. Bu belgeselde konuşan, o dönemi yaşamış yaşlıların anlatımlarından Dersim'in dramına tanıklık yapıyor yazar. Çok sık olarak vurguladığı, söyleşilerde öne çıkardığı babaannesinin anlatımlarından dinlediği bir Dersim, Dersim inancı ya da mitolojisi yok. Hatay'da Hızır ile ilgili yapılan araştırmadan Dersim mitolojisindeki Hızır yakalanmaz. Buradan yola çıkılarak Dersim inancındaki Hızır ve Besé'nin yüreğindeki Hızır anlatılamaz.

Dersim İnanç ve Mitolojisinde Hızır

Dersim inanç ve mitolojisindeki Hızır, genel anlamda tüm inançlarda yer bulan, darda kalanların yardımına yetişen Hızır'dır. Ancak buradaki yerini farklı kılan, onun oraya ait bir tanrı, bir peygamber, bir evliya olduğudur. Dersim'in Hızır'ı Dersimli'dir. Evlere konuk olur. Hozat'lıdır. Ya *Xızıré Xozati* diye seslenilir. Dersimdeki bazı gölleri mekan edinmiştir. Çayırılı yöresinde Ruver dağı yakınlarında bulunan "*Yıxır Gol*" ve Bağır Dağ'ında bulunan "*Gola Bağıré*" bu göllerdendir. Bu gölün en önemli özelliği; gölün sularının dalgalanması sırasında, dalgaların Bozat'a benzemesi ve hatta bir at gibi kişnemesidir.(1) Dersim inancında Muharrem orucunun önemi yadsınmaz. Ancak bununla birlikte bir oruç daha vardır ki bunun yeri çok daha farklıdır. Bu oruca Dersimliler Hızır orucu der ve ocak ayının 13'ünden itibaren bu oruç tutulur ve o ay Hızır ayı olarak anılır. Dersim aşiretleri bu ayda bu orucu farklı farklı günlerde üç gün olarak tutarlar. Niyazlar dağıtılır, ziyaretlere gidilir, dualar edilir, dargınlar barışır, insanlar kamil olurlar. Hızır'ın evlerine konuk olmasını ister ve dilerler. Orucun üçüncü günü, yani perşembeyi cumaya bağlayan gece ise kutsal bir gecedir ve bu gecede Hızır'ın gelmesini beklerler. Özcesi Dersim inanç ve mitolojisinde baş tanrı, dara düşenlerin kurtarıcısı, rüyalarında yol gösterici, onların doğru davranışlarda bulunmaları için sınavan, dersler almalarını sağlayan bir bilgedir.

Daha bilimsel ve teknik olarak da açıklanabilir Hızır.(2) Ancak biz romana dair sözler ederek devam edelim. *Sema Kaygusuz* romanın bir yerinde şöyle bir cümle kuruyor. "*Dönüp de Hızır'dan dileyemedim gerçeği.*"

Bir cesaret sormadım, bin dokuz yüz otuz sekizde neredeydin?" İşte bahsettiğim Dersim inancındaki Hızır'ı bilmek tam da bu cümlede yatıyor. Şayet Kaygusuz, Hızır araştırmalarına babaannenin anlattığı Hızır'ı arayarak başlasaydı, belki romanın cümlesi o soru ile değil, şöyle bir anlatımla devam edecekti: "Otuzsekiz Dersim kırımından sonra, bir dervişimizin gönlü soğumuş. Hızır'ın adını hiç aklından geçirmez olmuş bu Derviş. Hani Otuzsekiz'de Dersim'i kırarlarken Hızır kendilerine sahip çıkmamış, darlarına yetişmemiş ya, o nedenle... Dervişin fikrinden bunlar geçiyor. Bir gece Derviş bir rüya görür. Rüyada Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır), Bozat'ı (Qır/ Bozat) Derviş'in kapısının önünde durdurmuş. Derviş'e: Neden benim adımlı hiç fikrinden geçir miyorsun? diye sorar. Derviş yanıtlar: Devletin askeri bizi kırdı geçirdi! Biz Hızır deyip tutuştuk, ama sen darımıza yetişmedin! Hızır, her iki kolunu da sıvar. Kolları yaralarla doludur. Dervişe şunu der sonra. Peki, kollarımdaki bu yaraları nereden aldığımı sanıyorsun. Onlar size vurdukça ben kollarımla savuşturmak istedim, işte bunlar o darbelerin izleri. Haklarında ancak bu kadar gelebildim. Derviş sabah söker sökmez kalkıp kurbanını kesmiş."(3) Burada Kaygusuz'un Hızır anlatımları yanlış ya da eksiktir demiyorum. Dersim inancındaki Hızır'ı anlatmıyor. Bir araştırmayı öznelleştirip, Dersim'e taşıyor.

Dersim'in Yazılmayan Romanı

Daha önce Dersim romanları üzerine bir çalışma yapmıştım. Çalışmanın ismi *Dersim'in Yazılmayan Romanı*'ydi.(4) Orada üzerinde durduğum asıl şey; anı, araştırma ve roman üçgeni arasına sıkışmış çalışmaların roman olamayacağıydı. Aynı şeyi *Sema Kaygusuz'un Yüzünde Bir Yer'i* için de söylüyorum. Dersim hakkında bilinen bir kaç efsanenin bu romanda yer alması ne sür-

günü, ne oradaki yaşam biçimini, ne inancı, ne de katliamı anlatmaktadır. Kimse *Kaygusuz*'dan politik bir roman beklemiyor. Onun da yapmak istediği bu değil zaten. Ama söyleşilerde hep Dersim ve oradaki yaşamdan bugüne geline bir susma hali, mahcubiyet ve mağdur olma psikolojisi ön plana çıkarılıyor. Hal böyle olunca Dersim'deki kıyıma dair söylenenlerin yukarıda sözünü ettiğimiz belgeseldeki anlatımların aynısı olduğu ve bu anlatımlardan da Dersim romanı yazılmayacağını söylemek gerekiyor.

Yazar yirmi beş yaşlarındayken kendisine miras kalan bir cevizliğin tapusunu almak için gitiği Dersim'de evinde kaldığı Zlf'yle gezintiye çıkıyor. Zlf o vakit anlatıyor. *"Bir köprü olmasaydı eğer"* diyordu, *"Munzur'un üstünden geçen Harput köprüsü olmasaydı, Dersim cehennem olurdu."* Bu sözlerin arkasını *Kaygusuz* getiriyor. *"Meğerki köprü sayesinde kaçabilenler kıyımdan kurtulmuştu."* Dersim 38 Belgeselindeki yaşlıyı dinleyelim şimdi de. *"Dünya ana baba günü oldu. Harput köprüsü olmasaydı dünya yanacaktı."* Zlf farklı olaylar anlatıyor otuzsekiz kıyımına dair. *Kaygusuz*, Zlf'nn anlatımlarını kendi dili ile söyle aktarıyor. *"l annesinin memesini emmeye çalışan bir bebeğin çabalamasını gözlerini sımsıkı yumarak yansıtılıyordu. O bebeğin açlıktan ölmesin diye süngülenip nehre atılışını anlatırken yavaş yavaş sönüyordu Zlf'nn sesi."* Belgeseldeki anlatıcıyı dinleyelim: *"La deresinde vurulmuştu o. (len anneden söz ediyor) ldrlmş, asker gitmiş ki, çocuğu etrafında dolanıyor. Kayınbabam anlattı, o askerin milisiymiş. ocuk etrafında dolanıyor, gidip annesinin memesini emiyor, memeleri dışarı çıkmış. Gidip biraz emiyor, sonra geri dönüp kumda oyun oynuyor. Sonra dönüp tekrar meme emiyor. Askerlerin başındaki subay, yazıktır karışmayın, zaten kendiliğinden*

ölür, diyor. Annesi ölmüş, o kendi halinde ölür, karışmayın. Karışmıyorlar, subay oradan uzaklaşınca, askerin biri süngüleyip, nehre atıyor." (5) Aynı anlatım... Hatta yaşlının anlatımı daha trajik ve vurucu. *Kaygusuz* sonunu da biraz yumuşak ve merhametle bağlıyor. "çocuk açlıktan ölmesin diye süngülenip nehre atılıyormuş" şeklinde yorumluyor. Oysa çocuk bir öfkenin, bir gözü dönmüşlüğün, bir kinin sonucu süngülenip nehre atılıyor. Bu süngü aslında inançlara, dile, kültüre saplanan bir süngü. Bu süngü kutsal olan her şeye vurulan bir süngü.

Çoban Munzur Efsanesi

Munzur, Dersim coğrafyasının keramet sahibi bir çobanıdır. Dersimliler darda kaldıklarında, dualarında Hızır gibi, onun da adını zikrederler. Yalnız onu değil, Düzgün Baba'yı da ağızlarından eksik etmezler. "Ya Xızır, ya Duzgın, ya Muzur" diye yakarır, onlardan güç, kuvvet alırlar. Doğal olarak bu keramet sahibi çoban da yer alır romanda. Çünkü Dersimli'nin en kutsal saydığı şeylerin başında Munzur suyu gelmektedir. Bu suyun efsanesi çoban Munzur'la ilişkilidir. Dersim'in olmazsa olmaz yanısıdır Munzur. *Kaygusuz* efsaneyi anlatır romanda. Burada uzatmamak adına değinmiyorum. Ancak sonucunu eksik anlatıyor *Kaygusuz*. Munzur ortadan kaybolmadan önce, halktan kaçınca elindeki bakraçta bulunan sütler dökülüyor. Sütün döküldüğü her yerde su fışkırıyor ve bugünkü Munzur gözelerinin kaynağı Munzur'un bakracından dökülen sütün düştüğü yerler oluyor. Suyun beyaz ve köpüklü hali süt gibidir. Efsanenin bu son hali ise romanda yoktur.

Kendisiyle yapılan söyleşilerde hep bir yerlere taşındığından, bir yerlerde kısa süreli yaşanmışlıklardan, anadolunun kıyı kasabalarından söz ediyor *Kaygusuz*. Köklerinin ortaya çıktığı yeri görme anlamında merak dahi etmemiş olduğuna tanıklık ediyoruz. Hele coğrafyaya meraklı ve Atlas dergisinde coğrafya yazıları yazmış olmasına rağmen. Oysa biliyoruz ki bu tip durumlarda sadece teorik okumalar anlamaya ve anlatmaya yetmiyor. Görmek ve koklamak, dokunmak ve hissetmek gerekiyor. Babaannenin yüreğini yeniden oralara taşımak gerekiyor. Torunların unutmamak gibi bir derdi yok sadece, ruhu gezintiye çıkarmak gibi bir sorumluluğu da var.

Alevilik Olgusu

Alevilik olgusu yine söyleşilerde çokça ön plana çıkarılan bir unsur. Tabi romanda da değiniliyor Aleviliğe. Gerçi Kaygusuz bu yanını çok ön plana çıkarmak istemiyor. Bunun nedeni korku ya da utanç değil, Alevilik üzerinden prim yapmak istememesinden kaynaklı. Ki bence de doğru bir tavır. Yalnız Dersim Aleviliği üzerine söyledikleri eksik ve yanlış. Buradaki inanç oluşumunu "*hâlâ şamanist çağdan kalma ritüeller ve islamın Alevilik kolunun bir ebru gibi birbirine akması*" olarak görüyor. Oysa Dersim Aleviliği şamanizmden çok Zerdüşti özellikler taşımaktadır. Şamanizmin buraya eklenmesinin nedeni, Ortaasya'dan buraya doğru bir göçün olduğu ve gelenlerin de Oğuz ya da Türk boyları olduklarını ve inançlarını da getirdiklerini kabul ettirme anlayışının sonucudur. Bize anlatılanlar hep *Horasan*'dan buralara göçün olduğudur. Bunu doğru kabul ettiğimizde göçün Ortaasya yönü zaten ortadan kalkmaktadır. Yakın zamana kadar köylerimizde annelerimiz gün doğumunu ellerini öpüp alınlarına götürerek karşılardı. Ateş ve ay önemliydi. Perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde kentelere taşıdığımız ilk

zamanlarda bile mumlar yakılırdı, evlerimizde. Dersim Aleviliğinde seyitler, pirler, dedeler, ocaklar vardır. Şeyhler ya da şihlar yoktur. Dersim aşiretleri vardır. Dersimli kabileler yoktur. Yani babannenin aşireti vardır.

Firik Dede

Firik Dede, Dersim'in son dönemlerde yaşayan en büyük şairlerindendi. Oğlu *Behzat*, ağbeyinin gözleri önünde canlı canlı yakılmıştı. Nasıl vahşice yakıldığını, yakılmadan önce işkencelerden geçirildiğini duymayan kalmamıştı. Şair *Haydar Oğur*'un *Dersim Kaç Behzatça Yangındır* isimli kitabındaki aynı adla yer alan şiiri, bu olayın trajik, acı ve vahşet içeren anısına yazılmıştır. *Firik Dede*'den yola çıkarak gerçek anlamda ideolojik bir tavır da koyabilirdi *Kaygusuz* bugünlere gelirken. Zira politik değil, ideolojik bir tavrının olduğunu söylüyor bu romanda.

38'den kalma hesapların 12 Eylül sürecinden bugüne, özellikle Dersim'e nasıl yansıdığını, *Firik Dede*'nin yas dolu yüreği ve onun anlattığı sarraf öyküsünde rahatlıkla bulmak mümkün. *Firik Dede* düzene olan tavrını Sarraf öyküsü ile yeni kuşaklara aktarıyor. Öykü şöyledir: "*Cafer'i Sadık'ın öğrencilerinden biri, bir gün hamama gidiyor. Yıkayıp , kurulandıktan sonra giyiniyor. Hamamcı para istiyor doğal olarak. Ancak para yok. Üstünü başını çıkarıp hamamcıya veriyor ve çıkıp eve gidiyor. İmam-ı Caferi Sadık, öğrencisi gelmeyeyince adam gönderiyor gelmesi için. Neden gelmiyorsun diyor. Başkalarının öğrencileri okuyunca kadı oluyor, öğretmen oluyorlar, önemli adam oluyor, ama benim hamamcıya vercek param bile yok, neden okuyayım diyor. İmam-ı Cafer buna karşılık bir taş veriyor. Al bu taşı samancılar pazarına götür, kim ne verirse versin onlara verme. Tenekeçiler pazarına götür ama onlara da verme. Sonra sarraf çarşısına götür, onlara ister ver, ister verme, sen bilirsin diyor. Samancılar pazarına götürüyor, orada diyorlar on akçe etmez ama ben on akçe veririm.*

Tenekeçiler pazarına gôtürüyor, tenekci yirmi akçe etmez, ama ben yirmi akçe vereyim diyor. Alıp sarraf çarşısına gidiyor. Sarraf taşa bakıyor, bu taşı eğer verirsen bu dükkanımı vereyim, bir de karşıda bir dükkanım var onu da vereyim, ama bunlar yetmez, ancak bütün mal varlığım bu.” Firik Dede’nin burada söylediğı mücevherlerinizi yerinde satın. Tenekeci ve samancılara vermeyin. Eğer verecek olursanız, değerini bilene verin. İdeoloji en yalın hali ile böyle söze taşınabilir kanımca.

Bu bilge adam *Kaygusuz*’un en değerli mücevheri. Romanda en doğru bulduğum anlatım *Firik Dede*’nin olduğu sayfalar. Oradaki tasvir de *Hakan Aday*’ın *Firik Dede* belgeseli olan *Sarraf*’tan ne yazık ki. (6)

Son söz

Yüzünde Bir Yer, yazarın anlatımı ile geçmişten kalan sızılarn, suskunluğun, daha doğrusu dünyanın bildiğı bir ağrının ifşasıdır bir anlamda. Kanımca bilinen bir ağrının değil, bilinmeyen bir ağrının arayışı. Belgesellerden yola çıkılarak Dersim, Hatay’daki Hızır araştırmalarından da alevi inancındaki Hızır yakalanmaya çalışılmıştır. Özellikle Hızır araştırmaları romanın hatırı sayılır sayfalarında yer bulmuştur. Bu sayfalar, bir kùltür dergisinde de yer bulabilecek anlatımlardır. Yıllar önce Atlas Dergisinin küçük bir kitapçığında okuduğum, Persler’in Likyalılar’a ölümünden başka seçenek tanımadığı kuşatmalarını da okudum *Yüzünde Bir Yer*’de. Ksanthosluların direnişini yani. *Kaygusuz*, tarihsel ve mitolojik bilgilerini de bu kitaba taşımıştır. Ben bunları bir romandan uzak anlatımlar olarak görüyorum. Tarih, mitoloji, tasavvuf okumalarının, bu alandaki araştırmaların roman olamayacağını söylüyorum. Zaten tüm tanıtımların yazar üzerinden yapılmasını da

anlamıyorum ya. Bana promosyon dilini çağrıştırıyor bu anlatımlar. Aynı ifadeler, çelişen ifadeler. Bu yazıyı kaleme aldığımda Radikal Kitap ekindeki söyleşilerden yola çıkmıştım. Orada ki yargım babaannenin Dersim'e dair tek kelime anlatmadığıydı. Yaşanılan büyük acılar travma ve korku yaratıyor çünkü. Büyüklerimizden biliyorum. Alevi kimliklerini gizlerlerdi azınlıkta oldukları yerlerde. Kaldı ki topraklarından uzak bir yerde yaşama mücadelesi veren ve yalnız kalmış biri için ise bu sükunluğun nedenleri daha da anlaşılabilir. *Kaygusuz* daha sonra Taraf'taki söyleşisinde babaannenin Dersim'e dair tek kelime etmediğini anlatınca yanıldığımı anladım.

Türkiye'de eleştiri ve okuma bitmiştir. *Yüzünde Bir Yer*'den bunu da anlıyoruz çok açık olarak. Eğer öyle olmasaydı eleştirmenler bu romana el atar, değerlendirmelerini yaparlardı. *Sema Kaygusuz* bir vicdan yaratmamıştır. Olan vicdan üzerinden başarılı bir sunum yapmıştır. Bu yargımla haksızlık yaptığım düşünülebilir. Ama ben yapmadığımı söylüyorum. Eleştirmenlerin yapmaları gerekeni, bir şair yapıyor ne yazık ki. Masallar, efsaneler, inançlardan yararlanılabilir. Kimsenin buna bir şey dediği yok. Kendinizden ne kattığınız önemli. Katabilmişseniz eğer.

(1)Munzur Cömerd, Dersim İnancı'nda Hızır adlı araştırmasında Naçika Zerifa adlı anlatıcıdan aktarmaktadır. Ware Dergisi, Sayı:12, 1998.

(2) Hızır ile ilgili çok geniş bir bilgi için, Gürdal Aksoy'un Dersim Alevi Kürt Mitolojisi Raa Hag'da Dinsel Figürler isimli kitabına bakılabilir. Komal Yay. 2006, İstanbul.

(3) Munzur Cömerd, Ware Dergisi, Sayı:12, 1998.

(4) Roman ve Zaman, Müslüm Yücel- Özgün E. Bulut, Rewşen, Şubat 1994. Dersim'in Yazılmayan Romanı bölümü tarafımca yazılmıştır.

(5) Çayan Demirel, 38 Belgeseli. Bu belgesel Kùltür Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır. Ancak bazı internet sitelerinde yüklenmiş hali mevcut.

(6) Hakan Aday, Dersim Halk Aşıkları (Sarraf), Etno Müzik, 2005.

(Evrensel Kùltür, Aralık 2009, Sayı 216)

Nuri Dersimi'nin Hasreti

Murathan Mungan'ın seçtikleriyle Bir Dersim Hikâyesi üzerine yazmayı planlamıştım. Ancak kısa da olsa bu kitap hakkında düşüncelerimi Twitter üzerinden açıkladım. Açıkçası beni sarmayan, sunumuna ve kapağına aldanarak aldığım bir kitaptı ve bana göre öykülerin dili de sıradandı. Öyküler kitapta imzaları olan yazarlara yakışmıyordu diyebilirim özetle.

Öyküleri okurken, aklım Dersim'de yayınlanan tek kültür-sanat ve edebiyat dergisi olan Bezuvar'ın Mart-Nisan 2012 sayısında yer alan, Burhan Gündoğan'ın kaleme aldığı Kileyi Nuri isimli öykü, gezi karışımı yazıya gidiyordu sürekli.

Nuri Dersimi'nin kilesi, Dersim inancının ve itikatının özeti, hasreti ise Munzur'a olan çılgılığı ile anlam ifade ediyor. Bu çılgılık o kadar büyük ve yıllar boyu din-

meyen bir ılık. Kendi gözlerini ve gönlünü bir dostuna emanet ederek bu ılığı bastırmaya alışıyor Nuri Dersimi. Aslında Dersim Hikayesi, Nuri Dersimi'nin hasretinde gizlidir. O yk anlaşılmadı ve yansıtılmadı bir şeyler eksik ve anlamsız kalacaktır.

Ali Doğan'ın anlattıklarını aktarıyor Burhan Gündoğan. Ali Doğan da kaynak olarak Nuri Seringel'in anlatımını gösteriyor. Anlatımdaki, içtenliğe ve dilin zenginliğine dikkat çekmek isterim. 'En son gördüğümde ölümüne yakın bir zamandı. Suriye'ye gittiğimde Dr. Nuri'nin evine uğradım. Yataktaydı. Beni görünce hamle yapıp kalkmaya çalıştı. Eşinin yardımıyla yatakta oturtulur vaziyete getirildi. Eşi sırtına bir yastık koydu. Dik bir şekilde duruyordu. Ben onun bu halini görünce ağladım. Çok zldm. Ağlama Nuri'm dedi, birkaç kez tekrarlayarak. Elini öpmeye çalışırken, başımı göğsüne bastırıp okşadı. Dakikalarca yle kaldık. Ağlamam kesilince, 'oğlum senden iki isteğim var' dedi. 'Onları yerine getirirsen Canab-ı Hak sana yardımcı olsun, ayağın taşa değmesin. Böylece bana da büyük bir iyilik yapmış olursun' dedi. Ben afalladım. Acaba.benden istediği nedir, ben o isteği yerine getirebilir miyim? 'Birincisi' dedi. Biraz durdu, gözleri doldu. 'Benim için memlekete gideceksin. Ağzunik'e giderken Gmlđan Dağı'ndan geçeceksin. Orada nişangh var. Sen de bunu biliyorsun. Nişangh'ta kileni keseceksin. Bu kile Dr. Nuri'nin kilesidir diyeceksin. Bütün canlı cansız ne varsa hepsinin ayağının altından öpüyor, dersin. Bununla birlikte cebinden bir de para bırakacaksın. Bu da Nuri'nin ıralığıdır dersin. Sonra tepeye ziyaretin olduğu yere çıkacaksın. Doğuya bakarak, etrafını daire şeklinde dönerek iyice seyredeceksin. De ki bu bakışlar Nuri'nin gözleriyle son seferidir sana. Senin hasretinle

ömrü bitti. Benim gözümle doya doya oralara bak. Bu birinci isteğimdir. İkincisi de Dersim merkezine gittiğinde, Munzur'un kenarına in ve iki avuç su al, yüzüne vur. De ki: Ey Munzur! Nuri'nin hasreti dinmedi, bu suyu onun hasretinin dinmesi için yüzüme vuruyorum.'

Ömrünün son yıllarını Suriye'de geçiren bir Dersim aydınının hasreti, duyguları, istemi. Öyle bir istem ki bu, adeta yakarış, adeta dua. Nuri Seringel'in anlattıklarını aktarmış Ali Doğan. Ondan da Burhan Gündoğan aktarıyor. Ondan da ben. Acı dolu bir yaşam. Bitmeyen bir Dersim özlemi var. Ben öyküyü bu serzenişte, bu hasrette ararım.

Yapay kurgulardan, karakterlerden yapay bir Dersim öyküsü çıkıyor. Hepsi bu. Ne söylene ne yazıl-
sa da Dersim'le kesişmiyor. Dersim artık bir imge olmaktan çıktı bana göre. O da yavaş yavaş raflardaki ömrünü dolduruyor. Raflarda durmanın da bir ömrü var çünkü. Sonra yine bizim çaba ve emeklerimizle yeni sözler, yeni tanıklıklar bulunacak ve her şey gibi Dersim'de eskiyecek, eskitilecek.

Dersim'in öyküsü Sabiha Gökçen değildir. Zülümkârlar da değildir. Mermiler bitmesin diye süngülerle başları parçalamak da değildir. Dersim'in öyküsü 'Pelperık-a Söe'dir. 'Dağların Kayıp Anahtarı'dır. Alişer ile Zarife'nin aşkıdır. Nuri Dersim'nin bitmeyen hasreti ve kılesidir. Gerisi değirmene su taşımıyor, değirmenin suyunu kurutuyor sadece.

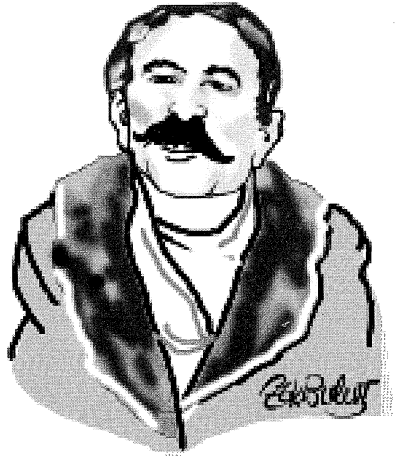
(Dersim Gazetesi, Haziran 2012, Sayı:18)

Portreler

Alişer Şiirdir

Newede Dersim’de yazmaya başladığımdan beri, Dersim’e dair tek satır yazmadım. İsmi Dersim olan bir gazetede doğal olarak Dersim çokça yazılıyordur zaten. Ben ise yazdıklarımın şiir ve edebiyat kokusu yayılsın istedim. Zaman zaman bunun dışına çıkıp, mizahi bir dil kullandığım da oldu. Sonuçta Dersim’i anlatan, Dersim’in sorunlarına değinen bir gazetede bu ahvalde yazmadım.

Gazetenin Kasım sayısı bir özel sayı niteliği taşıyor ve yazılar 38’e dair

olacak. Benim bu anlamda yazdığım epeyce yazı var. Şiirlerimde de popülist söylemden uzak bir şekilde Dersim yer alır. Hatta her fırsatta Dersim'in şiir cenneti, şairinin de çok olduğunu ve edebiyat dünyasında hatırı sayılır bir yerde olduklarını söyler ve bununla gurur duyarım.

Dersim denince bazı isimler Dersimliler'ce önemli ve saygıyla anılan bir yerdedirler. Bunlardan biri de Alişer'dir. Değışik zamanlarda yazdığım bazı yazılarda ve şiirlerimde Alişer'in şair olduğundan söz etmiş, onu bu zelliğiyile de anlatmak istemişimdir. Ancak elimizde birkaç şiirinin dışında fazlaca bir şey olmadığından, onun şair yanı sadece vurgu dahilinde ve bilinen birkaç şiiri ile kalmıştır.

Alişer'in hayatına bakıldığında adeta bir roman kahramanı çıkar insanın karşısına. Yetenekleri olan, sevilen, dilini seven, türküler yapan, bağlama alan, başka diller bilen, diplomasiye hakim bir karakterdir o. Tek farkı gerçekten de böyle olması ve alçakgönüllü bir şekilde yaşımasıdır. Bütün ideali Dersim'in birliğı ve Dersim'deki yaşıam biçiminin korunmasıdır. Şiirlerinde bu anlamda bir sunuş, bir başkaldırı vardır.

zerinde durmak istediğim asıl şey, Alişer'in ona dair yazılan şiirlerde şair yanı ile anılması ve dizelerde büyük aşkı Zarife ile ortak yer alması konusudur. Alişer ve Zarife'nin sevdası hem yürek hem de yola dahildir. Kavgaya dahildir bu seveda. Ahmet Can Akyol, l Sürgün ve Dersim isimli nehir şiirinde değinir direnme ve söz ustası Alişer'e. *'Kogirili Alişer geçti bu topraklardan/ Sözünü Pir Sultan'dan almış/ Sesini geçit vermez dağlardan/ Hem bileğinde namus getirdi Alişer/ Hem yüreğinde*

şiiir.' Dizeler durmaz, Dersim'in bütün sularına değerek akmaya devam eder. 'Alişer bin yıllık çınardı/ Alişer küçücük dev bir adamdı/ Ateş ferinde kitaplar okur/ Ay ışık verende şiirler dokurdu/ İnancından şaşmazdı/ Kuşkusunu saklamazdı/ Ormanlar kadar kalabalıktı o/ Kimi gün Zarife'siyle/ bulutsuz bir yalnızlıktı/ Alişer sevdadaydı/ yaşadı/ hem okudu/ Alişer kavgaydı/savaştı hem yazdı/ Alişer şiirdi/ hem türküydü/ hem sazdı/ En tatlı dillerde en uzun sohbetli/ O en çok/ dinlemeyi seven bir öğretmendi.'

Bir hastalık sonucu kaybettiğimiz sevgili dostum Öztürk Uğraş'ı yad ederek bu anıya değiniyorum. Öztürk, Alişer ile ilgili bir yazı okumuştı. Sanıyorum bu yazı Hüseyin Akar'ın Dersim'den Portreler kitabında Alişer ile ilgili olan kısımdı. Alişer'in şairliği ve şiirlerinden o yazı dolayısıyla haberdar olmuştu. Alişer'i araştırıyor, şiirlerini istiyordu. İşte o merak ona eleziz-elazığ şiirini yazdırmıştı. 'vakit gül yaprağından dönen akşamdı/ müjde yastığında yaralı yatan alınlarına/ gürül gürül sim ayışığı inince/ iyice öğretiler bağrılarına/ sürgün yaraları dağıtır/ anaların belini kırar diye/ üstükapalı bir ayrılık sözü koyup ceplerine/ ayaklarını karnına çekmiş/ iki dudak gibi yarıldılar/ ayrıldılar dünyanın yanağındaki o kentten yollara.'

Alişer, benim aşkın gayri resmi tarihi isimli ikinci şiir kitabımda bir bilge, bir aşık, bir şair olarak yer alır. Bu aşk adamı gülümseyen, dağa taş, börtü böceğe bir ressam gözü ile bakan, sonra dizeleri ile doğaya salan ve bağlamasını konuşturandır. Onu bir ateşin başında türkü söyleyen biri olarak canlandırmışımıdır düş bahçemde. Üzerinde o uzun Rus paltosu vardır. 'güldü alişer/ aşk tuvaldedir/ düşlerdedir/ coğrafyadır aşk/ zarife'dir dedi/ bir/ avuç/ kül uzatarak...'

Dersim'deki yangın Alişer'in başının kesilmesi ile bùyùmüř ve geriye kùlle karışık acılar ve kokular bırakmıştır. İhanet, Alişer'in katledilmesi ile daha da bùyùmüř ve Dersim yavaş yavaş solmuştur. Alişer Dersim aydınının renkli yüzüdür. Benim yüreğime şair yanı ile merhaba der her daim ve Baytar Nuri'ye el sallar. şahan koca bir ınar gibi yükselmektedir kesik başı ile. Seyit ak sakalları ile ipe meydan okumaktadır. şair ise '*ayıptır, zulümdür, cinayettir*' demektedir.

(Newede Dersim, Kasım 2010)

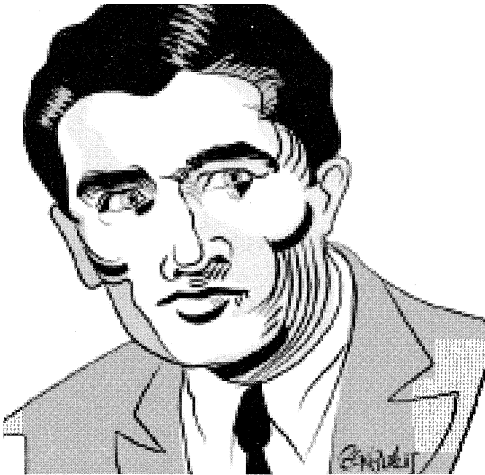
Nuri Dersimi'yi Anımsamak

Dersim'in yazıla yazıla bitmeyen bir tarihi var. İnsana bıkkınlık veren bir yoğunluk ve kafa karışıklığından öteye gitmeyen çalışmalar yapılıyor ne yazık ki. Tekrardan ibaret kronolijik bilgiler, üç beş arşiv alıntısı, bir kaç tane İngiliz belgesi ile yazım tamamlanıyor. Ne yana dönülse bir araştırmacı ile karşılaşmak mümkün oluyor böylece.

Mahmut Akyürekli'nin Dersim Kürt Tedibi 1937-1938 isimli kitabının önsözünü okuyunca, hep önemsemediğim ve olmasını istediğim bir akademik çalışma ile karşı karşıya olduğumu düşündüm. Hatta giriş bölümündeki çoğu eleştirilerine de katılmışım Akyürekli'nin. Mahmut Akyürekli de tekrar yazımlardan yakınıyor ve masabaşı tarihçiliğinin getirdiği yanlışlıkları vurguluyordu. Sözlü tarih ve saha çalışmalarının eksikliğinden söz ediyor ve kitaplaştırdığı bu akademik çalışma için saha çalışması yapıp, dönemi yaşa-

yan tanıklar ile görüşmeler gerçekleştirdiğini aktarıyor önsözde. Oldukça önemli ve olması gereken yolun bu olduğunu düşünüyorum.

Giriş bölümünde yine değerli bulduğu araştırma ve belgelerin yer aldığı kitaplara vurgu yapıyor Akyürekli. Buraya kadar söylenen her şeyi anlamlı ve doğru bulduğumu ifade etmem gerekiyor. Ancak giriş bölümünde; “ Dr. Nuri Dersimi’nin Hatıratım ve Kürdistan Tarihinde Dersim adlı eserleri, taraflı bakışla-

rına rağmen, bazı olayların detaylarını ve yer adlarını barındırmaları, Dersim’de yaşayan aileleri ve aşiretleri tanımak bakımından yararlanılacak ciddi kaynaklar arasındadırlar. Dr. Nuri Dersimi’nin konuyu kendi siyasi düşüncesine alet etme temayülünün

de farkında olarak bu eserler incelendi” cümlesine takılmadan edemedim. Zira Nuri Dersimi kimi Dersim araştırmacıları tarafından da böyle algılanıyordu.

Uzun uzun düşünmeye başladım. Nuri Dersimi’nin siyasi düşüncesine alet ettiği ve taraflı olduğu yer neresi? Dersim’in inanç yapısı ve yaşam biçimini anlatırken taraflı olduğunu düşünmüyorum. Coğrafyasını anlattığı ve geniş bir ekonomik tablo çizdiği, aşiret aşiret anlattığı ilçe anlatımlarına da itiraz etmek

ve tarflı davrandığını düşünmek yine mümkün değil. Dersim'in 38' e gelme sürecine dair anlatımları bana yanlış ve mantıksız gelmiyor. Özellikle Seyit Rıza'nın idam kısmı için anlatımları abartılıdır. Ancak bu abartı diye düşündüğümüz sözler pekâlâ söylenmiş de olabilir.

Nuri Dersimi'nin siyasi düşünceleri, onun Dersim dışına çıkma nedenidir zaten. Bu siyasi düşünceler dikkate alınmadan 'Dersim Tedibi' anlaşılmaz. Aslında söylemek istediğim şu. Nuri Dersimi anılarını kaleme almasaydı ve şimdilerde yaşasaydı, saha çalışması yapan arkadaşlara bu düşüncelerini anlatsaydı nasıl bir belge olarak değerlendirilecekti bu anlatımlar. Ya da Nuri Dersimi sözlü tarih çalışmaları yapanlar için bir kıymet, bir hazine değeri taşımayacak mıydı?

Nuri Dersimi aslında üzerinde en çok konuşulması, araştırılması gereken önemli bir siyasi figürdür Dersim'de. Anlatımları ve anıları önemlidir. Alişer ile birlikte en çok incelenmesi gereken şahsiyetlerdir. Bu iki şahsiyet incelenmediği takdirde Dersim'deki tarih yazılımının eksik olduğunu, olacağını düşünüyorum. Dersim'in siyasi fikirleri, özellikle Alişer ve Nuri Dersimi ile bir anlam ifade edecektir. Zira gerisi tekrardan başka bir şey değildir.

Mahmut Akyürekli'nin çalışmasına dönersem... Dersim Kürt Tedibi önsöz ve giriş bölümü dışında yine bol bol alıntılarla yazılmış bir kitap. Mevcut kitaplardan çok büyük bir farkı yok. En önemlisi kitapta sözlü tarih çalışması yok. Madem sahada çalışmalar yapılmış, özellikle bunların da kitapta yer alması ve değerlendirilmeleri gerekirdi diye düşünüyorum. O zaman alıntılardan uzak, özlenen bir akademik çalışmayı da görmüş olurduk.

(Dersim Gazetesi, Eylül 2011, Sayı: 9)

Şiir Gider Süreya'dan Cevahir'e

*Bir mezarın doğurduğu iştahlı bir çocuktur
Anadolu şiiri
Cemal Süreya*

Ne zaman şiir ve devrim üzerine düşünsem, Dersim ve Dersim şiirine dair yazsam, bir sonraki yazıda daha geniş yer veririm duygusu ile iki kişiyi hep kenarda konuk etmiş, yazılacak bir sonraki yazıyı beklemişimdir. Yazılar gelmiş, yazılar gitmiş ve ben bir türlü yazılara dâhil edememişimdir onları. O zaman da içim burkulmuş, kötü olmuşumdur. Çünkü Dersim'in en güzide varlıklarıdır onlar. Şiirin Dersim'den uçan kuşu olan Cemal Süreya ve devrimin kırmızı gülü Hüseyin Cevahir. Sürgün ve eylem arası üretilen dizeleler, yazılan öykülerle yola düşmüşlerdir. 'Bir mezarın doğurduğu iştahlı bir çocuk gibi' sevmişlerdir yaşamı ve öyle noktalamışlardır.

"Kişne Kirazını Ve Göç, Mevsim" isimli şiirinde 'Bir kan halkasından geçiyor ısınarak/ Boğazından dökülen sevdâ sözleri/ Güzel olan her şeye sinmiş o kederden/ Öziir mü zafer sesi mi teşekkürler mi' diyor Cemal Süreya ve devam edi-

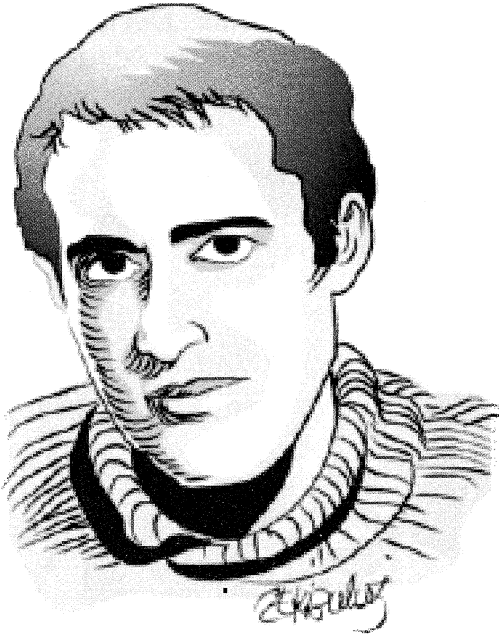
yor; 'Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi'. Devletin verdiği Dersim dersinin yarattığı travmanın izlerini bu dörtlükte ve hemen ardından gelen dizeden çok net olarak

görmek mümkün. Devlet, Dersimli'ye yük vagonlarına gele- ne kadar çok özel dersler vermiş ve Dersimli ancak bir yük vagonu- nun içinde dün- yaya düştüğünü anlayabilmiştir. Bu; sürgün yolu- nun, kederin, çilenin, dışlan- manın ve Kürt olarak aşağılan- manın başlangı- cıdır aynı zaman- da. 'Sürgündük.

Göçebelğin elverişli yanlarını da yitirmiş gibiydik. Yanınızda göçmen olduk. Bir yerleşmişlik duygusu ki, hırkamız yazlık sinemada iliklenir. Güneş her sabah verilmiş bir söz gibi doğuyordu.'

'Ve her yerde/ Güneş gizlice onun için parlıyor/ Gece gizlice onun gecesidir.' Dersim'in Mazgirt ilçesi daha önce de belirttiğim gibi şair cennetidir adeta. Bunu daha genişletmek mümkün. Sanatçı merkezidir Mazgirt. Edebiyatın yurdudur. İşte Mazgirt'in Şöbek köyünden bir genç Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yolunu tutar. İçten, temiz, samimi, güler yüzlü... Gönüllerde

taht kurar bu genç. Öğrenci derneklerinde ve TİP'te çalışır. Edebiyat düşkünü ve yazardır. Öyküler yazar, sanat değerlendirmeleri, edebiyat incelemeleri yapar. Denir ki "devrim yapsak da ağız tadıyla öyküler yazsak" demiştir arkadaş sohbetlerinde. A k l ı m d a Dersimliler'e has

o mizahi hal, o şakacı halleri ile yer ediyor Cevahir'in bu sözü. Gözümde canlandırabiliyorum.

Hüseyin Cevahir, doğru zamanda doğru yerlerde bulunmuş, düzgün işler yapmıştır. Onun siyasal yönlerine ve yaşamına değinecek değilim bu yazıda. Zaten o anlamda çok söze de gerek yok. 'Cevahir'ini kalbine gömüp, hain hücrelerine dönen' Mahir'in can yoldaşısıdır. Öykü ve şiirin kardeşliğidir birliktelikleri. Hep çabuk-turlar, geç kalmışlık hali söz konusu değildir onlarda. 'Savaşın vakti yoktur oysa/ Ve ancak yenilgi halinde/ Söz konusu olabilir geç kalma.'

Cemal Süreya'nın Dersimli ya da Kürt olduğunu gizlediği yazılır bazı yazılarda. Oysa onun hayatına baktığımızda, bunun pratik yansımasını görmemekteyiz. Ahmed Arif'i ve şiirini tutmuştur. Onun hakkında

en önemli yazılardan birini yazmış ve ürünlerini yayımlatmıştır. Şiirlerinde yaşamına dair derin betimlemeler vardır. En önemlisi de kendi geçmişinin izlerini hep aramış ve peşini bırakmamıştır arayışlarının. **Bazil Nikitin'in Kürtler** isimli eserini Fransızca'dan çevirmiş, bu sosyolojik ve tarihi incelemeyi Türkçeye armağan ettiği gibi, geçmişinin de izini sürmüştür bir anlamda.

'Çılgın gibi koşuyorum köylerden şehirlere/ Başını kayalara vura vura ilerleyen bir insan seli/ Diyor ki değil daha/ Vakit var daha.' Güneş yeni yeni doğmaktadır. Şiirin şafağından öykünün şafağına doğru yol alınmaktadır. Daha yirmi birinde olan Hüseyin Cevahir, Eşber Yağmurdereli'nin çıkardığı Yeni Eylem dergisinde, eleştirinin en nitelikli, çözümlemeci ve yol gösterici yanları ile değerlendirme yazıları yazmaktadır. Hatta öyle bir cümle kurmuştur ki o yıllarda, adeta, Dersim'in bilgelerinden biri olan Firik Dede'ye bir merhabadır bu cümle. "Garipçilerden sonra gelenlerin bir kısmı küçük, basit, iğneleyici şiir yazmayı kolay sanarak aynı yola sapmışlardır. Hatta aynı yöntemleri benimseyerek. Aynı yöntemlerle, aynı anlayışla bir kuşağı aşmak olanaksızdır. Ve de sanatın yaratıcı gücünü gölgelemektedir. **Her şey çağında, yerinde değerlidir, öyle de değerlenir.**" Hani Firik Dede de anlatır ya. "Elinizdeki cevheri değerini bilene verin, eğer vermek isterseniz."

"Biz kırıldık daha da kırılırsınız/ Ama katil de bilmiyor öldürdüğünü/ Hırsız da bilmiyor çaldığını/ Biz yeni bir hayatın acemileriyiz/ Bütün bildiklerimiz yeniden biçimleniyor/ Şiirimiz, aşkımız yeniden." Cemal Süreya'nın şiirlerini anlamlı ve derin bir okuma ile yaparsak aslında geçmişine dair oldukça önemli saptamalar ve ipuçları bulabiliriz. Ancak bu okumalarda özellikle vurgulamak gerekir ki, okuyanın katacağı yorum da önemli ve anlaşılır olmaktadır. Çünkü şiirleri onun geçmişi ile yüzleştirip,

yaşadığı zaman dilimine getirirsek hem çocukluğunda yaşadığı travmanın izlerini, hem yetimliğini, hem parasız yatılı dönemlerini hem de 50'li yılların Demokrat Parti iktidarını, sosyalizmi, 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı ve 12 Eylül'ü okuyabiliriz.

Hüseyin Cevahir'in yüzünde ise temizliği, saflığı, duyguyu, yürekliliği ve Dersim toprağının bereketli her halini görüp, okuyabiliriz. Peri Irmağı'ndan ilham alan ve Munzur'un sesini Mülkiye'ye taşıyan bir Baba Mansur evladıdır o. Burası yaşantısında ne kadar yer etmiştir, bilemiyoruz doğrusu. Bildiğimiz, uçan kuşa, börtü böceğe selam veren, onlardan selam alıp yollara düşen ve öyle değeren bir devrimci olduğudur.

"ağıtı önce söylenen/ sen nereye uçuyorsun/ ağıtı önce söylenen/ ölüm korkusunu atar,/ sen nereye uçuyorsun/ boynu usul telli turna" diyor ya Cemal Süreya Seber. Kendisi için mi Cevahir için mi söylüyor anlamak zor. Ancak Cevahir, ağıtı önceden söylenenlerden olduğuna göre, şiir bu hali ile ona denk düşmektedir. İki Dersimli, iki Mülkiyeli, iki İstanbullu. Anadolu yakasında sonlanan yaşamlarından şiir ve öykü çıkmıştır. Denemeler, mektuplar ve o ince güzelliği, acısı, neşesi ile devrimcilik çıkmıştır.

Hüseyin Cevahir ve Cemal Süreya aynı yazıda oldukça şık ve yakışıklı durmaktadırlar. Çünkü biri *"kimse dokunamaz bizim suçsuzluğumuza"* demiş, diğeri bu dizeden ilham almıştır. Biri *'Örneğin bir Edip Cansever, bir Turgut Uyar, Bir Cemal Süreya, bir Ülkü Tamer çıkmazda değildirler.'* demiş, diğeri bu sözü duymuş gibi akmıştır şiire ve en çılgın koşusu ile tamamlamıştır. *Biz kırıldık daha da kırılırız.*

(Bezuvar, Haziran-Temmuz 2010, Sayı:3)

Ruhumuzu Canlandırmanın Ve Anımsamanın Zamanıdır Şimdi

Ruhumuzu yok eden, bizi daraltan, düşlerimizin ertesi güne taşınmasına engel olan şey, salt sistemin dayattığı çürümüşlük ve kokuşmuşluk mudur acaba? Bir insan yürüyor onu görmüyorsak, bir insan düşüyor onu kaldırmıyorsak, bir insan ağlıyor onu duymuyorsak, eve her dönüşümüzde aynaya bakıp, ruhumuzdaki bu yok oluşun nedenlerini, insani olan her şeyin tükenişini, vicdansızlığımızı sorgulamak; bizi yeniden kendimize, ütopyamıza, unuttuklarımıza dönmeye ve sistemle hesaplaşmaya zorlayacaktır. Anımsamaya ve anımsatmaya götürecektir.

Anımsayıp, anımsatalım öyleyse.

Siyasal geçmişimizde Marksist hareketin çokça tartışılan, o ölçüde de az konuşulan, unutilan, unutturulan iki 'doktor'u vardır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Dr. Sait Kırımıtıprak. Farklı zamanlarda doğsalır da, yaşamlar-

rındaki büyük benzerlikler ve trajedi onları yakınlaştırır. Doğdukları yerler, çocuklukları, gençlik yılları, cesaretleri, atılganlıkları, yargılanmalar, hapishane iki doktorun benzerlikleridir. Giderek buna 1971'in son aylarındaki ölümleri de eklenir. Kıvılcımlı, Yugoslavya'da ölür. Kırmızıtoprak Kuzey Irak'da öldürülür. Ölümlerinden sonra ikisinin adıyla anılan oluşumlar ortaya çıkar. Kıvılcımcılar denir. Dr. Şıvancılar denir... Böylece benzerlikler tamamlanır.

*Sen artık eskidiğin gün ve o yepyeni yetişecek ardında,
Damarlarında soğuyan kanı sıcacık görebileceksin onda. (*)*

Hikmet Kıvılcımlı, yirminci yüzyılın başında Makedon, Bulgar, Rum, Türk, Arnavut, Sırp, Ulah, Çerkes, Pomak, Yahudi, ve Çingene'lerin bir arada yaşadığı, 1902'den itibaren Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın bölgede hak iddiaları öne sürmeye başladığı, çeşitli bağımsızlık hareketlerinin, komitelerinin mücadele alanı olan bir bölgede doğdu ve daha çocukluk yıllarında bu mücadelenin acı sonuçlarını bizzat yaşadı. Sadece siyasal iktidarı elinde tutan yöneticiler değil, sol

muhalafetin yönetici kadrolarının büyük bölümü, özellikle ilk on yıllardaki militan kadrolarının çoğu Makedonyalı'dır.(1)

Sait Kırmızıtoprak, Türk, Kürt, Zaza, Ermeni halkların yaşadığı , devletle arasında hep sorun olan bir bölgede, Dersim'de doğdu. Doğumundan birkaç yıl sonra büyük bir vahşeti yaşadı. Dedesiyle birlikte

ailesinin çoğunu katlettiler. Acıyı, ölümü ve mücadele edilmesi gerektiğini gördü. Bunları yaşadı. Makedon devrimcilerin ilk yıllardaki mücadelelerini, Dersimli devrimciler son yıllarda taşıyıp, omuzladılar. Sol muhalefetin son yılları incelendiğinde, gerek yönetici, gerekse militan kadrolarda çoğunlukla Dersimliler'in olduğu görülecektir.

*İyi bak ve anla bunu, ki sevgin güç kazansın,
şimdi bil değerimi, yakında beni bulamayacaksın.*

Hikmet Kıvılcımlı, TKP içerisindeki kadroların en çok yazan ve üretenidir. O dönem TKP'sine bakıldığında, Kıvılcımlı kadar yazan, O'nun kadar üreten kimsenin olmadığı görülecektir. Kırmızıtoprak da üretkendir. Siyasal analizler yapar. Gerek ünlü 49'lar davasındaki arkadaşları içerisinde, gerek o dönemin KDP'li yönetici ve kadroları arasında en çok üreten ve yazandır. Üstelik Kırmızıtoprak Marksist geleneği benimsemiştir.

"kalemim sayesinde sen her zaman yaşayacaksın insanlar soluk aldıkça dillerde dolaşacaksın."

Babasız, dedesiz geçen çocukluk yılları, zorluklar onları isimlerle anılan davalarda buluşturur. Kıvılcımlı 1929 Komünist Tevkifatı ve Donanma Davası olarak bilinen davadan, Kırmızıtoprak 49'lar Davası'nda yargılanır. Mahkum olurlar. Garip bir benzerlik de iki doktor hakkında yazılan ve onları karalayan, kötüleyen bildirilerin olması. Kıvılcımlı arkadaşına tecavüzle suçlanır. Ancak bunu püskürtür ve yalanı silkeler. Kırmızıtoprak'ın ise böyle bir şansı yoktur. Çünkü bildiri ölümünden altı yıl sonra yayınlanmış ve arkadaşını öldürmekle suçlanmıştır. Onu savunması gerekenler ise ortada yoktur.

Kıvılcımlı'nın deyişiyle "benimle birlikte yola çıkmış, benden sonrası gelince teori ve pratikte daha 'yoldaş'

görmeye can atmış ‘dostlar’ içinde kaç kişi kalıbının tüm adamı ıktı”. (2)

*O halde, iş başına ey Peri! Bak, öğretelim sana
şimdi nasılsa, öyle göstermeyi onu yarınlarda da*

Dr. Kıvılcımlı ve Dr. Kırmızıtoprak, sadece siyasal yaşamla değil; sanat, edebiyat ve folklorla da ilgilidirler. Tutkundurlar, büyük aşklar yaşıyorlar. Kıvılcımlı’nın roman ve şiirleri vardır. Kırmızıtoprak ‘Tunceli Geceleri’nde halay başı çekmiştir. Şiirle iç içedir. Kıvılcım’lının 1938’deki Donanma Davası sırasında tutulmuş notları arasında bulunan, daktilo edilmiş bir şiiri de vardır. (3) Sevgiyle yazılmış ve Kıvılcımlı’nın aşka bakış açısını özetler niteliktedir. Kırmızıtoprak’ın şiirleri yoktur belki, ama o da büyük bir aşkın içerisinde. Marx’ın Jenny’e olan tutkusu, Kafka’nın Milena’ya olan aşkı Kırmızıtoprak’ın yüreğinden geçerek ulaşır sevgilisine.

*Ah, ama aşkının döktüğü o gözyaşları, o incilerin hepsi;
öyle zengin ki, onlar ödüyor tüm kötülüklerin fidyesini.*

Bütün bunlar zorla bir araya getirilmiş benzerlikler değildir. Sol çevreye ilginç olan bir anımsatmadır sadece. Sol artık kendi değerlerini sahiplenmeli ve bunu bir vicdan borcu olarak görmelidir. Tarihsel miras, bütün sosyalist aydınları bağrına basıp, onları sahiplenmekten geçer. Tarihi kendimizle başlatırsak, kendimizle bitiririz. Bunu adı da tarih olmaz. Olsa olsa kendini kandırmak ve bir resmi tarih yaratıp, onu oynamak olur.

*Bir nefeslik sözlerine göre değer bi onlara sen de
Bana ise aslında konuşan, dilsiz düşüncelerime göre.*

Yükselen değerler söylemi, değer adına ne varsa silip süpürüyor. Romantizmi, erdem, etik olanı, vicdanı yok ediyor. İnsani olan her şey gizliden gizliye eriyor. Buna bir de solun vurdumduymazlığı, değerlerini sahip lenmemesi eklenince, ortaya çıkan tablonun ne denli acı olduğu görülecektir.

Dr. Kıvılcımlı ve Dr. Kırmızıtoprak, gerek teorik anlamda, gerekse cesaret, kararlılık ve eylem anlamında örnek kişiliklerdir. Sevdaları, devrim tutkusuyla birleşerek romantizmin sınırlarını bir cepheden diğerine taşımıştır. Belki bir anlamda sevgiliye olan tutku geride kalmıştır, ne var ki yüreklerin yarısı da ondadır.

Hem Kıvılcımlı hem de Kırmızıtoprak, doğdukları bölgelerden başlayıp, adlarıyla bütünleşen oluşumlar ve yaşam biçimleriyle karşı konulmaz bir gelişmenin kapısını aralamış tarihsel değerlerdir. Dur durak bilmeden mücadele eden bu insanların yaşamları trajik başlayıp öyle de bitmiştir. Ey vicdan daha uyuyor musun? Düş kaybolmak üzere.

*Despotların zirhı, tunç mezarlar yok olduğunda,
sapasağlam duruyor olacak senin anıtın burada.*

(*) W. Shakespeare, Soneler, Çev: Bülent-Saadet Bozkurt, Remzi Kitapevi, 1994.

(1) Hikmet Kıvılcımlı, Süha Ünsal, Tarih ve Toplum, Sayı: 154, Ekim 1996.

(2) Yer Altı Dünyadan Başka Bir Yıldız Değildi, Emin Karaca, Yön Yay.

(3) Hikmet Kıvılcımlı'nın şiiri, Süha Ünsal'ın Tarih ve Toplum dergisindeki aynı yazısında yer almıştır.

Bakıyorsun

Kara kalemle çizilmişçe... ince ölçülü

Sünbül yüzlü, erguvan saçlı yayla gl,
'Fidan' kız
Küçük hanım:
Niçin susuyorsun?
Azıcık konuş, canım...
Hayır!
Sen,
Yalnız..
Eğer 'Bakmak' bu ise,
Duru,
Solgun
Geceler içinden
zerine doğmuş
Bir ift siyah ay gibi...
Bakıyorsun
Ne çok özlüyorum seni, bilsen ne çok:
Divane divan şairine döndüm:
Kaşların 'Yay' gibi..
Kırpiklerin 'Ok'!
Dudakların: kımıldayan 'Mercan'...
Ayağını sakınarak basma sultanım.
Gönüller açan
Derin,
Uslu glmseyişin:
Bir damla 'Yakut'!
Eğer 'Yakmak' bu ise,
İnsanı ne güzel .. yakıyorsun .

(topya, Mevsimlik Hayat Bilgisi Kitabı, Kış'99,
Sayı:6)

Kara Tren Biraz Dersim'dir

Doğu'nun Trenleri Ya da Korku Trenleri

"Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi,"

Cemal Süreya

Ve bir gün/ Son tren kalktı/ son vagon/ son yolcu/ son.../ Ve yolda kalanların hüznü...' (1) ile biter İlhami Bekir Tez'in *Gitti ve Gelmedi* şiiri. Bu bir anlamda edebiyattaki tren imgesinin özetidir bana göre. Çünkü vagon vardır, yolcu vardır, tren vardır, hüznü vardır ve gidip dönmek vardır. Bunun tam tersini de okumak mümkün edebi metinlerde. Vagon, yolcu, tren, sevinç, gidip kavuşmak eylemi ile yaratılan mutluluk olarak da okunabilir edebi metinlerdeki yansıma. Ancak yola düşme ne şekilde olursa olsun, yaşam öykülerini alıp başka diyarlara taşıyorsa, her anlamda hüzündür bana göre...Üstelik bu yol ailelerinden koparılan çocuklara değip, çocukları yeni "ailelere" taşıyorsa...

Çocukluğu Elazığ'da, hemen istasyonun altında kurulu bir mahallede geçen Dersimli biri olarak, tren ve gar ilişkisine, o ilişkinin bendeki yansımaya baktığımda; tek

bir cümle yer ediyor bende. Dersimli için asıl kıyamet, topraklarından sürüldükleri gündü ve o kara gün garlardan başlamaktaıdı. İstasyonların nerde olduğu çok da önemli değıl bu durumda. Kıyımın boyutu ve sonrasındaki izler önemlidir. Dersim'in neredeyse konuşulmayan, tartışılmayan ve anlatılmayan meselesi kalmamıştır. Kendi adıma bu meselelerin içerisinde trenlerin, vagonların ve garlara taşınan korkunun olmamasını hep eksiklik olarak görmüşümdür. Bu nedenle yaşamım boyunca yaptığım her tren yolculuğu ve istasyonlara takıldığım cümle zamanlarım anlamaya yönelik olmuştur. Sürgünü, gurbeti, giden yolcuların yüzlerini, gelen yolcuların gözlerini okumuş, onlardaki masumiyeti, yorgunluğu, çaresizliğı anlamaya çalışmışımdır. Gittiğim her kentin garında kendime yer aramış ve oralarda takılmışımdır. İstasyon çeşmeleri, oradaki akasya ağaçlarının gölgesi, içtiğim çay; manevra yapan trenlerle beni buluşturmuştur her zaman. Yani, Kemal Tahir'in Şiir Defteri'ndeki *Yolculuk* şiiri ile baktığımda; "*Gündüz istasyonların en tenhası/ ineceğimiz istasyondur./ Gece, en karanlık olanı / ineceğimiz istasyon*" (2) dizesindeki yalnızlığı, hüznü ve bir başınalığı, aynı anlatım ve aynı dil ile yakalamışımdır çok kez.

Kara Tren Biraz Dersim'dir

İstasyonaltı'ndaki o mahalle, trenler, raylar, sürgüne giden insanların kalbi ile bir şeyleri anlatırdı bana. Bu nedenle çok şey öğrenmeye çalışırken, unutmak istemediğim iki şey hep benimleydi. Biri Tren, diğeri de Dersim'di. Birbirine hem çok uzak ve hem de o kadar yakın iki varlık. Küçük bir anımsatma o halde. Muhsin Batur; "Günlerden bir gün alayımıza emir geldi. Tren yoluyla Elazığ'a intikal edilecek, bir süre orada eğitim gördükten sonra o zamanlar Dersim denilen bölgeye gideceğiz. Tren yolculuğumuz 40 kişinin paylaştığı

kapalı yük vagonlarında pek ilkel ve zor koşullar altında gerçekleşti. Elazığ'ın biraz uzağında Harput'un eteklerinde çadırlı ordugâh kurduk ve bir müddet sonra ilk durak Pertek olmak üzere harekete geçtik ve iki ayı aşkın bir süre özel görev yaptık. Okuyuculardan özür diliyor ve yaşantımın bu bölümünü anlatmaktan kaçınıyorum" der anılarını anlattığı 1985 yılında yayınlanan kitabında. (3)

O tarihe kadar Dersimliler için, eşek ve atla günlerce yolculuk yapıldıktan sonra varılan ticari bir mekândı komşu Elazığ/ Harput diyarı. Yağ ve peynirini, hayvanını getirip satar, mevcut ihtiyaçlarını da karşılayıp aynı yolla geri dönerdi. Ancak 38'den sonra sürgüne adım atacağı bir merkez olarak kazınır hafızalarına ve o güne kadar hem komşu hem de ticaret yeri olarak ziyaret edilen Elazığ/ Harput, gurbete açılan diyarları olmuştur artık. Hatta 38'den sonra Elazığ da gurbettir. Dram ve acı Elazığ Garı'nda hiç unutulmayacak bir ağıt olarak yer edecektir yüreklerinde. Korku olarak yerleşir, bir daha da asla çıkmaz.

"Bizi bir kamyonu doldurdular. Tüfekli iki erin nezaretinde. Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular. Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar. Tarih öncesi köpekler havlıyordu. Aklımdan hiç çıkmaz o yolculuk, o havlamalar, polisler." (4) Cemal Süreya eşi Zuhale Tekkanat'a yazdığı 23 Temmuz 1972 tarihli mektubunda anlatır o günlerden kalan tortuyu. Yaşam onun için o tren vagonunda başlar adeta. '*Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi*' der *Kışne Kirazını Ve Göç, Mevsim* isimli şiirinde. Annesini kaybeder o yıl. Sürgün gittiği yerlerdeki köylülerce taşlanır, aşağılanır. Aklımdan hiç çıkmayan o yolculuktan sonra da trene biner Cemal Süreya. İstanbul-Ankara arası gider gelir. Bindığı Doğu Ekspresi mi, Boğaziçi ekspresi miydi bilemek mümkün

değil. Ancak hangisi ise, restaurantında oturup rakısını yudumlarken, tarih öncesi havlayan köpeklerin sesi ile camdan dışarı bakıp, annesini gömdüğü Bilecik şehrini düşünüyordu kuşkusuz otuzsekiz kez.

Aslında, tren raylarının Avrupa'dan başlayıp, Bağdat'a kadar uzanan ve Hicaz'a yol alan hikayesi ile başlamak belki daha doğru olurdu. Hatta Padişah Addülaaziz'in tren sevdası ile başlamak... Ya da doğruya uzanan raylardan edebiyata çıkmak ve edebiyattaki yansımasını anlatmak... Hele şiir ve şair gözüyle treni okumak gibi bir de maksat varsa işin içinde. Ancak yukarıda da belirttiğim gibi çocukluğu trenlele haşır neşir olmuş biri için,- üstelik bu biri Dersimli isemahallesinde Demiryolları'na ait lojmanlar ve arkadaşlıklar çok önemli olsa da 38'in yarattığı travmanın yanında her şey anlamsız ve sönük kalıyor. İster istemez söz de, anlatım da 38 kıyımına gidiyor. Gerçekten de tren ve gar ilk anda acıları ve vahşeti anımsatıyor bana. Oysa şair kimliğim daha genel, daha lirik ve şiirsel bakmamı istiyor. Ne yazık ki Kürdili yüreğim, şairlikle birleşince, karşıma çıkan tren imgesi, sürgünün dili ve o dilin elçisi olarak atanan bir kavram olarak yer alıyor. Dolayısıyla anlatmak istediğim her şey vagonlara doldurulup sürgüne gönderilen ve belki de topraklarına bir daha dönemyen Dersimliler'in trajik hikâyelerine çıkıyor. "Bizi Elazığ'a götürdüler. Orada bir kamp vardı. O toplama kampında kaldık. Bizi orada hamama götürdüler. Üst başımız değiştirildi. Saçlarımız kesildi. Bize kumanya şeklinde yemek de verdiler. 5-6 gün sonra koyun sürüsü gibi vagonlara doldurdular. Afyon'a sürgün edilmişiz meğerse. Kaymakam Turgut Özalp diyor ki 'Koç Ağa'nın ailesinden kurtulan var mı, onları arıyorum. 'Kardeşim üç, ben onbir yaşındayım. Barınacak yerimiz yok, kimsemiz yok. Koca aileden biz iki çocuk kurtulmuşuz.'" (5) Hayri Koç'un anlatımları

böyle. Koyun sürüsü gibi trenlere doldurulmuşlar büyük küçük ayrımı yapılmaksızın. Yolculuk kısmını ise herkes tahmin edebilir artık.

İstasyon Mahallesinin Şairleri

Kuşkusuz tren çok ince bir konu. Buharlı geçmişinden başlayıp, kömüre uzanan nostaljik öyküsü ile geniş bir çerçeve çizilebilir. Buradan mazotlu haline ve bugünkü hızlı tren serüvenine geçiş yapmak mümkün. Sinema ve romanlara yansımaları, yolculuklardan ayrıntılar, istasyonlar, istasyonlara dair gözlemler, eski biletler, görevlilerin bilet diye bağırıp, ellerindeki aletle biletlere yıldız şeklinde delikler açılması gibi anekdotlarla tren olgusu daha da detaylandırılabilir. Çocukluğumda işi bitip atılan o biletleri toplar, onlarla oyun oynardık. Bazen biletlerden kuleler yapar, bazen üzerlerindeki yıldızların çokluğu ile biletlere anlam yüklerdik. Ancak benim meramım buraya çok denk düşmüyor. Aklıma, Mustafa Suphiler'in trenle Kars'tan Erzurum'a geçişleri ve sonrası malûm olan seyahatleri ile ilgili okumalarım geliyor. Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşlarının trenle Elazığ cezaevine götürülüşleri geliyor. Dersimli Kürtlerin vagonlara doldurulup sürgüne gönderilişleri geliyor. Bir de arkadaşlarımla trenle geçen şiirleri geliyor. Neruda'nın babasının treni olduğu ve şef olduğunu anımsıyorum kendisi ile yapılan bir söyleşiden. Buradan da Mardinli şair Vecdi Erbay'ın babasının makinist olduğunu anımsıyorum. *"heybetli ve yalnız/ bir dağ manzarasına bakar gibi/ bakıyor vagonlardan sarkan yolcular/ o kadar eğilmişler ki kendilerine/ görmüyorlar raylardaki kanı"* diyor yolcunun kanı isimli şiirinde. Kalbi kanayan bir şairin, ara istasyonlardan tetik düşürüp, kayan yaşamına ağıt yakışıdır bu dizeler..

Elazığ'da istasyonun altındaki mahallede büyüyen bir şair de Uygur Orhan'dır. Dersimli şairler Fadıl Öztürk ve Burhan Gündoğın'ın ocukluğı da Elazığ'da istasyon altındaki mahallede geçmiştir. Benimle birlikte aynı mahalleden dört şairin çıkması güzel bir tesadüf olarak bugün beni gülümsetmektedir. Uygur Orhan, *Makas değıştiren düş* olarak yazıyor şiirini ve vagonlar dolusu heykellerini taşıyor göğün çatısına. " *Makas değıştiriyordu/ Düş/ Vagonlar dolusu/ Mermer heykeller/ Göğün çatısına taşınıyordu/ İki düş emekçisinin demirden ellerinde.*"

ocukluğun bırakıldığı yerler, insan yaşamında unutilmayan yerlerdir ve nereye gidilirse gidilsin birlikte götürölür. Bir umut sepeti gibi koldadır, bir düş denizi suyu gibi avuçtadır. " *Umut buharlı tren yolculuklarında/gösterir başını/başak tutan ocuk düşleridir/kompartmanlara dolan*" diyor ocukluğı trenlere değın şairlerden Burhan Gündoğın. İstasyona, trene, mahallesinde yaşayan trenciye dair yaşadıklarını gezdiriyor beraberinde.

Fadıl Öztürk, ocukluğında biriktirdiğı düşlerle daldı ülkenin kan ve kurşun sesleri arasına. Onun payına mahpus düştü. Trenler elbette çoktu, ancak onlar cezaevi nakil araçlarıyla götürölüyorlardı mahkeme ya da değışik kentlerdeki cezaevlerine. Çünkü işkencenin başka bir hali de oradaydı. Ancak hayatın devrime aktağı o günlerde kaçak da yaşadı ve şu dizeyi düştü cönküne. " *gardan kalkan bir tren düdüğü ile doğmadım anamdan/ ancak kaçak bindiğim trenlerle uzun yolculuklara ıkabildim.*"

Şiirin değıdiğı yerler önemli yerler. Şair, hayatı ve hayatta biriktirdiklerini şiire taşırsa şiir yatağını bulur. İşte bu nedenle bir gezgin olan Tevfik Taş'ın yolu her daim garlara düşer.

Tercan Tren İstasyonu'nda Mavi Kirpikli Kadın isimli şiirinde, kalbi doğduğu toprakları terk etmeyen güzel gözlü bir Ermeni kadını ile karşılaşmasını anlatıyor Tevfik Taş. "İşte-diyor- biz Ermeniler buradan giderken yoktu/ Bu demiryolu. Şeker pancarı çekmiş/ Kağnıların buzlu izlerinden bir ağ vardı/ Ve biz bir trenin odaları gibi art arda tökezliyorduk/ Ray değiştirirken"

Diyebilirim ki her şair bir şekilde trenle haşır neşir olmuştur. Yolcu olarak, gözlemci olarak, garlara takılan olarak, yani bir şekilde şiirlerine taşımıştır treni. Mesela her bölgede ara istasyon olan bir 'Yolçatı' mevcuttur. Akasya ağaçları vardır. Çeşme vardır. Değişik, ruhani bir yeri var istasyonların şairlerin yaşamında. Dolayısıyla tren ince bir imge gibi girer içeriye. Ancak trenin benim içime değen isi çok acılı ve çok farklı. O isten sürgünü görüyorum. Ailelerini kaybeden çocukları görüyorum. Yetimliği görüyorum.

1) Şiirler, İlhami Bekir, May Yayınları, İst. 1971.

2) Notlar/ 1950 Öncesi Şiirler Ve Ziya İlhan'a Mektuplar, Kemal Tahir, Bağlam, İst. 1990.

3) Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası, Muhsin Batur, Milliyet Yayınları, İst. 1985.

4) Onüç Günün Mektupları, Cemal Süreya, YKY Yayınları, İstanbul 1998.

5) Herkesin Bildiği Sır: Dersim, Derleyen Şükrü Aslan, İletişim, İst. 2010.

(Varlık Dergisi, Sayı: 1236, Eylül 2010)

Değıniler

Dersim Türküsü Acep Nereli

Anımsıyorum, çocukluğumun tek kanallı televizyonunda veya radyosunda çalınan türkülerin mutlaka yöresi de söylenirdi. Şimdilerde çok kanallı televizyon ve fm frekanslı radyolarda fazla rağbet görmüyor türkülerin yöresi. Belki çok önemli değil. Hatta, o yöre gözüyle de bakmıyorsanız olaya, sorun yok demektir. Zaten böyle bakmadığınız zaman, türkülerin gezgin postuna sarınıp, seyahate çıktığına bile tanıklık edebilirsiniz.

Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Antep, Adıyaman v.b. illerde aynı türküye rastlamak olası. Bazen söz, bazen müzik, bazen de her ikisinin aynılığına tanıklık etmek pek de şaşırtıcı olmaz. Bunun da çok nedenleri var kuşkusuz. Ortak duygular, türkü derleyicilerinin yanlış tutumu (her türküyü kendi yöresine aitmiş gibi derleme), halk şiirindeki kafiye'nin sınırlı olması, ağız benzerliği, türkülerini yöresinden çıkararak çoğul bir sahiplen-

meve doğru kaydirmiştir. Balıkesir yöresindeki **“iki keklik bir kayada ötüyor”** türküsü Harput’a uzanıp, oralı olmuştur. Yine **“yüksek minarede kandiller yanar”** bir Kastamonu türküsü olmasına rağmen, orada unutulup, arşivlere Elazığ türküsü olarak geçmiştir.

Benzer bir türkü de kuşkusuz **“Dersim Türküsü”** dür. Dersim, Harput ve Erzincan arasında dolaşan bu türkü, her üç bölgece sahiplenilmektedir. İsminin **“Dersim Türküsü”** olması nedeniyle bu türkü Dersim’e mal edilebilir mi veya türkü içerisinde **“harput’a gidek gelek”** dizesi onu Harput’a taşıyabilir mi, ya da makam-sal özelliğinden dolayı Erzincan’ a konuk olabilir mi? Kuşkusuz her üç neden de yeterli değildir. Ancak üzerinde durulması gereken belirginlikler de bunlardır.

Bu yazıyı durup dururken yazmıyorum. Aylar öncesinden yazmayı düşündüğüm bir konu bu. Hatta ben **‘Dersim Türküsü’** nün Erzincan’la ilgisi olduğunu da hiç duymamıştım. Ermeniler üzerine çeşitli kitaplar tararken, Ahmet Refik’in 1918 yılı nisanında Talat Paşa kabinesi zamanında yabancı bir gazeteci heyeti ile birlikte ve heyetin başkanı olarak Şark Vilayetlerine yaptıkları inceleme gezisinin izlenimlerini aktardığı **Kafkas Yollarında**(1) isimli kitabında bu türküyü görünce oldukça şaşırdım. Ahmet Refik kitabında **Erzincan türküleri hazin mi hazin...** başlığını atarak yer veriyor türküye. Aynen şöyle. **“Türküleri, deyişleri, dokunaklı ezgileri, asırlardan beri geçirdikleri hayatın acı feryadından başka bir şey değil. Kadınların dilinden söylenen türkülerde bile harpten ve ayrılıktan başka bir şey işitilmiyor”**.

*Dersim'in bayır başı
Yıkılmış dağı taşı
Ağamdan ayrılalı
Akar gözümün yaşı.
Durmuyor gözüm yaşı*

*Dersim dört dağ içinde
Gülü bardağ içinde
Dersim'den yar sevenin
Yüreği yağ içinde*

*Ağama bilmem n' oldu
Sarardı benzi soldu
Dersim'e asker doldu
Beğime bir hal oldu*

Ahmet Refik bu bölümleri yazdıktan sonra yazısına devam ediyor ve türküden yeni bölümler ekliyor. Üstelik bu bölümler için de şu saptamayı yapıyor. 'Bu türkünün en dokunaklı ve en güzel parçası da şu:.

*Dersim'in altı kelek
Harput'a gidek gelek
Ağam yanımda olsun
Torba takah dilenek*

*Ağama bilmem n' oldu
Sarardı benzi soldu
Beğime bir hal oldu
Dersim'e asker doldu*

Benzer bir durumu da Enver Gökçe, Eğin Türküleri (2) isimli tez çalışmasında saptayıp aktarıyor. Bu kez türküde 'Dersim' sözcüğü 'Eğin' olarak söyleni-

yor. Enver Gökçe'nin faydalandığı kaynakta (3) ise Eğin yerine kullanılan sözcük '**Evim**' olarak değişmiş.

*Eğin dört dağ içinde
Gülü bardağ içinde
Hak Eğin'i saklasın
Bir yarım var içinde*

Diğer metin ise şöyledir:

*Evim dört dağ içinde
Gülü bardağ içinde
Hak evimi saklasın
Bir yarım var içinde*

Enver Gökçe bu durumu şöyle ifade etmektedir. "İki metin arasında değişiklik yalnız 'Eğin' ve 'Evim' kelimelerine inhisar etmektedir. Metin, bize türkülerin yeni yerlere ve hadiselerle adapte edilmesinin çok güzel bir örneğini vermektedir". Kuşkusuz bu saptama doğru ve yerindedir. Ancak Gökçe'nin faydalandığı **Elaziz Türküleri ve Oyunları** isimli kitapta, dikkat edilirse, '**Dersim**' sözcüğü '**Evim**'e dönüşmüştür. Burada türkülerleyleticilerinin kendi kişisel duygularıyla da derlemenin içine girdikleri anlaşılmaktadır.

Harput/ Elazığ dolaylarında ise bu türkünün **Vartanoş** isimli Ermeni bir kızın, **Kekil Ağa** tarafından Dersim'e kaçırılması üzerine, Harput'un meçhul şairleri tarafından söylendiği aktarılmaktadır. İshak Sunguroğlu bu türküyü dipnot düşerek özellikle ve ısrarla Harput türküsü olduğunu vurgulamaktadır. "Türkünün başlığı gerçi '**Dersim dört dağ içinde**' ise de, bu bir Dersim türküsü değil, bir Harput türküsüdür; çünkü türkünün başlığına

karşın ikinci kuplenin başında ve onu takip eden diğer bazı satırlarda Harput kelimesi de geçtiği gibi Pertek kelimesi de geçmektedir. Bununla beraber şekil, üslup ve melodi bakımından Harput nağmelerine daha uygun ve tamamıyla bir Harput türküsüdür.” (4) İshak Sunguroğlu türkünün sözlerini ilk dize aynı, diğerlerini ise biraz daha farklı olarak şöyle aktarmaktadır.

*Harput'un bayır başı
Şen olsun dağı taşı
Yarımdan ayrılalı
Durmuyor gözüüm yaşı*

*Perteğin altı kelek
Dersim'e gidek gelek
Elin elimde olsun
Kapı kapı dilenek*

*Kır atın boynu kara
Binem gidem ilgara
Ya gelem, ya gelmiyem
Ağla ey bahtı kara*

Fikret Memişoğlu ise yukarıdaki dizelere ilaveten birkaç dize daha ekleyerek, türkünün tamamını aktarır. (5)

*Bu dağın ardı meşe
Gün gide, gölge düşe
Beni yardan edenin
Evine şivan düşe*

*Bu dağın ensesine
Uyandım yar sesine*

*Yar gider ben giderim
Düşmüşüm gölgesine*

*Uy havar, havar havar
Zülûf gerdanı kovar
İki gönül bir olsa
Bir aylık yolda ne var*

Görüldüğü üzere Harput'tan Dersim'e güzergah Pertek üzerinden yapılmaktadır. Bu nedenle Pertek-Elazığ arasında o dönemde sal olarak kullanılan 'kelek' de bu geçişe yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Elazığlı icracılar türküyü bu geçiş şekline göre icra etmişlerdir. Erzincanlı icracılarda ise bu durum tamamen kendi ulaşım şekillerine göre oluşmuştur. Onlar da aşağıya, yani Harput'a Dersim üzerinden geçmektedirler. Öyle olunca da sözler "Dersim'in altı kelek/ Harput'a gidek gelek" e dönüşmüştür.

"Dersim Türküsü" nü bir de A. Haydar Avcı'nın bir yazısında görüyoruz.(6) A. Haydar Avcı' da da türkü hemen hemen yukarıdakilerin aynısıdır. Ancak orada "Dersim'in altı kelek / Dersim'e gidek gelek" diye bir dize ve fazladan aşağıdaki dörtlük var.

*Dersim'in yazıları
Meliyor kuzuları
Ben buraya gelmezdim
Alnımın yazıları*

A.Haydar Avcı türkünün sonuna şöyle bir yorum da eklemiş." Bu türküyü, Dersim ayaklanmasının bastırılmasından sonra sürgüne gönderilerek sevdiğinden ayrı düşen birinin söylediği anlaşılmaktadır."

Oysa tùrkùnùn Dersim Ayaklanmasıyla hiç ilgisi yoktur. Ahmet Refik 1918 yıllarında Şark Vilayetleri gezisinde bu tùrküyù duyup, sözlerini kitabına almıştır. Yine Enver Gökçe'nin tespitine göre 1936 yılında yayımlanmış bir kitapta bu tùrkù vardır. Ayrıca vurguladığım gibi Erzincanlı ve Harputlu kendi ulaşım yönlerini dizelelere taşımışlardır ve mantıklı olan da budur. Oysa Avcı bu dizeyi anlamsız bir şekile dönüştürerek, tamamen duygusal bir yorum eklemiştir. Kanımca tùrkùnùn o dizesi, yani "Dersim'in altı kelek / Dersim'e gidek gelek" Avcı'nın bir zorlamasıdır ve doğru değildir.

Bu yazıda vurguladığım gibi tùrküyù ısrarla bir yöreye taşımaya çalışmıyorum. Tùrkù, ister Elazığ, ister Erzincan, isterse de Dersim orjinli olsun, kişisel görüşüm "Dersim Tùrküsü" nùn Elazığ ve Erzincan'dan çok Dersimliler'ce daha içten ve daha coşkulu okunduğudur. Zamanla da bu tùrkùnùn sadece Dersim tùrküsü olarak yer alacağıdan hiç kuşku duymuyorum. Çünkü tùrküler, doğuş yerleri farklı da olsa sonunda kendi yuvasını buluyorlar. Aynen yataklarını bulan nehirler gibi...

(1) Ahmet Refik, Kafkas Yollarında, Temel Yayınları, İstanbul 1998.

(2) Enver Gökçe, Eğin Tùrküleri, Yaba Yayınları, Ankara 1982.

(3) Elaziz Halk Tùrküleri ve Oyunları, Güzel Sanatlar Komitesi Yayını, S.1, 1936 (Aktaran E. Gökçe)

(4) İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, III. Cilt, Elazığ Kùltür ve Tanıtma Vakfı Yay, Ankara.

(5) Fikret Memişoğlu, Harput Ahengi, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

(6) A. Haydar Avcı, Kürt Halk Ayaklanmaları ve Türküler, Berhem Dergisi, Sayı:10 1991.

(Işkın, Kültür, Düşün ve Sanat Dergisi, Temmuz-Ağustos 2002, Sayı:1)

Dersim'in Kayıp Kızları

İki Tutam Sa, Dersim katliamı sırasında ailelerinden alınarak, zorla evlatlık alınanlardan ikisinin öyküsünün tanıklığını yapıyor. Daha doğrusu yapmaya alışıyor. Dram büyük, acı büyük, vahşet büyük. Ortada bir insanlık suçu var. Dünyanın bütün savaşlarında en büyük acıyı, en büyük travmayı kadınlar ve çocuklar yaşıyorlar. Dersim 'de de yaşanan bu. Katliamdan sonra vagonlara doldurularak yerlerinden yurtlarından sürülen insanlar ve kaybolan çocukların bilinmeyen yaşantıları var. Filmin en büyük katkısı bu anlamda bir vicdan oluşturmaya alışması.

İki Tutam Sa daha gösterime girmeden hakkında konuşulan ve yazılar yazılan bir belgesel film! Söyleşiler, birkaç köşe yazısı film için yeterli referans olmuştu. Bu atmosferle yapılmıştı filmin galası. Salon hınca hınç dolu, konuklar dışarıya taşmış, koridordaki sinevizyondan izliyorlardı filmi. Herkes aynı heyecanla koşmuştu salona.

Derken film başladı. Biraz zaman geçti, biraz daha geçti, daha geçti. Bir Dersimli olarak yüreğimle koştugum film, yüreğimin dışına taşıyordu nedense. Filmi anlamaya, anlamlandırmaya çalışıyordum. Ancak ne anladım ne de anlamlandırabildim. Kurgu kötü, görüntüler sıradan, eklenen siyah beyaz görüntüler ne alaka diye düşünüp duruyorum film boyunca. Kim kimin akrabası, iki tutam saç kimin saçı, nasıl bir dram var o saçların sahiplerinde, neleri yaşamışlar? Sorular kafamın içinde çoğalıyor ve ben yanıt bulamıyordum sorularıma.

Özünde Dersim'in kayıp kızları konusu önemli ve sarsıcı bir konu. Zaten yönetmen ve yapımcı ile yapılan söyleşilerde bunlar çok net ve doğru cümlelerle ifade ediliyor. Ancak bu cümle ve ifadelerin filme yansımadığını, altının doldurulmadığını çok net olarak söylemek gerek. Bana göre çok anlaşılmayan, eksik, sinema dili açısından da zengin olmayan bir film. Konunun trajik olması farklı, film olarak aktarılması farklı bir şey. Bu farklılığı da izlerken anlıyorsunuz. Filmin tek anlaşılır yeri, annesinden kalan saçları açıp, sonra bağlayan ve gözyaşı döken kızın duygularıydı. Bu kare dışında da bir şey yok filmde. Filmi eleştirirken de tamamen bu bakış açısıyla yaklaşıyorum.

Dersim coğrafyasının baştan aşağı bir dram olduğu kesin. Bu dramı Dersimliler zaten biliyor ve yaşamlarından hiç çıkmadı. Bilmeyenler de Onur Öymen'den öğrendiler. Dikkatimi çeken şey, basında filme gösterilen ilginin ve övgünün İslamcı gibi duran basında oldukça yer alması. Oysa Dersim sadece 38'le de bitmiyor. Yakın zamanlara gelelim. Köylerimizi ateşe verenler, insanlarımıza ambargo uygulayanlar, belediyeleri-

mizi isteyenler kimler acaba? Devletin Dersim'e bakış açısında bugün ne gibi bir değışiklik vardır? Hiçbir şey. O nedenle Zaman, Star gibi gazetelerdeki yazarların sistemle hesaplama adına ilgi gösterip, yazılar yazması filmi önemli ya da başarılı kılmıyor.

Filme dönersek... Ben bugüne kadar epeyce belgesel ve kısa film izledim. Sinema ve filmlerle de haşır neşirliğim var. Dersim'in Kayıp Kızları için sadece ismi olan bir film diyorum. İyi bir sunum ve tanıtımla basının ilgisi sağlanmış. Amacına varmış mı? Film olarak hayır. Görüntü olarak hayır. Kurgu olarak hayır. Amaç 'kayıp kızlar' konusunu gündeme getirmekse bunda başarılı olunmuş ve tebrik edilmesi gerekiyor. Bu anlamda daha önce yazılan şeyler de var. Ancak filmin yarattığı etkiyi sağlayamamışlardı. Kayıp kızlar meselesi için sinema dilinin seçilmesi ve film olarak düşünülmesi müthiş bir şey ve doğru. Ama hepsi bu.

Dersim Ve Horasan Gerçeği

Dersim'de halkın büyük çoğunluğu, özellikle yaşı Kürt Aleviler, geçmişlerinin Horasan'dan geldiğini ve gerçek müslümanın kendilerinin olduğunu her fırsatta söylerler. Ancak Horasan'ın ne coğrafî ne de tarihsel konumunu tam olarak bilirler. Dolayısıyla, bu bilinmezlik yanlış söylemleri beraberinde getiriyor. Dersimli ya Türk, ya Arap ya da Kürt oluyor.

Kuşkusuz, Dersimli'nin geçmişı hakkında düştüğü bu belirsizliğin temel nedeni, resmi ideoloji tarafından yıllarca sürdürölen yanlış bilgilendirme ve yönlendirmeden kaynaklanmaktadır. Dersim üzerindeki baskı, zulmün getirdiği korku, sinmişlik; Dersimli'nin geçmişini inkâr ve kimliğini gizleme olarak dışarıya vurmuş; bu da yeni yetişen kuşakların geçmişlerini unutmalarına neden olmuştur. Özellikle bu tür yanlışların Alevilik üzerine araştırma yapan çeşitli yazarlar

tarafından kullanılması da dikkat çekici bir başka yndùr. “Tunceli Zazaları’nın cem ayinlerinde deyişlerini Tùrke söylemeleri gibi, Tunceli ve Erzincan civarındaki yaşlıların çocukları ile tartişmalarında, hem de Kùrte olarak ‘Esas Tùrk biziz, diğerkleri sonradan Tùrk olmuşlardır. Bizim ecdadımız Horasan Tùrkleridir’ demeleri de oldukça anlamlıdır.” (1) diyen Cemal şener, resmi ideolojinin dayattığı yapay söylemlere ortak olup, Dersimli Kùrt Alevileri’nin kimlik sorununu bilimsel(!) bir tavırla ozùmlemiř bulunuyor. Oysa aynı Dersimliler’in Tùrk kökenli ve Sùnni olan vatandaşlarla ticari ilişkilerinde, kız alıp vermelerinde yaşadıkları problemlerde, kendi Tùrklùklerini unutup, onlara Kùrte olarak ‘Tırke’ demeleri bize göre daha anlamlı ve sorunun kaynağını bir başka boyutuyla ortaya koymaktadır.

O halde Horasan neresidir, burası gerçekten Tùrklerin yaşadığı bir bölge midir sorusu gùndeme gelmektedir doğal olarak. Gùneřin doğduğı yer anlamına gelen Horasan, Bùyùk Larousse Szlùk ve Ansiklopedisi’nde coğrafik olarak şöyle anlatılmaktadır. “İran’ın kuzey doğusunda bir bölge. Ortaçağda tùm Doğı İran’ı, bugùnkù Afganistan’ın kuzey batısını ve Tùrkmenistan ollerinin Gùney blùmùnù de içine alıyordu.” Aynı Ansiklopedi Horasan’ın tarihsel konumunu da şöyle açıklamaktadır. “ Horasan bölgesi ulusların karıştığı bir kavşak noktası ve istila merkeziydi.” Demek ki Horasan çeşitli milliyetlerin yaşadığı kùltùrel bir mozaigin coğrafyasıdır. Horasan’ı sadece Tùrk bölgesi olarak görmek ya da bu yanlışa ortak olmak bize göre erdemsiz bir davranıştır.

şemseddin Sami, Kamùsùll Alâm isimli altı ciltlik bùyùk tarih ve coğrafya ansiklopedisinin (2) Kùrdistan maddesinde şu bilgileri vermektedir. “ Kùrdistan’ın en

belirleyici özelliği ahalisinin cindiyeti olduğu halde, Kürtler yalnız bu memlekete münhasır olmayıp, Cezîre'nin kuzey kısımlarında, Şam ve Halep yörelerinde, Anadolu'nun her tarafında, Rusya'ya tabi olan Kafkasya ötesi eyaletlerinde ve İran'ın her tarafında, hatta Horasan'da ve Afganistan'da ve Belucistan'da bile birçok Kürt aşireti bulunuyor."

Bu iki ansiklopedik maddeye ek olarak, Nuri Dersimi'nin anlatımları önemli ve her Dersimli için tarihsel bir değer taşımaktadır. Nuri Dersimi, Ebu Müslüm Horasani'nin maiyetindeki bazı Seyitler'in, Araplar'ın baskısıyla Kürdistan mıntikasına iltica ettiklerini ve burada bazı Kürt Mutasavvıflarıyla işbirliği ettiklerini yazmaktadır. İşte bu baskı dönemlerinde, başlarında Seyit denilen halifelerle Horasan'dan göç edip (Hicri 700) Dersim'e gelen bazı Kürt aşiretlerinin olduğunu söyler ve aşiretleri şöyle sıralar. "Şeyh Hasanan, Kureyşan, Hormekan, İzolan, Şadyan, Karsanan, Millan ve Bamasuran Kürt kabileleri olup, baştaki halifeleri Kureyş ve Bamasor idiler. Bu aşiretler Horasan'dan Dersim'e geldiklerinde tamamen Zaza dili ile konuşurlardı." (3)

Yukarıda alıntılarladığımız ansiklopedik bilgiler ve Nuri Dersimi'nin yazdıkları, bize Horasan'da yoğun bir Kürt nüfusunun yaşadığını açıkça göstermektedir. Bu Kürt nüfusun büyük bir kısmında, İslamın yayılmacı baskı politikasına karşı yıllarca kendi inanç ve geleneklerini korumaya çalışmaları ve Araplara karşı direnmeleri göçün başlıca sebeplerindendir. Nitekim baskı ve katliam Ebu Müslüm'in ölümünden sonra iyice artmış ve büyük bir kırım yaşanmıştır. Kırım ile ilgili Cemşid Bender tarihçi Diriver' den şu aktarımı yapmaktadır. "Tarihçi Diriver, Harran Ovası'ndan Bitlis'e kadar her direğe Müslümanlığı kabul etmeyen üç Kürdün asıldığını ve cesetlerinin tefesüh edinceye kadar indirilmediğini bildirmektedir." (4)

Arap zulmù hakkında diğér önemli bir belge de Şehrizar'da, Süleymaniye'de bulunan deri bir önlükte yazılanlardır. Cemşid Bender'in Dr. Kasımlı'nın 'Kùrdistan ve Kùrtler' kitabından aktardığı yazı şöyledir. "Kutsal yerler yıkıldı. Kutsal ateşler söndü. Ve büyüklerin en büyüğü kendisini gizledi. Arap Zulmù Şehrizar'a kadar olan tüm köyleri harap etti. Kadınlar ve kızlarımız esir alındı. Erkeklerimiz kendi kanlarında boğuldular. Zerdüşt inancı yalnız bırakıldı. Hürmüz'ün hiçbirisi için acıması olmayacak."

Ne var ki, Kùrtlerin Araplara karşı kendi inanç ve yaşama biçimlerini korumak için direnmeleri ve Ebu Müslim Horasani önderliğindeki ayaklanmaları, Alevilik üzerine araştırma yapan kimi yazarlar tarafından görülme-yip yaşlı Dersimli mantığına düşümedeki ısrarı da anlamak mümkün değildir. "Türklerle, Arapların karşılaşması çok acı oldu. Kanlı savaşlar, öldürmeler, esir almalar, iki ulusu birbirine düşman yaptı. Türkler, Emeviler aracılığıyla gelen İslamiyet'e direniyorlardı. İslamiyet'i seçen Türkler de, Alevilik yolunu yeğliyorlardı. Bu yeğleme, Arap sömürgeciliğine karşı dolaylı bir direnişti. Arap zulmù ve sömürgeciliğine karşı bir direnme olan Ebu Müslüm ayaklanması Türkler tarafından da şiddetle desteklendi." (6) Oysa Rıza Zelyut kafasını kumdan çıkarıp, Alevi Kùrtlerin olduğunu kabul edebilseydi şu gerçeği de rahatlıkla görecekti. "Bu başkaldırılar incelendiğinde Ebu Müslim Horasani'nin Zerdüştlük ve Yezidilik'ten çıkıp gelen ve İslamiyet'in yapısı içinde şekillenen eski inançları savunduğu ve bu inanç sistemlerini bünyelerinde koruyan Kùrt kökenli kitleleri harekete geçirdiği anlaşıyor. Evet, başta Kùrt halkı olmak üzere Halifeye karşı olan Türkmenler de bu başkaldırılarda Kùrt halkının yanında yer aldılar." (7)

Rıza Zelyut, Horasan'da ve Maverâünnehir'de bazı Türk hükümetçiklerinin olduğu gerçeğine, bu bölgede Kürtlerin yaşadığı gerçeğini eklemeyişi gibi, Ebu Müslüm'ün milliyetini de söyleyemiyor bir türlü. Sadece 'Ebu Müslüm ayaklanmasının Türkler tarafından da desteklendiğini' yazıyor. Demek ki Ebu Müslüm ayaklanması Horasan Kürtleri tarafından kabul görüp, Türkmenler tarafından da desteklenen bir halk hareketi olması gerçeği Rıza Zelyut'ta da vardır, ancak gerçeğin adı dile getirilememiştir.

Dersimli Kürtler üzerindeki büyük baskılar ve '38 katliamı' nın Dersimli seyit ve dedeler üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur. Öyle ki bu durum, kimliğini gizleme, inançlarını saklama, hatta geçmişini inkârâ kadar varmıştır. Çok basit bir söylemle, Dersimli adeta Dersimli olduğunu söylemekten korkmuştur. Ya Erzincanlı Ya da Elazığlı olduğunu söylemiştir. Bu gerçekler üzerinden bakıldığında, kendilerinden sonra gelen kuşaklara da 'Türk' olduklarını söylemeleri kadar daha normal bir şey olmasa gerek. Gerek Alevilik üzerine araştırma yapan yazarlar, gerekse Aleviliği Türklüğe bağlayan Dersimliler şunu mutlaka görmelidirler. "Anadolu tasavvuf düşüncesinin oluşması, İran ülkesinde gerçekleşir. Bu da 'Horasan erleri', 'evliyalari' v.b.g deyimlerde kendini gösterir. Haksızlığa, zulme, bağnazlığa, yobazlığa, yozlaşmışlığa karşı belirginleşen sufiyane düşünceler yüzyıllarca devam eder. Tunceli'ndeki inançların da bunlarla bağlantısı vardır." (8)

Dersim ahalisinin konuştuğu dili unutturcasına, Horasan'ı Türk bölgesi olarak görmesinin en büyük etkenlerinden biri de dinsel, yani mezhepseldir. Bunda da Aleviliğin sadece Türkmenler tarafından kabul görmesi ve yaygınlaşması, yani ezilen yoksul Türkmen

köylülerinin ideolojisi olması tarafı etkili olmuştur. Oysa Türklerin İslamiyet'i kabulünden çok önce Horasan'da Kürtler tarafından uzun yıllar verilen mücadelelerden sonra kabul edilen bambaşka bir İslamiyet vardı ki, o da Zerdüştlük'ten Aleviliğe taşan derin bir felsefeyi içeriyordu.

Dersimlilerin en çok üzerinde durması gereken ve kendi kökenini yerli yerine oturtması bakımından, iç içe olduğu inanç ve dil boyutunu iyice araştırması ve bilmesi gerekmektedir. Özellikle İslamiyet'in kabulü ile ilgili doğruları... "Yerleşik hayat ve tarıma geçen, şehirler kuran Karluk ve Oğuzların, aynı zamanda İslamiyet'i ilk kabul eden Türk kavimleri olması önemlidir. Bu da gösteriyor ki, İslamiyet, Türkler arasında, toprağa yerleşen aristokrasinin ve tüccarların dini olarak yayılmıştır. Oluşmakta olan feodal hakim sınıfların ihtiyaçlarına cevap vermiş ve onların ideolojisi olmuştur. Göçebe hayvancılık ve tarımla uğraşan halk kitleleri ise, yüksek İslam ideolojisine karşı muhalefetlerini Batını mezheplerinin bayrağı altında yürütmüştür."(9) "Kürtlerin İslamiyet'i kabulü ve onu kendi inançlarında eritmesi, hatta Horasan'dan göçü ise Türklerin İslamı kabulünden çok öncedir."(10)

Yukarıda vurguladığımız diğeri bir konu da dil sorudur. Nikitin, Dersimli Kürtlerin dili ile ilgili şunları yazmaktadır: "Harput vilayetinde, Dersim bölgesinin yoğun bir nüfusa sahip olduğuna işaret etmek gerekir. Fırat'ın iki yukarı kolu arasında bulunan bölgede Kürtler, diğeri unsurlara oranla sekiz kat daha kalabalıktırlar. Bu Kürtler ayrı bir lehçe (Zazaca) konuşurlar ve ayrı bir mezhebe (Ali-İlahi) mensupturlar."(11) Nuri Dersimi de Dersim'de konuşulan Kürtçe hakkında şu bilgileri vermektedir. "Dersim'de konuşulan Zaza dili, genel Zaza dilinden farklıdır ve halis Kürtçe olup, yabancı hiçbir kelimeyi ihtiva etmemektedir. Dersim Kürtesinin Horasan Kürt lehçesine yakınlığı vardır."(12)

Dersimli yaşlıların, vurguladığımız olguları görmeyip, Kürtlüğü ve Aleviliği yorumlamaları resmi ideolojiden hiç de aşağı kalmamaktadır. Oysa gerçekler ortadadır. Tarih ortadadır. Kafaların kumdan çıkması gerekmektedir. Kafalar kumdan çıktığı sürece beyinlerin aydınlanacağına inanıyoruz.

1- Cemal Şener, Alevilik Olayı, Yön Yay. İst. 1989.

2- Şemseddin Sami'nin Kamûsü'l Alâm isimli altı ciltlik büyük tarih ve coğrafya ansiklopedisinin Kürdistan maddesi. Aktaran; Nesimi Fıratlı, Resmi İdeolojinin Sunduğu Gerçekler, Berhem Sayı: 4, Aralık 1992.

3- Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan Yay. Diyarbakır 1992.

4-Cemşid Bender, 12 İmam ve Alevilik, Berfin Yay. İst. 1993.

5- Cemşid Bender, Kürt Tarihi ve Uygarlığı, Kaynak Yay. İst. 1991.

6- Rıza Zelyut, Alevilik, Yön Yay. İst. 1992.

7- Cemşid Bender, Kürt Tarihi ve Uygarlığı, Kaynak Yay. İst. 1991.

8- Bilal Aksoy, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, Yorum Yay. Ank. 1985.

9- Doğu Perinçek, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, Aydınlık Yay. İst. 1980.

10- Bu konuda daha geniş bilgi için Cemşid Bender'in 12 İmam ve Alevilik kitabına bakılabilir.

11-Bazil Nikitin, Kürtler, Deng Yay. İst. 1991.

12- Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan Yay. Diyarbakır, 1992.

(Govend, Ocak- Şubat 95, Sayı: 10)

Karikatürlerin Dilinden Dersim Meselesi

Dersim'e dair yazılanlar ve Dersim üzerine yapılan araştırmalarda çoğunlukla iki yol izlenir. İlki tarih eksenlidir. Dersim, inançsal ve kültürel boyutlarıyla ele alınıp, coğrafik bir çerçeve ile genişletilerek bölgenin tarihsel süreci anlatılır. Cumhuriyet tarihi boyunca bir ikincisine rastlanmayan en geniş kapsamlı askeri harekât ve onun sonuçlarının yarattığı acı, dehşet ve katliam ise Dersim araştırmalarının diğer yüzüdür. Zaten Dersim'i bu kadar önemli kılan da 1937-1938 tarihleri arasındaki acılardır.

Devletin, Dersim insanına reva gördüğü ve yürüttüğü savaşın sonuçları resmi kayıtlarda bile on binin üzerindedir. Telef edilen hayvanlar, yakılan köyler, bombalanan araziler, açlıktan ölen, deliren insanlar; sulara atılan, kaçırılan, kaybedilen çocuklar; yaşananlara dayanamayıp, intihar eden yaşlılar; tecavüz korkusu

ile kendilerini uçurumlardan atan genç kızlar bu rakamların dışındadır. O yıllardan günümüze kadar devam eden psikolojik travma ve yıkımlar ise anlatılmayacak boyuttadır.

14 TEMMUZ 1921

Onca acı ve çileye rağmen, dönemin basını yapılan her şeyi meşru ve doğru görmekteydi. Cumhuriyetin temel taşları için çıban oluşturan Dersimliler; asi, çapulcu, medeniyetten uzak olan pis 'Kürtler'di. Bazı haber ve raporlarda ise; ağalar, şeyhler, seydiler tarafından kandırılmış, öz be öz

Türk olan yoksul köylülerdir. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, Şükrü Kaya, Fevzi Çakmak'ın raporları bu tarafa vurgu yapar.

'Kökenleri Türk'türler'deniyor. Mutasarrıf Mardini Arif Bey bir adım daha ileri giderek işin içine inanç boyutunu ekliyor. Dersim'deki kötülüklerin başlıca sebebi olarak Şiiliği gösteriyor. Çözüm önerisinde ise "Seyit, Ağa ve Dede'lerin Dersime ayak basmamak üzere İşkodra, Trablusgarp, Fizan gibi yerlere sürülme-

sini istiyor. Yine Arif Bey raporunda Dersim'in sanıldığı-
ğının aksine öteden beri Kürt olmadığını, buraların
Türk olduğunu, ancak gittikçe Kürtleştiklerini belirtti-
yor. Dersim'le ilgili yazılan raporlarda önemli bir nokta
da halkın çapulculuktan, seyit ve ağaların emrinden

kurtarılması
için ıslahat
hareketlerinden
söz ediliyor.
Bahsedilen ısla-
hat ise ne hik-
metse askeri,
okul ve köprü-
den ibarettir.
İşin özü Tunceli
Kanunu ile
Dersim'in ipi-
nin çekilmiş
olması. Dersim
k ı y ı m ı n ı n ,
Dersim trajedi-
sinin nihai kara-
rı bu kanundur.
Yazılan raporlar
bu kanunu fer-
manlaştırmanın
özü olmuştur
sadece.

AKBABA, 25 HAZİRAN 1937

Dönemin

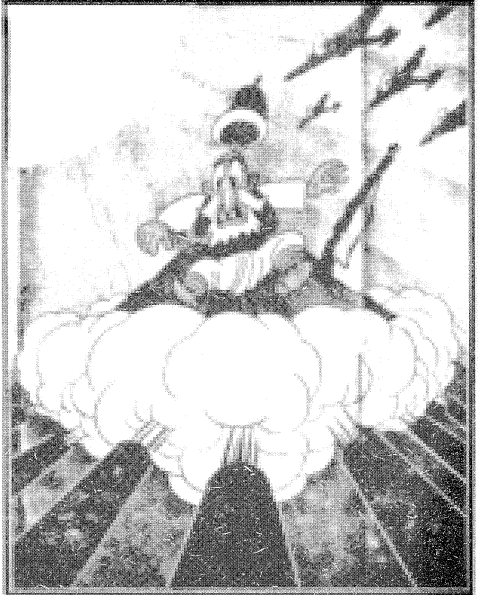
gazete ve dergilerinin dili de 'ötekileştirme, incitme ve
yukardan bakma' üzerine kurulu. Bu anlamda gazetele-
re/ dergilere giren çizgilerdeki üslup değişmiyor.
Elimizde Akbaba mizah dergisi ve Köroğlu Gazetesinde

**Büyük askeri manevra ve
terfisi yapılacak**

137

yayımlanan üç karikatür var. Haftalık Karagöz Gazetesi'nde de adeta çizgilerin diline yansıyan bir haber mevcut. Karikatürlerin üçünde de Dersimli eşkiyadır. Sakallı, elinde bıçak ya da tüfeği olan masalların kötü tiplerine benziyor. Kırk Haramiler'den biri gibi çizilmiş ve mağaralarına girmek farz olmuştur. 13 Eylül 1938 tarihli Köroğlu Gazetesi'ndeki karikatür'ün altında 'aç gözünü!' diye sert bir telkinde bulunmaktadır. *"Çelik Türk ordusu şimşek gibi çakıp bütün dünyanın gözlerini nasıl açtı ise, on beş yıldır yurdumuzda parlayan medeniyet güneşini görüp uymayanların gözünü de öyle açar. Aç gözünü, açarız gözünü!.."* Tuhaf değil mi, ne kadar tanıdık bir dil.

25 Haziran 1937 tarihli Akbaba Mizah Dergisi'nde İsmet İnönü, belinde bıçağı, omzunda tüfeği, sarıklı ve pos bıyıklı bir Dersimli'nin kulağından tutup, yaptığı yaramazlığının cezasını göstermekte. Karikatürün altında ise: *"İsmet İnönü... Bu son... Dersim!..."* yazmaktadır. Hayırlı işlerin sonu hep böyle biter nedense.

Yine 14 Temmuz 1938 tarihli Akbaba'nın kapağında; başında sarığı, elinde kanlı bıçağı, omzunda tüfeği ve şarjörü ile eşkiya tiplemesi olarak çizilmiştir Dersimli.

Gözlerinde nefret, bıyıklarından ölüm yansımaktadır. Katil bir eşkiyanın Cumhuriyet'e yakışmadığı ve Cumhuriyet'in böyle vatandaş istemediğini yazmaktadır. Ancak bu son cümle Celal Bayar'ın sözüdür ve karikatürün altına bu söz eklenmiştir. Burada ilginç olan Celal Bayar ismidir. Çünkü Dersim'deki katliam tek bir kişinin, yani İsmet İnönü'nün şahsi kararıymış gibi aktarılıyordu bugünün bazı günlük gazetelerinde. Burada Celal Bayar ismi dikkate değer ve önemli durmaktadır.

Aslında karikatürlerin izahını, karikatüristin bakış açısını haftalık yayınlanan Karagöz Gazetesi çok iyi özetliyor. *"Dersimde yine ayaklanmak isteyenler varmış. Geçen sene de bazı cibilliyetsiz serseriler hükümete karşı gelmişlerdi amma sonra kendilerini darağacında bulmuşlardı. Hükümet'e baş kaldıranların başını elbette ezecektir. Halbu ki hepsi su katılmamış öz Türk evlatlarıdır. Dersimliler'in oturdukları arazi dünyanın en korkunç dağlarıdır. Başnda kar eksilmeyen dağlar, bulutlu tepeler, uçurumlu kayalık arazi. Ama insanları demir gibi. Yalnız hepsi cahil. Ömürlerinde şehir değil, kasaba bile görmemişler. İşleri güçleri tüfeği omuzlayıp adam vurmak, kız kaçırmak, soygunculuk yapmaktı."* Karikatürlerde gösterilen Dersimli aynen bu haberdeki tiptir. Adam vurmak için gözü dönmüş, soyguncu, kız kaçıran cibilliyetsiz bir serseridir. Devlete meydan okumalarının tek nedeni seyitleri tarafından kandırılmaları ve onların çıkarlarını korumalarıdır. Dersim meselesi siyasi değil bir eşkiyalık meselesi gibi anlatılmak istenmektedir. Dersim'in liderlerini de küçümseyip, küfürle yad etmektedir Karagöz Gazetesi. *"Hepsinin başında Seyit Rıza denen bir alçak, Ali Şir (Doğrusu Ali Şer) denilen bir rezil vardı."*

Köroğlu Gazetesi'ndeki karikatürün altındaki açıklama ve gözdağının, Karagöz gazetesindeki haberin son kısmındaki

Karagöz'n verdiği nasihatten bir farkı yoktur. Karagöz haberin sonunda Şu nasihati uygun görüyor: " Ey Dersimliler, size nasihatim biraz gznz aın. Sizden evvelkilerin uğradığı akibeti gördünüz. İnsan darağacına gitmek için böyle delilik yapmaz. Siz de Trksnz. Bizim kanımızı taŐıyorsunuz. Hkmete karşı gelmenin cezası büyüktür. Yüzlerce senedir vahŐi insanlar gibi dağ başlarında bir tarla kuramadan apulculukla yaŐadınız. Lanet olası padiŐahlar neler yapmadılar ki...Şimdi hepsi geçti. Cumhuriyet hkmetinin kuşağına atılınz. Yok biz bildiğimizden ŐaŐmayız derseniz vay halinize. Hiç olmazsa hükümete boyun eğmiyen Dersimliler size ibret olmuyor mu?"

Hkmete boyun eğmeyen Dersimliler'in sonlarını ibret vesikası olarak sunuyor Karagöz. Parmağını sallıyor. Karikatürler de bundan farklı değil. EŐkıya, apulcu ve ilkel insanlar vardır. Bu insan tipi de Cumhuriyet'e yakıŐmamaktadır. Kısaca anlatılmak, kavratılmak istenen Dersim meselesi böyle bir meseledir.

(Evrensel Kültür, Sayı: 244, Nisan 2012)